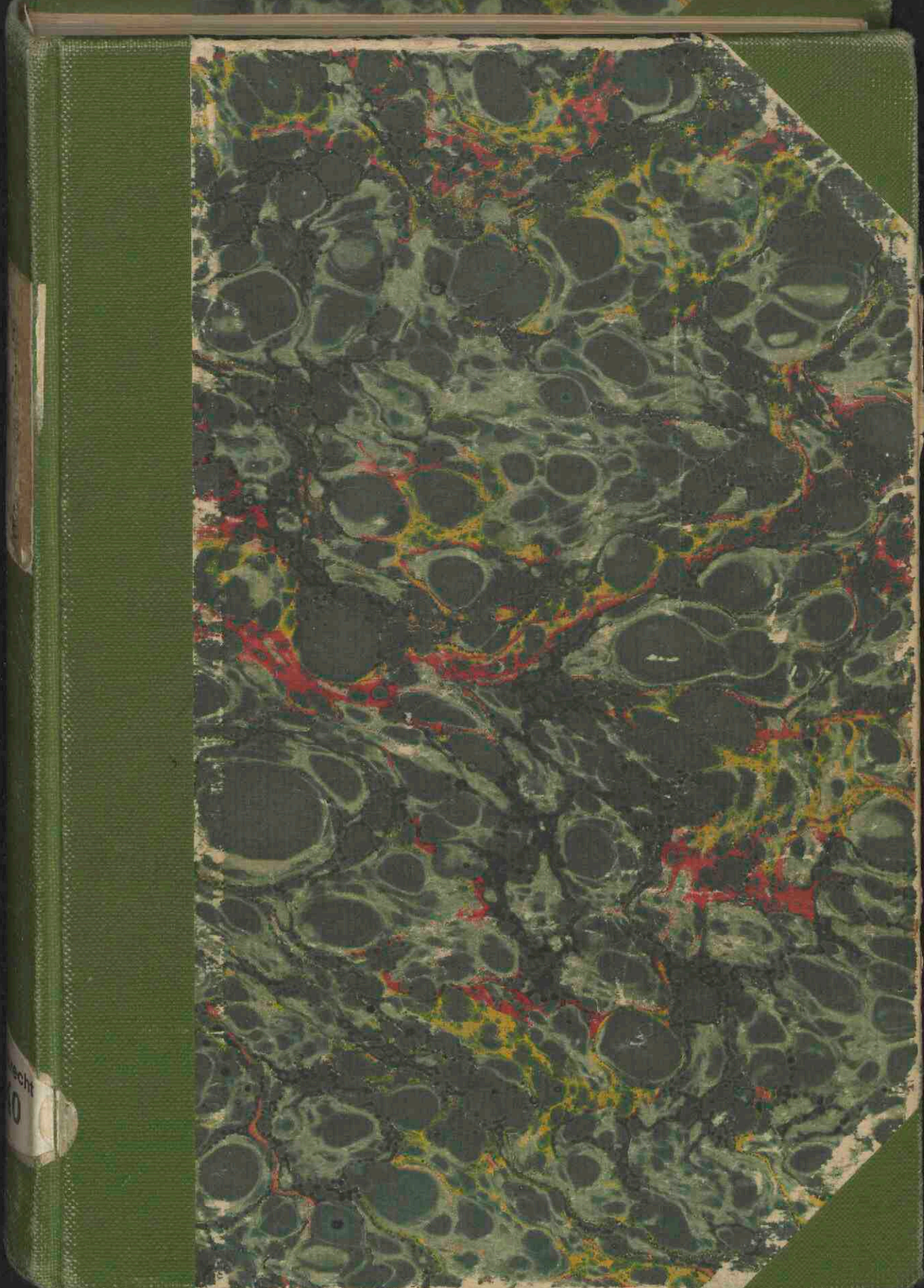

Criminaliteit te Utrecht in verband met familie en wijk : een sociologische studie

<https://hdl.handle.net/1874/346432>

10

CRIMINALITEIT TE UTRECHT
IN VERBAND MET FAMILIE EN WIJK

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1086 3516

A gw 192 1940

CRIMINALITEIT TE UTRECHT

IN VERBAND MET FAMILIE EN WIJK

EEN SOCIOLOGISCHE STUDIE

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE RECHTSGELEERDHEID AAN DE
RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG
VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS Dr. H. R.
KRUYT, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER
WIS- EN NATUURKUNDE, VOLGENS BESLUIT
VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT TEGEN
DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT DER
RECHTSGELEERDHEID TE VERDEDIGEN OP 23
OCTOBER 1940 DES NAMIDDAGS TE 4 URE

DOOR

LAMBERTA FRANCINA JENS
geboren te Utrecht

UTRECHT — DEKKER & VAN DE VEGT N.V. — NIJMEGEN

CRIMINAALRECHT

RECHT

VERBAND MIT FACILITE IN WILK

RECHT

RECHT

RECHT

RECHT

RECHT

RECHT

RECHT

RECHT

RECHT

RECHT

RECHT

PIAE MATRIS MEMORIAE

VOORWOORD

Als een groot voorrecht gevoel ik het, Hooggeleerde POMPE, Hooggeachte Promotor, dat ik dit proefschrift heb mogen samenstellen onder Uw bezielende en deskundige leiding. Uw persoonlijke belangstelling heeft mij gestimuleerd den arbeid aan dit proefschrift voort te zetten, ook toen andere bezigheden het grootste deel van mijn aandacht op kwamen eischen.

Dat ik binnen het kader van het Criminologisch Instituut ook met U, Zeergeleerde RÖLING, heb mogen samenwerken, stemt mij eveneens tot dankbaarheid.

De twee jaren, gedurende welke ik aan het Criminologisch Instituut verbonden was, zullen mij een kostbare herinnering blijven om den geest van kameraadschappelijkheid, waarin wij daar samenwerkten. Alle medewerkers die mij geholpen hebben, zoowel bij het verzamelen van het materiaal als bij de verdere bewerking daarvan, mogen zich, al kan ik hen niet allen met name noemen, overtuigd houden van mijn warme erkentelijkheid.

Met groote dankbaarheid denk ik ook aan hen, die door hun bereidwilligheid mij alle mogelijke inlichtingen te verstrekken, of de onder hun beheer staande archieven voor mij open te stellen, dit onderzoek mogelijk gemaakt en bevorderd hebben. Het is mij onmogelijk hen in het kort bestek van dit voorwoord allen te memoreeren. Een uitzondering zou ik slechts willen maken voor DR. J. H. ADRIANI, den oud-Secretaris van den Armenraad te Utrecht, zonder wiens medewerking het geheele onderzoek ondoenlijk geweest ware.

Voor Uw voortdurende interesse in mijn werk, Zeergeleerde POSTMA, ben ik U zeer verplicht. Uw opmerkingen hebben er het hunne toe bijgedragen mijn inzicht te verhelderen.

Tenslotte past mij niet het minst een woord van dank tot U, Hooggeachte MEJ. MELCHIOR, daar Uw belangstelling voor dit werk mij zoozeer tot steun is geweest bij het voltooien ervan naast mijn dagelijkschen arbeid.

INHOUD

	bladz.
VOORWOORD	
INLEIDING	I
ALGEMEEN HISTORISCH OVERZICHT VAN DE ONTWIKKELING DER STAD UTRECHT . .	16
WIJK C	24
Familie Cornelissen	35
Familie Karelsen	45
DE ROODE BRUG	56
Familie Keesen	63
Familie Jansen	72
WIJK NOTEBOOMENLAAN CUM ANNEXIS . .	81
Familie Gerritsen	89
Familie Albertsen	102
Familie Willemsen	113
DE FAMILIES, DIE NIET IN HET VERBAND VAN EEN BEPAALDE WIJK KUNNEN WORDEN BEHANDELD	127
Familie Klaasen	129
Familie Hendriksen	138
Familie Leenderts	150
SAMENVATTING DER VERKREGEN RESUL- TATEN	167
TABELLEN	185
LITERATUURLIJST	193

INLEIDING

DE ONDERZOCHE FAMILIES

Toen geruimen tijd geleden op het Criminologisch Instituut te Utrecht statistische onderzoekingen werden verricht aan de hand van een groot telkaartenmateriaal, betrekking hebbende op het Arrondissement Utrecht, trok het de aandacht, dat verschillende familienamen telkens weer terugkeerden. Later, toen meer in het bijzonder de recidive onder de loupe werd genomen en ten behoeve van dit onderzoek ook biografische gegevens verzameld werden omtrent personen, die drie of meer malen door de Arrondissementsrechtbank te Utrecht veroordeeld waren, kon worden vastgesteld, dat er tusschen deze dragers van gelijke namen inderdaad zeer nauwe familierelaties bestonden. In dit recidivistenmateriaal bevond zich een aantal gezinnen, waarvan verscheidene leden een of meer malen met de Justitie in aanraking waren gekomen.

Het constateeren van dit feit werd aanleiding tot het opwerpen van de vraag, of nader crimineel-sociologisch onderzoek van een aantal dezer families loonend zou zijn. Alhoewel het ter beschikking staande biografische materiaal niet in alle opzichten ideaal genoemd mocht worden, en met name geen gelegenheid gaf om andere dan uitsluitend crimineel-sociologische gezichtspunten in aanmerking te nemen, bleek het toch mogelijk om, volgens richtlijnen, deels van theoretischen, deels van practischen aard, die nog nader uiteengezet zullen worden, uit deze groep een tiental gezinnen te kiezen, die het onderwerp uitmaken van het hierna volgende onderzoek.

Het uitgangspunt in elk der tien te behandelen gevallen wordt gevormd door een gezin, waarvan een aantal der mannelijke leden een of meer vonnissen terzake van misdrijf heeft ondergaan. Na de beschouwing van dit gezin worden vervolgens de levensomstandigheden van de uit dit gezin gesproten kinderen (gehuwde en ongehuwde) besproken. Dit geheele complex — dat dus, wanneer eenige kinderen gehuwd zijn, uit verschillende gezinnen bestaat — vatten wij samen onder de naam *familie*.

De gezinnen van de overige naaste bloedverwanten en aangehuwden, die dus niet tot de familie in bovenbedoelden zin behooren, zullen, voor zoover wij over gegevens daaromtrent beschikken, ter verduidelijking van bepaalde punten soms worden aangehaald.

Het eerste criterium, volgens hetwelk de onderzochte families geselecteerd werden, was dat van *het aantal veroordeelde mannelijke individuen*. Families, waarin niet ten minste drie der zoons crimineel waren geworden, werden uitgeschakeld. In enkele gevallen werden zoowel de vader als alle zoons boven de twaalf jaar wegens misdrijf veroordeeld; in andere daarentegen konden verschillende mannelijke leden bogen op een blanco strafregister.

De criminaliteit der vrouwelijke leden dezer families kon bij de toepassing van dit criterium practisch buiten beschouwing worden gelaten, omdat deze een zeer ondergeschikte rol speelde, zooals blijkt uit de volgende cijfers. Tot de gezinnen, die als uitgangspunt gekozen werden, behoorden in totaal 66 mannelijke personen, waarvan er 51 een- of meermalen wegens misdrijf gestraft werden; van de 54 vrouwen, die van deze gezinnen deel uitmaakten, ondergingen daarentegen slechts 7 een vonnis ter zake van het plegen van een strafbaar feit.

Bij de behandeling der afzonderlijke families zullen we natuurlijk wél ingaan op het gedrag der vrouwelijke leden en eventueel ook hun criminaliteit bespreken.

De misdadigheid vormt slechts een klein onderdeel van het maatschappelijk gedrag, als geheel gezien. Dientengevolge vertoont het sociale beeld, dat de onderzochte families te zien geven, talloze variaties. In al deze gevallen is de criminaliteit gecombineerd met, en wordt zij veelal in de hand gewerkt door andersoortig wangedrag, zij het drankmisbruik, sexueele losbandigheid, of ook een tekortschieten in de moreele en economische verantwoordelijkheid voor het eigen gezin, dit laatste buiten verband met eventuele algemeen werkende crisisomstandigheden, terwijl bij sommigen van hen onmacht te constateeren is, zich in het maatschappelijk leven in te passen. Meermalen zal blijken, dat dit sociaal wangedrag in wezen veel ernstiger is dan de geconstateerde overtredingen van de strafwet. Het stellen van de criminaliteit als criterium is uitsluitend geschied, omdat de geconstateerde misdadigheid objectief ken- en meetbaar is

en een zekere aanwijzing inhoudt omtrent het sociaal gedrag als geheel¹.

Bij sommige families treedt een bepaald vijandige houding tegenover de samenleving als zoodanig in het bijzonder op den voorgrond. De strafbare feiten, waaraan de leden dezer families zich schuldig maken, zijn meerendeels van vrij ernstigen aard, en hierin overheerscht het agressieve element. Hun optreden is te bestempelen als *antisociaal*. Ondersteld mag worden, ofschoon ons hierover geen gegevens ten dienste staan, dat factoren van crimineel-biologischen aard hier een rol van beteekenis spelen en dat de beïnvloeding door het milieu hier meer van secundair belang is².

In andere families vinden wij meer de slappe karakters, die zich willoos laten gaan. Tegenover de eischen, hun door het leven gesteld, leggen zij een soort van apathische onverschilligheid aan den dag, omdat zij zich er niet tegen opgewassen voelen. Zij komen gemakkelijk tot wetsovertredingen, maar meestentijds zijn deze niet van ernstig karakter. De uitgesproken agressieve houding, die wij bij de eerstgenoemde families vonden, ontbreekt hier grootendeels. Het gedrag van de leden dezer families kan men *asociaal* noemen. Naar onze meening komt in deze gevallen aan de beïnvloeding door het milieu groote beteekenis toe, en blijven de crimineel-biologische factoren, ofschoon stellig aanwezig en werkzaam, meer op den achtergrond³.

Een tweede criterium, dat een rol speelde bij het selecteeren der families, vormde de noodzakelijkheid om te beschikken over gegevens, zich uitstreckende over een vrij langdurige periode. Ons uitgangspunt bij de verzameling hiervan was het archief van den Utrechtschen Armenraad⁴. Dit instituut beschikt

¹ Over de verhouding van wangedrag en criminaliteit zie G. K(EMPE) in „De Tijd”, avondblad 27 Januari 1940.

² Vgl. de bespreking van de groep der gevaarlijke agressieve crimineelen in de Gemeente Emmen, in KEMPE en VERMAAT: Criminaliteit in Drenthe, (nr. III van deze Studiën), Utrecht 1939, pag. 83-85.

³ In zijn, biologisch georiënteerde, werk: Erbanlage und Verbrechen, Berlin 1935, stelt STUMPFL tegenover elkander typen, gekenmerkt door „starke Vitalität bei verhältnismässig geringen Hemmtriebfedern” en anderen met „geschwächte Vitalität und ihre Ueberkompensation durch ein (im Grunde eher passives) soziales Parasitentum”. (pag. 274).

⁴ Den oud-directeur van den Utrechtschen Armenraad, DR. J. H. ADRIANI, wiens welwillendheid het aanvatten van dit onderzoek mogelijk maakte, zij hier onzen hartelijken dank gebracht.

over een zeer uitgebreid materiaal, aangezien het de taak is van den Armenraad informaties te verstrekken aan alle instellingen, vereenigingen en particulieren, wier materiele of andersoortige hulp door een bepaald gezin verlangd wordt. De Armenraad heeft dus een grooter arbeidsveld dan welk ander maatschappelijk orgaan ook, daar deze steeds een bepaald doel of een bepaalde groep op het oog hebben, terwijl de Armenraad juist ten behoeve van hen allen functioneert.

Over een aantal gezinnen bleek een geheele reeks rapporten te zijn uitgebracht, daar zij door wangedrag of maatschappelijke ongeschiktheid voortdurend in omstandigheden verkeerden, die hen in contact deden komen met liefdadigheidsinstellingen, terwijl uiteraard juist de weinig gunstige reputatie dezer gezinnen het nemen van nadere informaties steeds gewenscht maakte. Uit de gegevens van den Armenraad bleek tevens, welke vereenigingen bemoeienis gehad hadden met deze gezinnen en waar dus eventueel verdere inlichtingen gevraagd konden worden.

Met groote dankbaarheid mogen wij hier melding maken van den niet genoeg te waardeeren steun en medewerking, die wij behalve van den Armenraad, nog mochten ontvangen van vele Utrechtsche instellingen van sociaal nut, zoowel door bemiddeling der secretariaten als door persoonlijk contact met individuele werkende leden dezer vereenigingen. In het bijzonder noemen wij hier de Vereeniging tot Verbetering van Armenzorg, de Nederlandsch Hervormde Diaconie, het Roomsch-Katholiek Parochiaal Armbestuur, de St. Vincentiusvereeniging, de St. Martinusvereeniging en Zusters Augustinessen.

Dat wij hiernevens gebruik mochten maken van de schriftelijke gegevens, berustende in de archieven van den Voogdijraad, de Commissie van Voorlichting in Strafzaken en verschillende reclasseeringsvereenigingen — in het bijzonder het Leger des Heils — is voor ons onderzoek van groote beteekenis geweest⁵.

Tenslotte bracht het onderzoek ons in aanraking met tal van personen die, ook buiten het kader der genoemde instellingen van sociaal nut, uit hoofde van hun beroep of werkzaamheid op sociaal terrein met de onderzochte gezinnen in aanraking waren geweest, zooals geestelijken, onderwijzend personeel e.d.

⁵ Een enkele maal waren leden der onderzochte families in particuliere gestichten verpleegd. Ook van deze zijde werd ons voor zoover mogelijk welwillend inzage van de betreffende hen gemaakte aantekeningen toegestaan.

Ook de welwillendheid van deze particulieren stemt ons tot erkentelijkheid.

Onze bijzondere dank geldt den Heer DEEN te Rotterdam, wiens graphologische analyses van verschillenden der bij het onderzoek betrokkenen bijdroegen tot verdieping van ons inzicht in het verzamelde materiaal.

Een ernstig bezwaar was echter, dat ons geen inzage verleend kon worden in de strafregisters der bij het onderzoek betrokken veroordeelden. Wel konden aan de bovengenoemde ons ten dienste staande bronnen betrouwbare gegevens ontleend worden omtrent vonnissen, door hen ondergaan, maar uiteraard bestond niet de zekerheid, dat de op deze wijze verkregen gegevens volledig waren. Tevens zij hierbij opgemerkt, dat de verzameling der gegevens werd afgesloten omstreeks het einde van 1938, en dus niet bevat de meest recente bijzonderheden. Wanneer in de volgende Hoofdstukken bepaalde feiten of situaties worden aangehaald onder bijvoeging van aanduidingen als „tegenwoordig” of „op het oogenblik”, wil dit derhalve zeggen: omstreeks het einde van 1938.

Naar uit het bovenstaande reeds blijkt, hebben wij vrijwel geen contact gezocht met de leden der onderzochte gezinnen zelf. Een enkele maal kwam een dergelijk contact tot stand, maar dan binnen het kader van andersoortige werkzaamheid. Het leek ons namelijk moreel ongeoorloofd om, uitsluitend terwille van een wetenschappelijk onderzoek, in deze gezinnen (waaronder trouwens verschillende waren, die zich min of meer gereclasseerd hadden dan wel bezig waren dit te doen) binnen te dringen, teneinde de betrokkenen lastig te vallen met allerlei vragen en informaties, die voor hen geen direct nut konden afwerpen. Het feit, dat de meesten dezer gezinnen aan regelmatige inmenging van de zijde van vreemden in den loop der jaren als het ware gewend waren geraakt, en min of meer waren afgestompt voor het pijnlijke, dat in dergelijke bemoeiingen, hoe tactvol zij ook worden uitgevoerd, vaak gelegen is, maakte het moreele bezwaar voor ons, die immers door ons bezoek geen steun of reclasseering zouden beoogen, niet minder zwaarwegend.

Uit de te onzer beschikking staande schriftelijke en mondelinge gegevens hebben wij derhalve getracht ons een eenigszins volledig beeld te vormen. Van deze poging zal in de hierna volgende beschrijvingen der families verantwoording worden afgelegd. Gezien het strikt vertrouwelijke karakter onzer infor-

maties gevoelen wij het als onzen eersten plicht in deze publicatie zooveel mogelijk alles te vermijden, wat de identiteit der besproken personen en gezinnen aan het licht zou kunnen brengen. Om deze reden zijn niet alleen alle namen gefingeerd, maar zijn ook alle niet ter zake doende bijzonderheden, die tot identificatie zouden kunnen leiden, achterwege gelaten.

DE FAMILIES EN DE STADSWIJKEN

Door de gegevens van den Armenraad tot uitgangspunt te nemen, legden wij ons een locale beperking op, daar deze instelling haar werkzaamheden niet uitstrekt buiten het gebied der Gemeente Utrecht. Om deze reden konden alleen die families in aanmerking komen, die reeds langen tijd in Utrecht woonachtig waren. Deze beperking tot een betrekkelijk klein gebied kwam de intensiteit van het onderzoek zeer ten goede. Tevens werd de sociologische homogeniteit van het materiaal bevorderd, doordat wij nu uitsluitend te maken kregen met stadsgezinnen.

Bij den voortgang der onderzoekingen bleken echter ook tusschen deze Utrechtsche families belangrijke verschillen in mentaliteit te bestaan, die niet terug te brengen waren tot individuele verschillen, doch eerder het gevolg schenen te zijn van het behooren tot uiteenlopende sociale groepeerings. Aanvankelijk gaf ons materiaal geen aanwijzing omtrent den aard dezer groepeerings. Toen echter bleek, dat de meeste families zich concentreerden in bepaalde gedeelten van de stad, was hiermede een richting aangegeven, waarin met succes verder gezocht kon worden.

De wijken, waarin de families gevestigd bleken, vormen nl. in het geheel van de stad bepaalde eenheden, die zoowel door de bewoners van die wijken, als door de overige stadgenooten, als zoodanig worden aanvoeld en erkend.

Na het constateeren van dit verschijnsel drong de vraag zich naar voren, in hoeverre de bevolking van deze wijken nu beschouwd kon worden als een *groep*, in de beteekenis, die de sociale psychologie aan dit begrip hecht, dat wil dus zeggen: een organische eenheid, waarin de samenstellende deelen den invloed ondergaan van het geheel, terwijl omgekeerd het geheel bepaald wordt door het wezen van de deelen, waaruit het is opgebouwd.

Voor het bestaan van een dergelijke groep is in de eerste

plaats noodig een zekere mate van *continuïteit*. Aan deze voorwaarde nu voldoen de door ons onderscheiden wijken zeker. De bewoners zijn bijna zonder uitzondering in hooge mate gehecht aan hun woonwijk en dientengevolge hokvast, zoodat verhuizing naar een ander stadsdeel vrij zelden voorkomt. Het weinig vlot-tend karakter van de bevolking wordt nog versterkt door de omstandigheid, dat de wijkgenooten veel onder elkaar huwen. Hierdoor wordt niet alleen het contact tusschen de bewoners verlevendigd, maar aan de banden, die hen onderling verbinden, wordt die der bloedverwantschap toegevoegd. In verband hiermede is het belangwekkend op te merken, dat, wanneer een jongen of een meisje uit een dezer buurten huwt met iemand uit een gezin, afkomstig uit een minder specifiek geaard stadsdeel, het jonge gezin zich — in ieder geval aanvankelijk — vestigt in de eerstbedoelde buurt.

Verder is het voor den inhoud van de opvattingen in een bepaalde wijk vooral van belang, dat de wijkgenooten een zekere *selectie* vormen. Bij de door ons onderzochte stadsdeelen is dit het duidelijkst merkbaar in de wijk Noteboomenlaan c.a., die van betrekkelijk recenten datum is. Bij de bespreking van deze wijk zal blijken, hoezeer ligging en huurwaarde deze buurt als het ware voorbestemden voor de opname van een bepaalde maatschappelijke groep. In Wijk C en de wijk Roode Brug c.a. spelen dezelfde factoren een rol, maar bij deze zeer oude stadsdeelen wordt hun werking mede bepaald door de historische ontwikkeling. Ook wanneer een buurt eenmaal bewoond is, blijven de selectieve factoren, die den aard der bevolking bepaalden, doorwerken, ja nemen zij zelfs toe in kracht. Immers, wanneer op een woningcomplex eenmaal door de bewoners een zeker stempel gedrukt is, zal hij, die meent andersoortig te zijn, zich, als hij dit even kan doen, elders een woning zoeken, of zal hij, zoo hij, in onbekendheid met de specifieke geaardheid dezer wijk, zich hierin gevestigd heeft, zoo spoedig mogelijk verhuizen. Wanneer het selectieproces leidt tot het wegtrekken van reeds gevestigde gezinnen uit hun woonwijk, zijn de dieperliggende oorzaken hiervan vrijwel steeds gelegen in later ontstane individuele bijzonderheden en afwijkingen van het buurtniveau, hetzij naar boven hetzij naar beneden. Bij de behandeling onzer families zullen dergelijke verhuizingen meermalen te signaleeren zijn.

Het is duidelijk, dat de selectie de *continuïteit* versterkt. Binnen de groep verzekert zij een zekere *homogeniteit*, die, evenals

de hierboven genoemde selectieve factoren, op sociologisch terrein ligt. Wij vinden een zekere gelijkheid van huisvesting, financiële omstandigheden, en wijze van levensonderhoud. Waar de wijkgenooten grootendeels tegenover gelijke moeilijkheden geplaatst zijn, ontstaat er vanzelf een zekere gelijkgezindheid, en een gelijk waardeeren van mogelijkheden en oplossingen.

Voor de ontwikkeling van eigen tradities is van groot belang geweest het feit, dat deze buurten steeds min of meer *geïsoleerd* waren; zij vormden een afgesloten geheel, met tamelijk slechte verbindingen met de rest van de stad en vrijwel zonder doorgaand verkeer⁶.

Uit de samenwerking van deze drie elementen: *continuïteit, homogeniteit door selectie en isolement*⁷, heeft zich in de door ons behandelde wijken een eigen groepsleven ontwikkeld en zijn daar opvattingen en waardeeringen ontstaan, waaraan ieder zich houdt. Deze normen komen in hoofdtrekken overeen met de algemeen aanvaarde regels en moeten daarmee ook noodzakelijkerwijze overeenstemmen, omdat in een geordende maatschappij het centraal gezag tegen eigenmachtig afwijken van de door hem aanvaarde richtlijnen van de zijde van onderdeelen met alle hem ten dienste staande middelen optreedt, wanneer deze afwijkingen tot een botsing dreigen te voeren met de grondslagen, waarop de samenleving rust. Deze grondregels worden echter in de groepeerings, waaruit de samenleving is opgebouwd, gemoduleerd en gericht op de concrete situatie, zooals die aanwezig is in dien bepaalden kring. En in dezen eigen vorm spreekt het recht oneindig veel sterker tot hen, die daaraan deel hebben, dan de wettelijke voorschriften, die de abstractie zijn van de

⁶ Een uitzondering op het in den tekst vermelde vormt Wijk C, die midden in de oude stad was gelegen; hier werd het isolement echter vrijwel geheel veroorzaakt door het zeer uitgesproken eigen type der bevolking, dat maakte dat „men” niet in deze wijk kwam. Ook voor dit stadsdeel gold trouwens het ontbreken van straten voor doorgaand verkeer.

⁷ Voor de beteekenis hiervan vgl. ook SHAW AND MCKAY: Report on the causes of crime (National Commission on Law Observance and Enforcement, No. 13, Volume II): „Certain areas, particular those in or adjacent to the central business district and the large industrial centers, lack the homogeneity and continuity of cultural traditions and institutions which are essential to social solidarity, neighbourhood organization and an effective public opinion”, pag. III.

rechtsovertuiging van degenen, die de wetten uitvaardigen en van hen, die zij in werkelijken zin vertegenwoordigen. Zoo zijn ook de normen, in den vorm, waarin ze in een bepaalde buurt voorkomen, voor de buurtgenooten een levend bezit, omdat deze hun persoonlijke richtlijnen afleiden uit de rechtsovertuigingen van de groep, waarin zij zijn opgegroeid. In het nauwe contact, waarin de wijkbewoners met elkander leven, vindt een voortdurende uitwisseling plaats van waardeeringen, terwijl er tevens de mogelijkheid bestaat van een scherpe contrôle op elkanders doen en laten. Hierdoor worden de normen, die de groep eenmaal heeft aangenomen, gehandhaafd⁸. Wenscht een der bewoners niet te voldoen aan de eischen, door de buurt aanvaard, dan kan dit, wanneer het afwijkende gedrag zekere perken te buiten gaat, zelfs leiden tot gedwongen vertrek uit de wijk. Opvallend is, dat daar, waar de regels van de buurtgemeenschap ver beneden de maatschappelijke normen zijn, van buiten komende slechte elementen kans zien, zich te vestigen en rustig hun practijken uit te oefenen.

Naar binnen toe kunnen wij deze buurtgemeenschappen dus een sterk groeps karakter toekennen; zij zijn in staat tot de vor-

⁸ Vgl. SHAW AND MACKAY, t.a.p. pag. 109: „More important than the external realities of the area are the traditions, standards, and moral sentiments which characterize the neighbourhood life. While these more intangible factors are difficult to ascertain and do not readily lend themselves to objective analysis, they are nevertheless important aspects of the moral world to which the growing child must make an adjustment.”

Zeer juist ook THOMAS AND ZNANIECKI: *The Polish Peasant in Europe and America*, New York, Knopf, 1927, Vol. II, pag. 1171: „The community is vital when social opinion concerns itself with all matters, outside happenings or individual acts, which possess a public interest, when its attitudes toward these matters are consistent and able to reach approximate unanimity, and when any common action considered necessary to solve the situations is defined by social opinion, it is carried on in harmonious cooperation.”

Belangwekkend: VIERSKANDT, in zijn: *Familie, Volk und Staat*, Stuttgart 1936, pag. 75: „Der Heranwachsende eignet sich die Wertmaszstäbe an, die in seiner Gruppe herrschen, und diese entsprechen naturgemäss den Werten, die in seiner Gruppe verwirklicht sind, und dem Ideal, das ihr Verhalten bestimmt.”

Vgl. ook VIERSKANDT, t.a.p. pag. 109: „Es wird... auf jeden fortgesetzt ein leiser Druck ausgeübt (dieses Wort ist freilich eigentlich zu derb) die Bahnen des Herkömmlichen nicht zu verlassen. Die Gruppe sorgt durch diese unbewusste Beeinflussung für die Aufrechterhaltung ihrer Lebensordnung, ohne erst zu dem Mittel der eigentlichen Strafe greifen zu müssen, von der jene leise Druckwerkung freilich den ersten Keim bedeutet.”

ming van binnen de groep geldende maatstaven en tot de handhaving daarvan.

Naar buiten toe zien wij deze gemeenschappen slechts zelden als gesloten groep optreden. De oorzaak van het ontbreken van dergelijke groepsmanifestaties is gelegen in het feit, dat zij *onderdeelen* zijn van een grooter geheel, i.c. de Gemeente Utrecht. Op de gewone terreinen van gemeenschappelijke voorzieningen is voor hen geen taak te verrichten, daar deze functies geheel berusten bij de bestuursorganen van het grootere geheel⁹. Met het ontbreken van de noodzakelijkheid om gemeenschappelijk in zulke belangen te voorzien, vervalt eveneens de noodzaak van een organisatie om deze belangen te behartigen, en organisatie is nu juist het middel waardoor de groep naar buiten optreedt, en waardoor haar zelfbewustzijn gevoed wordt. Slechts één terrein voor gemeenschappelijke zorg bleef overgelaten aan de buurtgemeenschappen n.l. het organiseren van buurtgezelligheid. Tot dit doel hebben zich in de buurten dan ook spontaan organisaties met meer of minder ruim omschreven doel gevormd, die echter, uit hoofde van hun beperkten kring van werkzaamheden, noch naar binnen noch naar buiten optredende, van veel belang te achten zijn. Een uitzondering dient slechts

WIGHT BAKKE merkt in „The Unemployed man” ten aanzien hiervan op: „The stress which men placed upon the retention of the good opinion of their fellows, even though their social contacts with them might be meagre, was invariably characteristic of the attitudes which were revealed in conversations with the unemployed. They did not express their concern in so many words, but the constant repetition of the fear lest their mates should think that there was something wrong with them testified to the power which the opinion of the group has in determining the desirability of a course of action. The pressure of the group in stimulating a man to continued search for work was also evidenced in the statement which trade unionists, in particular, made about what was expected of them” (pag. 72).

Dat soms de gemeenschappen wel degelijk kunnen komen tot het welbewust stellen van eigen strafsancities, blijkt bijvoorbeeld uit verschillende Drentsche volksgebruiken. Zie KEMPE en VERMAAT t.a.p. pag. 97-101. In Wijk C kwam het trouwens wel voor, dat publieke vrouwen, die het waagden zich in deze wijk te vestigen, door de vrouwelijke buurtgenooten „met stoffer en blik” werden verjaagd.

⁹ Dit is niet steeds zoo geweest. Tot voor ongeveer 40 jaar verzorgden de zoogenaamde „Wijkmeesters” der verschillende stadswijken het register van den Burgerlijken Stand voor hun wijk. Hier betrof het echter meer het wijksgewijze uitvoeren van een centraal geregelde organisatie. Dat overigens de wijkmeesters zich door hun werk ontwikkelden tot buitengewoon goede kenners hunner ressorts, mochten wij nog met vreugde constateeren.

gemaakt te worden voor de Vereeniging „Het Oranjepark” in Wijk C, maar deze organisatie wist dan ook haar werkzaamheden uit te breiden tot de oprichting van allerlei permanente ontspanningsclubs, waardoor zij een meer duurzame werksfeer kreeg dan de buurtverenigingen, die zich bepalen tot het organiseren van volksfeesten op nationale feestdagen of pleziersejjes van de leden.

Er zijn echter ook bepaalde situaties, die aanleiding kunnen zijn, dat de wijk plotseling spontaan als gesloten, hoewel ongeorganiseerde, groep naar buiten optreedt. Wanneer een wijkgenoot komt te staan tegenover een persoon, die niet tot het wijkverband behoort, dan scharen in geval van oneenigheid de andere bewoners van de buurt zich onmiddellijk aan de kant van eerstgenoemde, zonder eerst te overwegen, wie der partijen het recht aan haar zijde heeft. Door het optreden tegen een lid van de groep door een macht van buiten, wordt het groepsbewustzijn, dat overigens latent kan zijn, plotseling gewekt en manifesteert het zich. Meestal treedt deze situatie in, wanneer een der buurtbewoners in conflict geraakt met de politie; in deze gevallen ondervindt de politie van zulk een solidariteit veel hinder.

Hoewel minder direct sprekend, openbaart het groepsbewustzijn zich vaak in positieven zin in den vorm van onderlinge hulpverlening bij financiëlen nood of bij ziekte.

De autoriteit van de buurtgemeenschap is dus vooral naar binnen gericht en heeft tot doel vorming van leefregels voor de groep en handhaving van deze.

Terwijl dus eenerzijds de buurtgemeenschappen een normatieve functie blijken te vervullen, kan aan de andere zijde niet worden ontkend, dat zoowel in de mentaliteit van de bevolking als in de feitelijke toestand elementen aan te wijzen zijn, die in bepaalde gevallen het ontstaan van criminaliteit kunnen stimuleeren. Het is echter van belang er reeds hier met nadruk op te wijzen, dat deze handelingen ook door de opvattingen in de wijk zelf worden veroordeeld. Een uitzondering dient gemaakt te worden voor een bijzonderen vorm van criminaliteit, n.l. het wildstroopen. Deze vorm van eigendomsaantasting wordt in bepaalde groepen niet als zoodanig gevoeld.

Men verlieze hierbij vooral niet uit het oog, dat het in laatste instantie persoonlijke eigenschappen zijn, die het al dan niet crimineel worden bepalen. Tevens worden door de persoonlijk-

heidsstructuur zoowel de positie in het wijkverband als de werking van de wijkinvloeden bepaald. Bij de bespreking van de afzonderlijke families zal herhaaldelijk blijken, hoe zeer deze menschen innerlijk feitelijk los staan van de wijkgemeenschap, waarin zij verkeerden¹⁰. Ten gevolge hiervan hebben zij geen deel aan de positief vormende invloeden, terwijl zij daarentegen wel invloed ondergaan van de criminogene elementen, ja, zelfs daarvoor een verhoogde gevoeligheid blijken te bezitten. Bij ons onderzoek kregen wij dan ook sterk den indruk, dat de in concrete gevallen criminogeen werkende wijkfactoren niet zoozeer het *ontstaan* van misdadigheid schijnen te bepalen, als wel den *vorm* waarin deze zich uit, dat is dus de voorkeur voor bepaalde soorten van delicten.

Van hoe groot belang de gebondenheid aan een bepaalde sociale groepeerings is, blijkt, wanneer wij de families, die in wijkverband behandeld zijn, vergelijken met die families, die los staan van een dergelijk verband. Deze laatsten zijn in ons onderzoek in een aparte afdeeling ondergebracht, en het is niet toevallig, dat de meest uitgesproken asociale gezinnen juist onder hen te vinden zijn. Deze gezinnen maken deel uit van families, gesticht door personen, die niet in staat bleken te voldoen aan de normen van de maatschappelijke groep, waartoe zij oorspronkelijk behoorden, en die daardoor of geleidelijk buiten deze groep zijn komen te staan, of door de groep bepaaldelijk zijn uitgestooten. Hetzelfde proces kunnen wij waarnemen bij de meest ongunstige leden van die families, die als geheel wel in een bepaalde wijk zijn onder te brengen. Deze individuen plegen met hun gezin tenslotte onder te duiken in een buurt, waarin niemand hen kent, en waar de critiek der omwonenden hen dus minder raakt¹¹. Begint deze critiek zich te uiten in niet meer te negeren vormen, dan volgt een nieuwe verhuizing. Zoo trekken deze gezinnen van het eene eind van de stad naar het andere, zonder eenig houvast. Voor de geestelijke ontwikkeling van de uit deze gezinnen stammende kinderen is dit zwerven funest. Zij missen

¹⁰ Vgl. over deze en dergelijke buiten een bepaalde gemeenschap staanden, GRÜNFELDT: Die Peripheren, ein Kapitel Sociologie, Amsterdam 1939.

¹¹ Ook omgekeerd bekommert de wijk zich weinig om dergelijke „zwervenden”, tenminste zoolang hun gedrag binnen zekere perken blijft. Treffend zegt VIERKANDT, t.a.p. pag. 114: „Der Fremde, der Unbeachtete, der Geringsgeschätzte findet wenig Resonanz.”

de mogelijkheid zich in te voegen in een gemeenschap, waarin bepaalde normen beleefd, en met zekere autoriteit gehandhaafd worden. Zij moeten de maatstaven voor hun handelen en waardeeren afleiden uit datgene, wat zij in het ouderlijk gezin meemaken, en dat is vaak niet veel fraais.

Daarnaast staat de opvoeding door school en jeugdwerk. In beide gevallen hangt alles af van de persoonlijkheid van degenen, die daarbij de leiding hebben. Immers, er bestaat geen groepsgebondenheid aan deze personen, zooals die aanwezig is in het gezin of in de wijk, zoodat het kind niet zonder meer toegankelijk is voor hun invloed, temeer omdat zoowel de onderwijzers als de jeugdleiders in het meerendeel der hier bedoelde gevallen tot een andere sociale groep behooren dan hun pupillen. Hun opvattingen hebben dientengevolge geen vanzelfsprekend gezag. Hun autoriteit berust geheel en al op hun persoonlijke qualiteiten en kan zich slechts doen gelden door een affectieve gebondenheid, die eerst langzamerhand groeit.

Het verschijnsel, dat gezinnen zich onttrekken aan de buurtgemeenschappen, valt niet alleen te constateeren bij de crimineele families en bij die families, welke met deze op één lijn kunnen worden gesteld. Op zichzelf houdt dit verschijnsel nl. niet steeds een zekere declassering in, want ook die gezinnen, die zich hebben weten op te werken tot een peil, gelegen boven het niveau van de wijk, trekken veelal weg naar betere buurten. Zeker is dit het geval met de kinderen uit deze gezinnen.

Bij nadere beschouwing van de wijken zal echter duidelijk blijken, dat in dit laatste geval, behalve de reeds eerder genoemde selectieprocessen, nog een geheel andere factor een belangrijken rol speelt, nl. het feit, dat de wijkgemeenschappen in hun geheel bezig zijn zich als het ware op te lossen. Bij de bespreking van de drie in deze studie te behandelen wijken, zullen wij tot de erkenning moeten komen, dat zij bezig zijn hun specifiek karakter te verliezen, dan wel dat zij dit reeds grootendeels verloren hebben door de opheffing van hun isolement. Hierbij denke men niet in de eerste plaats aan het verdwijnen van het feitelijke isolement als gevolg van de verbetering der verbindingswegen met de overige deelen van de stad. Het gaat hier voornamelijk om het ontstaan, dan wel de versterking, van invloeden van buitenaf, die zich in toenemende mate hebben doen gelden ten aanzien van de aangelegenheden der wijkbewoners. Naarmate het wijkverband zwakker is, is aan deze invloeden grooter be-

teekenis toe te kennen, gelijk nader zal blijken.

De hier bedoelde invloeden, die het *geestelijk* isolement van de wijken hebben doorbroken, hadden tevens de tendenz een nieuw gemeenschapsbesef in het leven te roepen, en beschikten over normatief vormende kracht. Zij zijn in hoofdzaak van tweeërlei aard geweest. De meest ingrijpende werking is zonder twijfel toe te kennen aan de *arbeidersbeweging*, die de bewoners der wijken verbond met huns gelijken en die aan hen een eigen stands-, of, als men liever wil, klassebewustzijn schonk¹². Het valt buiten het kader van dit onderzoek om nader in te gaan op de differentiaties, die bestaan binnen de groep der arbeiders, en die voor hun individueel maatschappelijk optreden van zeer groot belang geacht moeten worden. Wij doelen hier slechts op de arbeidersbeweging als zoodanig, ook afgezien van de verschillende organisaties, waarin zij naar buiten optreedt. Oppervlakkig bezien is deze sociale groepeerings, vooral wanneer wij haar stellen tegenover die der wijkgemeenschappen, zeer vaag; haar enormen vat op de massa ontleent zij echter aan het streven naar bepaalde, duidelijk omschreven doeleinden en aan het bezit van een eigen ideologie, factoren, die beide in de buurtgemeenschappen juist gemist worden.

Naast de arbeidersbeweging hebben de *kerkgenootschappen* door de intensivering van de geestelijke verzorging in deze wijken het beleven van de religieuze waarden onder de bevolking versterkt of zelfs geheel vernieuwd. Hiermede gaat gepaard een activeering van het saamhorigheidsbewustzijn met de kerkelijke gemeenschappen, hetgeen zich eveneens voltrekt ten detrimente van de wijkverbanden.

In de hier volgende beschrijvingen van de crimineele families zullen wij pogen aan te toonen, in de eerste plaats, hoe ook die gezinnen, die geplaatst konden worden in het kader van een wijk, onvoldoende deel hadden aan de positieve krachten, werkzaam in die gemeenschap, en in de tweede plaats, dat in deze gevallen het tot stand komen van nieuwe bindingen aan de grootere gemeenschappen van kerk en arbeidersbeweging, geheel is mislukt. Dit laatste veelal minder als gevolg van bijzondere omstandigheden, dan wel door hun persoonlijke kwaliteiten. Wij meenen, dat dit tekortschieten in gebondenheid aan gemeenschappen met nor-

¹² Vgl. met name over den rol van het socialisme: MENNICKE: Sociale Psychologie, Utrecht, 1935, p. 137/138.

matief vormend karakter als een zeer belangrijke criminogene factor te beschouwen is.

Wij behandelden in dit Hoofdstuk uitsluitend algemeene invloeden en algemeen werkende factoren. Hiermede wil uiteraard niet gezegd zijn, dat het al of niet aanwezig zijn van normatief vormende krachten binnen het kader der afzonderlijke families zelf een onverschillige zaak zou zijn. Integendeel wij zullen in het vervolg van ons onderzoek nog herhaaldelijk er op kunnen wijzen, hoezeer de geleidelijke afbraak van deze krachten werkt als een soort rottingsproces van binnenuit, dat, samengaande met de hierboven besproken factoren van algemeenen aard, den socialen ondergang dezer families definitief bezegelt.

ALGEMEEN HISTORISCH OVERZICHT VAN DE ONTWIKKELING DER STAD UTRECHT

Alvorens over te gaan tot de bespreking van de drie meest karakteristieke volkswijken van Utrecht, is het wenschelijk eerst een beknopt overzicht te geven van de ontwikkeling van de stad als geheel, omdat de bijzondere positie, die de beide oudere wijken innemen, reeds in de vroege historie haar oorsprong vindt.

Reeds in de vroege Middeleeuwen stond de stad Utrecht op het toppunt van haar bloei. Door Willibrordus tot bisschopszetel verheven, was zij gedurende eeuwen het geestelijk centrum van deze landen, en tevens een steunpunt van de cultuur. Door rivieren en landwegen verbonden met andere handels- en productiecentra ontwikkelde zij zich tot een levendige handelsstad. Door de positie van den bisschop was Utrecht bovendien een vooruitgeschoven post van de macht van den Duitschen keizer.

In 1122 werd een begin gemaakt met de ommuring van de stad. Het gebied, dat daarbij binnen de wallen besloten werd, was zoo groot, dat eerst in het begin van de 19e eeuw uitbreiding van de bebouwing buiten de muren noodzakelijk werd. Dat een zoo groot gebied werd ommuurd, vindt zijn reden waarschijnlijk in den wensch om zooveel mogelijk kerkelijk bezit van de beveiliging door de muren te doen profiteeren. Een groot deel van het ommuurde gebied was dan ook aanvankelijk onbebouwd. De dichtste bebouwing werd gevonden in het Noordelijk gedeelte, waar ook de belangrijkste markten gehouden werden. Langs de Oude Gracht en in de tegenwoordige Wijk C woonden de rijke patriciërs, die hier ook hun opslagplaatsen hadden. Nadat in de 15e eeuw de oude Rijnloop uitgediept en in goeden staat gebracht was en de benaming van Nieuwe Gracht gekregen had, gaven vele aanzienlijke lieden er de voorkeur aan, langs dezen waterloop hun ruimere huizen op te trekken. Daarmee begon het verval van Wijk C. Door verkaveling van de terreinen, die tot de vroegere patricierswoningen behoord hadden, werd deze buurt dicht bebouwd met kleine woninkjes, waar die lieden een geschikte woonplaats vonden, die hun kostje trachtten op te halen op de groote markten, welke immers allen gehouden werden op terreinen,

gelegen in de onmiddellijke nabijheid van deze wijk.

In de 12e eeuw nam echter reeds de teruggang in beteekenis van de stad Utrecht een aanvang. De bisschop, niet meer rechtstreeks benoemd door den Duitschen keizer, verloor, nu deze band lossen was geworden, zijn functie als steunpunt voor de Deutsche keizerlijke macht en genoot sindsdien minder steun van de Deutsche keizers, waardoor het Sticht genoodzaakt was tot concessies tegenover zijn bureu, van wie Holland de machtigste was. Ook de beteekenis van den handel ging langzamerhand achteruit. De lengte van de verbindingen met de zee bleek een groot nadeel, nu de stad niet meer in staat was ze afdoende te beschermen tegen de opdringende naburen. De pogingen van het stadsbestuur Utrecht als handelscentrum te handhaven mochten niet baten. Zoo veranderde de positie van de stad gaandeweg. Haar beteekenis voor een grooter gebied verloor zij. Zij werd echter tot een regionaal marktcentrum, de plaats waar de producten van het omliggende platteland verhandeld werden en waar de boerenbevolking zich voorzag van de artikelen, die zij noodig had. Onder invloed van de vestiging van Fransche refuigiés ontwikkelde zich later een bloeiende manufactuur¹.

In het begin van de 19e eeuw kwam er in de ontwikkeling een nieuw aspect. De fabrieksindustrie begon meer en meer het handwerk te verdringen en in verband daarmee vond een snelle aanwas der bevolking plaats.

Een denkbeeld van de toename der bevolking geven de volgende cijfers.

1750	25244	inwoners, verdeeld over 5683 huisgezinnen binnen de singels en 1448 er buiten.
1808	29796	
1821	34684	
1834	44185	
1851	48046	waarvan 11854 buiten de singels
1858	50705	„ 12800 „ „ „
1866	58995	„ 16680 „ „ „

(Deze cijfers zijn grootendeels ontleend aan VAN VUUREN).

¹ Gegevens ontleend aan het „Rapport betreffende een onderzoek naar de sociaal-economische structuur van een gebied in de provincie Utrecht”, samengesteld door Prof. L. VAN VUUREN te Utrecht in 1938.

De stad bleek niet in staat dit bevolkingsaccrès op te nemen. Des te sterker spreekt dit, waar uit de cijfers blijkt, dat het overgrootste deel der gezinnen gehuisvest bleef binnen de stadssingels. Het is dan ook niet te verwonderen, dat er in deze jaren voortdurend ongewenschte woningtoestanden gesignaleerd werden. Te erger werd de toestand, doordat vele nieuwgebouwde arbeiderswoningen, behalve dat zij ingevolge van het beperkt beschikbare terrein van zeer kleine afmeting waren, bovendien zeer slecht gebouwd waren.

Reeds in 1828 klaagt Scheltema over de onvoldoende huisvesting voor vele arbeidersgezinnen. Nadat hij eerst eenige buurtjes heeft opgenoemd, waar zeer slechte woningtoestanden gevonden werden, zooals de omgeving van de Klaaskerk, de Holle Bilt, gelegen ongeveer ter hoogte waar zich thans, na de latere saneering van dit stadsdeel, het Visschersplein bevindt, en Wijk C, spreekt SCHELTEMA in zijn werkje over de Uitzetting van en de Verbeteringen en Verfraaiingen in en om de stad Utrecht, dat in 1828 werd uitgegeven, over den nieuwbouw. We ontleenen daaraan het volgende:

„Daar worden thans weliswaar vele nieuwe huisjes en woningen voor den werkman en den gemeenen man getimmerd doch op dezen bouw is, behalve op die van weinige huizen buiten de Catharijne- en Waardpoorten, welke voldoende zijn, zeer veel aan te merken.

Ik heb ook de nieuwe straat of liever, de 2 streken huisjes tusschen den Springweg en den Wal gezien: aldaar is wel eenige lucht tusschen beiden, maar hoe klein zijn die huisjes, hoe naar is de ingang aan den Springweg en echter verwonen de menschen van 16 tot 24 stuivers. Met de streek huisjes meer Zuidwaarts is het nog erger, deze zijn in tweeën verhuurd: eene ingang is beneden in de straat, een andere boven aan den wal; elk dezer woningen doen van 12 tot 16 stuivers.

Met de huizen aan of om het Paardenveld is de winzucht nog grooter. De huur van de kleinste der nieuwe woningen aldaar is 12 stuivers en dit loopt verder van 24 tot 28 stuivers en deze huur is nog rijzende.

Wanneer men nagaat hoe slecht en ligt de meeste dezer huizen of huisjes getimmerd zijn, dan moet men zich verwonderen, dat er tegen deze onbehoorlijke winzucht

der ondernemers geen klagen is opgegaan en geen maatregelen zijn genomen”².

In zijn verhandeling over Verfraaingen, Veranderingen en Verbeteringen van Utrecht na 1820, die hij in 1835 schreef, is het opnieuw de gebrekkige huisvesting van de arbeiders, die SCHELEMA inspireert tot de volgende critiek:

„Van het groote getal nieuwe woningen, vóór en na 1826 om het Paardenveld bij de Waard- en Tolsteegpoort en tusschen den Springweg en den Wal gebouwd, zijn reeds velen zoo erg vervallen, dat de berigten van het niet bewoonbare en de voorzeggingen van den korten duur door den slechten aanleg alleszins bevestigd zijn.

De toestand van den Achterweg, bij de Tolsteegpoort Oostzijde, achter de St. Jacobskerk en de Kreupelstraat, de Holle Bilt enz. is eer verergerd dan verbeterd terwijl de wekelijksche huur van vele geringe huisjes nog is gezezen.”

Hoezeer het noodzakelijk was, dat er een einde kwam aan de oopenhooping van het bevolkingsaccrès op het door de muren en singels omsloten terrein, blijkt duidelijk uit de Verslagen van de Vereeniging tot Verbetering der Volksgezondheid, opgericht te Utrecht gedurende de choleraepidemie in 1866. Uit de mededeelingen gedaan op de eerste Algemeene Vergadering, gehouden in Augustus 1866, ziet men, hoe de terreinschaarschte gepaard ging met werkelijken woningnood.

„Van 1860 tot 1866 nam de bevolking toe met 6147 zielen, terwijl het aantal woningen steeg met 1572. Op 1 Jan. 1866 waren in Utrecht 9821 huizen, bewoond door 58995 personen, of 14749 gezinnen. Door elkaar gerekend dus 10 woningen op 60 zielen of 15 gezinnen.

Er zijn kleine woningen die door 5 tot 7 gezinnen bewoond worden. Tengevolge van het gebrek aan woningen worden nieuw gebouwde huizen reeds betrokken voor ze

² Een juist denkbeeld van deze „winzucht der ondernemers” geven de volgende cijfers, ontleend aan de Mededeelingen op de 1e Algemeene Vergadering van de Vereeniging tot Verbetering der Volksgezondheid, gehouden op 9 Augustus 1866. Daar wordt bericht, dat woningen in Wijk C, gebouwd voor f 400, een huur deden van f 1.- en meer per week. De bouwkosten van een goede woning (2 vertrekken en zolder; wel een zeer bescheiden eisch, vergeleken met de hedendaagsche opvattingen!) werden geraamd op f 700.

geheel zijn voltooid. Vandaar, dat de muren nog uitwasemen en de vloeren vocht opgeven."

(Dit schijnt vooral het geval geweest te zijn aan de Baansteeg en bij verschillende perceelen in de wijk Absteede).

In de vergadering van 25 Februari 1868 hield DR. H. SNELLEN een voordracht over Utrecht's achterbuurten, waaraan wij het volgende ontleenen, omdat zijn beschrijving een goed denkbeeld geeft, hoe men met de beschikbare ruimte woekerde, met volkomen verwaarloozing van de belangen der bewoners. In Wijk C werden enkele geheel ingebouwde woningcomplexen gevonden:

„De Jan Meijenpoort, een nauwe steeg tusschen de Oranjestraat en de Wijde Watersteeg, in 1508 reeds aldus genoemd, aan beide zijden met zeer nauwe toegangen, westelijk 14, oostelijk 18 huizen bevattend. Aan de Westzijde vindt men 2 sloppen, elleboogvormig gekromd en dus evenwijdig met de steeg. Het Noordelijke bevat 14, het Zuidelijke 5 huizen. Het geheel bestond dus uit 51 huizen. Westelijk grenst aan de 3 sloppen der Jan Meijenpoort de Jacobspoort. Dit sloop, 22 huizen bevattend, loopt evenwijdig aan de Jan Meijenpoort, doch staat noch met de Oranjestraat, noch met de Wijde Watersteeg in gemeenschap; de eenige toegang bestaat in een nauwe gang uit de Groenesteeg. Dus van alle kanten af ingesloten en toch eerst in 1845 gebouwd.

Aan de Westzijde is het blok tusschen Groenesteeg en Koningstraat overmatig en onregelmatig volgebouwd met een uitgestrekt sloop van onregelmatigen vorm, het z.g. Hooimagazijn. De nummering der huizen met volglitters duidt op den jeugdigen oorsprong. Het bevat 46 huizen en beschikt slechts over 3 nauwe toegangen."

(Verder werden in deze buurt nog een aantal sloppen van geringe beteekenis gevonden).

Wijk C was echter niet het eenige gedeelte van de stad, waar de woningtoestanden de aandacht eischten. Ook voor de overige wijken wist DR. SNELLEN een aantal sloppen op te sommen, waar licht en lucht geen toegang konden vinden, en waar hygiënische voorzieningen grootendeels ontbraken. Vooral in het gedeelte ten Westen van de Oude Gracht waren geheele complexen van

dergelijke woningen aan te wijzen. Zeer berucht was hier de Holle Bilt met omgeving. Dit blok bestond uit 64 huizen. Of-schoon gelegen in het centrum der stad, ontbraken bestrating, verlichting en afwatering geheel. Over de toestand dezer woningen ontleenen we nog het volgende aan het 1e Jaarverslag der Vereniging tot Verbetering der Volksgezondheid.

„Eén huis verkeerde in zeer goeden toestand. Dit deed dan ook f 2.60 huur.

Van de overigen waren 11 vrij goed, 16 redelijk, 19 slecht en 17 zeer slecht.

Van de huizen die als slecht gequalificeerd werden was er 1 bewoond door 11 gezinnen, 4 beneden, 4 boven en 3 op de zolder onder de pannen.

Verder werden 2 perceelen bewoond door 5 gezinnen en 3 door 4 gezinnen.

In de onmiddellijke nabijheid hiervan, lagen ten Noorden van de Walsteeg nog 3 sloppen met tezamen 34 woningen.”

Verder werden er door de geheele stad verspreid allerlei nauwe stegen en sloppen gevonden. Ja zelfs buiten de singels werden zij aangetroffen in de oude buurtjes, die geconcentreerd waren om de vroegere stadspoorten. Zoo noemt SNELLEN de Oosterkade en het blok tusschen de Ganssteeg en de Krommerijn „een aaneengeschakelde reeks van blinde stegen, hofjes en sloppen, die voor een groot deel niet aan de eischen der hygiëne voldeden”.

De uitbreiding der stad heeft aanvankelijk slechts zeer langzaam plaats gehad. Tusschen 1850 en 1870 verrezen slechts kleine complexen arbeiderswoningen buiten de singels. Het hoekje tusschen Vaartschestraat en Jeremiestraat werd bebouwd door de IIIe Maatschappij tot Verbetering der Woningen voor Arbeidenden en Minvermogenden te Utrecht, die hier in de jaren 1868 tot 1871 126 woningen plaatste, welke een huur deden van f 2.10 per week. De IIe Maatschappij tot Verbetering der Woningen voor Arbeidenden en Minvermogenden bezat hier nog 70 woningen. Verder was een begin gemaakt met den aanleg van zijstraten langs de Biltstraat en met de bebouwing van de Oudwijkerdwarsstraat, terwijl tenslotte nog de hoek, gevormd door Amsterdamschestraatweg en Daalschedijk, bebouwd was.

Toch kan men reeds in het jaar 1865 het begin van cityvorming constateeren. Na dat jaar begon het inwonertal van de binnenstad te dalen. In de beide volgende decennia nam de uitbreiding der buitenwijken gestadig toe. Aanvankelijk verzeen nog slechts hier en daar nieuwe straten en woningcomplexen, maar in de tweede helft van dit tijdvak werden heele huizenblokken gebouwd. Deze ontwikkeling weerspiegelt zich duidelijk in de bevolkingscijfers. Het totale bevolkingsaccrès gedurende het tijdvak 1871-1891 bedroeg 37.8 % van het aantal inwoners op 1 Januari 1871 (61187). Hiervan nam de wijk ten Oosten van de oude stad niet minder dan 25.4 % op. In deze wijk werd dan ook een aaneensluitende bebouwing gevonden in Oudwijk en ten Noorden van de Biltstraat. De wijk ten Westen van de oude stad nam 10.49 % van de bevolkingstoename op. Hier was een aantal zijstraten aangelegd aan weerszijden van den Amsterdamschestraatweg, langs den Daalschedijk en bij den Vleutenscheweg. Daarentegen daalde het aantal bewoners van de binnenstad. Het verliespercentage varieerde voor deze wijken van 0.08 tot 2.10 % van het totaal aantal inwoners der gemeente aan het begin der periode. Voor Wijk C bedroeg deze afname slechts 0.43 %³.

In 1889 had een wijziging plaats van de indeeling der wijken. De zes wijken van de binnenstad werden samengevoegd tot twee, terwijl ook in de grenzen van de buitenwijken wijzigingen werden aangebracht. Tengevolge hiervan zijn de cijfers uit de periode vóór 1890 niet wel vergelijkbaar met die van de jaren daarna.

Tusschen 1892 en 1905 was het vooral het Noordelijk deel van de stad, dat een sterke bevolkingstoename vertoonde, welke samenhang met de bebouwing achter de Gildstraat, en de aanleg van de Vogelen- en Bloemenbuurt. De twee wijken noordelijk van de oude stad hadden in deze periode een bevolkingstoename van resp. 13.75 en 11.75 % van het totaal aantal inwoners der gemeente op 1 Januari 1862 (86127). Tusschen 1906 en 1919 was het de meest westelijk gelegene van deze twee wijken, die het sterkst in bevolking toenam, nl. met 11.42 %, wat op rekening te schrijven is van de verdere uitbreiding der bebouwing in het Ondiep. In dit laatste tijdvak deed zich bovendien nog een nieuwe factor gelden, nl. de vestiging van groote ondernemingen

³ Alle hier gegeven percentages zijn ontleend aan VAN VUUREN.

als Werkspoor en de fabrieken van de Muinck Keizer. Terwijl deze bedrijven gelegen waren op gebied van de gemeente Zuilen, woonden de arbeiders, die hier werkzaam waren, voor het meereendeel te Utrecht.

Al deze nieuwe buurten, die in een kring om de oude stad gelegen zijn en die zich op verschillende plaatsen hebben uitgebreid op het gebied van aangrenzende gemeenten, dragen ieder een uitgesproken karakter, samenhangend met den ouderdom en aard der bebouwing, de huurwaarde en de sociale laag, waartoe de bewoners behooren. Zij missen echter het gesloten karakter, dat de oudere buurten kenmerkt. De gezinnen staan meer op zichzelf en de binding aan andere groepen, bv. beroeps- of sociale groepeerings, praevaleert hier in sterke mate boven de binding aan het wijkmilieu.

WIJK C

De naam Wijk C herinnert aan de oude administratieve in-deeling der binnenstad in acht wijken, die van het einde der 16e eeuw dateert en oorspronkelijk de organisatie van de verdediging der stad ten doel had. Onder het Fransche bestuur werden de namen, die de wijken droegen, afgeschaft en vervangen door de eerste acht letters van het alphabet. In 1889 werden de acht wijken binnen de singels samengevoegd tot twee. De benaming Wijk C bleef echter in gebruik en nog steeds duidt men daarmee het Noord-Westelijk stadsdeel aan, dat begrensd wordt door Catharijne- en Weerdsingel, de Oude Gracht, de Lange Viestraat en het Vreeburg. De administratieve grenzen van Wijk C liepen eenigszins anders, daar ook het Vreeburg met de Zak-kendragerssteeg en de Lange Viestraat er toe behoorden. Aangezien de laatstgenoemde straten een geheel ander karakter dragen dan het overige gedeelte van deze wijk, zullen wij ons verder aansluiten bij het algemeene Utrechtsche spraakgebruik.

Zoals uit het bovenstaande kan blijken en in het historisch overzicht uitvoeriger uiteengezet is, behoort wijk C tot de oudste gedeelten der stad. Oorspronkelijk bewoond door leden van den Stichtschen adel en rijke kooplieden, geraakte zij in de late Middeleeuwen in verval. De achteruitgang van deze buurt wordt wel zeer duidelijk geïllustreerd door een besluit van de vroedschap uit de eerste helft van de 16e eeuw, waarbij den leden van het schoenmakersgilde gelast werd, hun looikuipen over te brengen naar de tegenwoordige Oranjestraat, toenmaals het Zand geheeten. De reden van dit besluit was, dat het looien, dat tot op dat oogenblik in de schoenmakerswerkplaatsen geschiedde, zulk een onaangename geur verspreidde, dat de omwonenden er door gehinderd werden¹.

Een bijzonder stempel werd ook reeds in dien tijd op deze wijk gedrukt door de omstandigheid, dat de periodieke markten

¹ Ontleend aan: Geschiedkundige en Oudheidkundige beschrijving van de Pleinen, Straten, Stegen, Waterleidingen, Wedden, Putten en Pompen der stad Utrecht, meerendeels uit de oorspronkelijke stukken samengesteld door N. v. D. MONDE. 1848.

Straatje in Wijk C

Cliché „Oud-Utrecht”

allen werden gehouden in haar onmiddellijke omgeving. Dit maakte haar tot een zeer gezochte woonplaats voor diegenen, die een daggeld trachtten te verdienen door op eenigerlei wijze hun diensten aan te bieden aan handelaars en marktbezoekers.

Nauwkeuriger gegevens over deze buurt dateeren eerst uit de 19e eeuw. Uit het historisch overzicht bleek, hoe in het begin van dat tijdvak in de binnenstad sprake was van overbevolking, en tot welke ongewenschte toestanden dit leidde. In verband daarmee werden ook enkele voorbeelden gegeven, hoe, met name in Wijk C, met de nog beschikbare terreinen gewoekerd werd om zooveel mogelijk menschen onderdak te kunnen verschaffen, waarbij echter geen rekening werd gehouden met de belangen der bewoners. In Wijk C waren dan ook heel wat misstanden aan te wijzen op het gebied van de volkshuisvesting, ofschoon sommigen in het slechten van de oude wallen en poorten reeds een groote verbetering meenden te mogen zien, doordat de toestrooming van versche lucht niet langer belet werd².

Van andere zijde werd echter wel gewezen op het vóórkomen van onhoudbare toestanden en er schijnen zelfs wel plannen gemaakt te zijn, deze buurt te saneeren³. Incidenteel werden ook enkele verbeteringen aangebracht, maar van veel beteekenis is dit niet geweest. In 1891 telde dit kleine stadskwartier nog steeds niet minder dan 7000 inwoners.

In de gegevens uit de 19e eeuw teekent het eigenaardig karakter, dat deze wijk zóó sterk kenmerkt, dat welhaast voor iederen Utrechter Wijk C een begrip inhoudt, zich nog slechts zeer onduidelijk af. De burgemeester sprak in 1838 in een brief, doelend op Wijk C, over „een gedeelte der stad, waar een zeer dicht opeengehoopte bevolking van de geringe stand, de straten als het ware gestadig bedekt, vooral op Zondagen”⁴. In 1870 werd Wijk C in den gemeenteraad genoemd de wijk, waar de meeste minvermogenden en armen wonen⁵. Wij meenen echter met zekerheid

² V. D. MONDE t.a.p.

³ Voorstel van de subcommissie in 1868 uit den Raad benoemd ter sanering van Wijk C.

⁴ Brief van den Burgemeester van 29-1-1838 aan den Heer Staatsraad, Gouverneur der provincie Utrecht, naar aanleiding van een request van H. P. SCHOLTEN.

Ontleend aan de Notulen van HH. Burgemeester en Wethouders van Jan. Febr. 1838.

⁵ VerLoren in den Gemeenteraad, volgens een verslag van Mei 1870.

te mogen vaststellen, dat sinds het einde der 19e eeuw het beeld, dat deze buurt in sociologisch opzicht te zien gaf, beheerscht werd door de straathandelaars-sjouwers. Dit hing nauw samen met de locale situatie. In de eerste plaats was deze buurt het centrum van den groente- en fruithandel. Lang voordat de groenteveiling gehouden werd op het Paardenveld, waren de grossiers in deze branche bijna zonder uitzondering gevestigd in de Waterstraat, en placht een deel der hoveniers hun producten aan den man te brengen op het Jacobikerkhof. De Nieuwe Kade, die de buurt aan de eene zijde begrenst, was een tijdlang een belangrijk handelscentrum, met veel pakhuizen en opslagplaatsen van goederen, die per scheepsgelegenheid werden aangevoerd.

Er is hierbij allerminst sprake van scherp te onderscheiden groepen. Naast dezen werden ook ambachtslieden gevonden, terwijl onder de eerstgenoemde groepen eveneens een groot aantal aan te wijzen was, die min of meer bekend waren met een of ander vak, en dit, als het zoo uitkwam, ook wel uitoefenden. In vele gevallen werd de straathandel gecombineerd met een kleine winkelnering voor de buurtgenooten.

De wijze, waarop de Wijk C'ers echter over het algemeen aan de kost kwamen, het drijven van een ongeregelde handel, het verrichten van sjouwwerk en het arbeiden in los dienstverband, geeft de verklaring voor een der meest in het oog springende trekken van het Wijk C-leven: het ontbreken van alle orde en regel. Dit kwam tot uiting op verschillende terreinen.

In de eerste plaats ontbrak, zoowel in het individueele bestaan als in het gezinsleven, de dwang tot een zekere regelmaat, die geregelde arbeid bij een patroon of op een fabriek oplegt. De straat-handelaar was betrekkelijk vrij in zijn doen en laten en keerde gewoonlijk niet naar huis terug, voordat hij „los” was. De sjouwers namen gewoonlijk een karwei aan, en hadden dus evenmin te maken met vaste werk- en schafttijden. Het ongeregeld gaan en komen van den kostwinner deed natuurlijk zijn invloed gevoelen in het huishouden; in het bijzonder was dit het geval, wanneer ook de vrouw met handel uitging. Geen wonder, dat de kinderen, in dergelijke gezinnen opgegroeid, geen begrip van tijd hadden; zij kenden immers niet van huis uit de gebondenheid aan vaste uren en de noodzaak met allerlei „op tijd” te zijn. Zoo kon het gebeuren, dat wanneer de leider van clubwerk voor volwassenen of jeugdigen zijn groep om een of andere bijzondere reden op het hart drukte toch vooral op tijd aanwezig te zijn, het

grootste gedeelte ongeveer een half uur te vroeg present was.

Van minstens evenveel belang is het tweede aspect hiervan, nl. de omstandigheid, dat zoowel de straathandelaar als de sjouwer zijn verdiensten bij den dag ontving. In die gezinnen, waar de kostwinnaar vast werk verricht tegen een bepaald loon, ontstaat hierdoor een zekere rhythmie in het financieel beheer. De huisvrouw weet met een vast bedrag een zeker aantal dagen rond te moeten komen, en, uitzonderingen daargelaten, richt zij zich daarnaar. In deze gevallen was het echter geheel anders. Het geld, dat den eenen dag ontvangen werd, kon ook tegelijk worden opgemaakt, want den volgenden kwam er weer nieuw. Wat van dag tot dag verdiend werd, werd ook vlot uitgegeven, en extraverdiensten werden direct in extrauitgaven omgezet. Waar niets werd overgelegd als appeltje voor den dorst, wisselde met de inkomsten ook de welvaart der gezinnen in even sterke mate. Nu eens genoot een gezin overvloed, die zich meestal beperkte tot eten en drinken, dan weer heerschte er armoede. Dit laatste duurde echter gewoonlijk niet lang, daar de meesten genoeg ondernemingsgeest bezaten om iets te vinden waarmee wat te verdienen was. Toch schuilt er in dit fluctueerend welvaartspeil der gezinnen een criminogeen element. Voor de zwakke naturen ontstaat nl. de verleiding, om, wanneer zij zich met minder tevreden moeten stellen dan zij gewoon zijn en met geoorloofde middelen niet slagen dit te veranderen, te grijpen naar ongeoorloofde.

In dit verband valt ook op te merken, dat er maar weinigen over een apart handelskapitaaltje beschikten. Wie te goeder naam en faam bekend stonden, kregen bij de grossiers, van wie ze hun waren betrokken, crediet. De overigen, van wie contante betaling geeischt werd, „maakten 's Maandags een pandje”, dat ze aan het eind van de week weer losten om er gedurende den Zondag plezier van te hebben.

Waar wij boven zagen, hoe lichtvaardig de Wijk C'ers met hun geld omsprongen, schijnt hiermee bijna in tegenspraak te zijn, dat de grossiers hen beschouwden als de beste betalers. Gedeeltelijk wordt dit feit verklaard uit het bewustzijn in zekeren zin afhankelijk te zijn van de groothandelaars, maar deze verklaring is niet afdoende. Eerder moet de oorzaak ergens anders gezocht worden. De grossiers, van wie hier sprake is, waren nl. zelf voor het grootste deel Wijk C'ers, die behalve hun opslagplaatsen ook hun woonhuizen in deze buurt hadden. Dit maakte,

dat zij beschouwd werden als „eigen”, en dat zij ook in feite deel uitmaakten van dezelfde groep als hun afnemers, zoodat hier naast de zakelijke verhouding ook in zeker opzicht een persoonlijke gebondenheid bestond.

Tenslotte kan nog gewezen worden op de omstandigheid, dat de straathandelaars en in mindere mate ook de sjuwers hun eigen baas waren. In tegenstelling met degenen, die arbeid verrichtten in een ondergeschikte positie, behoeften zij van niemand bevelen af te wachten. Dit versterkte nog hun gevoel van onafhankelijkheid, dat reeds gewekt was door de financieele zelfstandigheid; maar dit kan in bepaalde gevallen ook leiden tot een zeker onwil zich te voegen naar regels, gesteld door het openbaar gezag. Vooral wanneer de persoon in kwestie iets te veel gedronken had, gaf dit in feite nogal eens aanleiding tot botsingen met de uitvoerders van dit gezag.

Evenals in alle buurten, waar de woonruimte onvoldoende is, werd ook in Wijk C een voor onze streken zeer intens straatleven aangetroffen. Uitgezonderd in de Waterstraat, de verkeersweg en het handelscentrum, waar de meeste grossierderijen waren, en de Willemstraat, bestond de bebouwing grootendeels uit zeer kleine woningen. Veel huizen waren vochtig, en daar een doelmatige ventilatie in de meeste gevallen ontbrak, was het er gauw benauwd, zoodat het gezin, als het weer het maar eenigszins toeliet, zijn heil zocht op de stoep voor de woning. Tusschen de burens onderling ontstond op deze wijze een druk verkeer en, daar men geen schroom kende privé-aangelegenheden in het openbaar te behandelen, is het te begrijpen, dat men volkomen van elkaars omstandigheden op de hoogte was, vooral wanneer in aanmerking genomen wordt, dat de Wijk C'ers veel onder elkaar trouwden, en dus vaak familie of althans familie van familie waren.

Door deze gedwongen intimiteit van een zoo groot aantal willekeurige personen werd de mogelijkheid van onderlinge wrijving aanzienlijk vergroot. En daar zij spoedig geprikkeld waren en niet gewend zich te beheerschen, kwam het meermalen tot burenruzies, waarbij de partijen elkaar over en weer de huid vol scholden onder toeloop van de omwonenden en voorbijgangers. Na beëindiging van de twist werd de oneenigheid gewoonlijk weer even spoedig vergeten als zij was opgekomen.

De bovengenoemde intimiteit is één factor, waaruit het sterke saamhorigheidsgevoel van de Wijk C'ers te verklaren is, evenals

het feit van de onderlinge aanhuwelijkjng. Hiernaast dient genoemd te worden het bewustzijn, anders te zijn dan de rest van de Utrechtsche bevolking, waarvan het gevolg was de tendens zich binnen de eigen groep nauwer aaneen te sluiten.

Dit element in het saamhoorigheidsgevoel verklaart tevens, waarom zij, die, tot een andere sociale groepeerjng behoorend, door huwelijk in Wijk C terecht kwamen, nooit geheel in deze samenleving werden opgenomen. Dit geldt evenzeer voor de gasten van de vele logementen.

De voornaamste uiting van deze solidariteit was de onderlinge hulpverleening. Verkeerde ten gevolge van ziekte van den kostwinnaar of om een andere reden een gezin in financieelen nood, dan werd spontaan door de bureu geld bijeengebracht om den eersten nood te lenigen, en daar de Wijk C'ers, zooals wij zagen, niet vast zaten aan hun geld, werd daarbij ruim gegeven. Ook stonden de buurvrouwen bij ziekte van de huisvrouw klaar om de zorg voor de kinderen van haar over te nemen en het noodzakelijke huishoudelijke werk te verrichten.

Deze solidariteit is in dit geval echter vooral hierom zoo belangrijk, omdat zij *alle* wijkgenooten omvatte van de rijkste grossiers af tot het armste gezin toe. De normen van het waardevolste gedeelte der groep zijn daardoor bezit gebleven van de groep als geheel en hun invloed bleef daardoor niet beperkt tot een élite. De strikte opvattingen omtrent het mijn en dijn vormden een waarborg tegen diefstal. Tijdenlang stonden de groentewagens soms onbeheerd in de buurt van de veiling zonder dat er een stuk van verdween. De huisvrouwen lieten met een gerust hart haar droogrekken met waschgoed des nachts voor het huis staan. Daarnaast is het in dit verband van belang te wijzen op de gezonde huwelijksopvattingen, die in Wijk C gehandhaafd werden. Het huwelijk werd er hooggehouden en wie zich aan echtbreuk schuldig maakte, verloor alle achting van zijn wijkgenooten. Zoo bleek uit een rapport, dat ons in verband met het familieonderzoek in handen kwam, het volgende. In de Hooipoort woonde iemand, die in de wandeling werd aangeduid als Luie Kees. Deze, die reeds jaren weduwnaar was, had de gewoonte nu eens met deze, dan weer met die jonge meid in zijn huis te overnachten. Kwamen de bureu daar achter, dan wekten ze den volgenden morgen in alle vroegte het paar met ketelmuziek. Dit gebeurde nog in 1932, toen het peil van de buurt reeds gedaald was.

Vroeger werden publieke vrouwen dan ook niet in deze buurt geduld. Raakte er eens een in een logement verzeild, dan werd zij, zoodra haar doen en laten bekend werd, door de eerbare Wijk C'sche vrouwen verjaagd, die haar met stoffers en blikken achtervolgden, tot zij uit de omgeving verdwenen was.

Daar, zooals uit het begin van deze uiteenzetting bleek, de Wijk C'ers hun geld zeer gemakkelijk uitgaven, en hieraan kan worden toegevoegd, dat hun behoeften betrekkelijk bescheiden en weinig gedifferentieerd waren, behoeft het geen verwondering te wekken, dat een deel van hun verdiensten werd besteed aan sterken drank. Nog in 1936 werden in dit kleine gebied 27 vergunningen van verschillenden aard aangetroffen, en vermoedelijk zijn er vroeger nog heel wat meer geweest. Al mag aangenomen worden, dat de mindere man onder de marktbezoekers Wijk C inging om een hartversterking te gebruiken, dit neemt niet weg, dat de kroegen in hoofdzaak moesten bestaan van de wijkgenooten.

Dronkemanstooneelen waren dan ook in de oude Wijk C geen al te groote bijzonderheid. Bij een bepaalde groep der bevolking was zelfs het drankmisbruik zeer nauw verbonden aan hun broodwinning. Het lossen en laden van de schepen aan de Nieuwe Kade werd gewoonlijk aangenomen door een groep sjouwers. Hun punt van samenkomst was meestentijds een kroeg in de buurt van de losplaats, waar in afwachting van de karwei alvast een glaasje werd genomen. De voorwaarde om als deelgenoot opgenomen te worden in een dergelijke combinatie was in den regel, dat degene, die dit wenschte, zich ook met drinken duchtig wist te weren.

Voor al echter bij feestelijke gelegenheden werden in Wijk C de bloemetjes buiten gezet. Dan vierde de geheele wijk ook werkelijk feest en toonde dat op zijn eigen luidruchtige wijze. Aan de opstootjes, die vooral na de kermis in deze buurt plachten voor te komen, waren echter gewoonlijk niet Wijk C'ers schuldig. Na de officieele sluiting van de kermis en de café's trokken nl. troepen feestgangers, die nog niet konden besluiten naar huis te gaan, Wijk C — „den polder” — in, die grensde aan het officieele vermaakscentrum, om daar de vroolijkheid nog eenigen tijd te laten voortduren. Hier waren altijd nog wel een paar zuurkramen open, terwijl het vermoeden bestaat, dat er ook clandestien drank verstrekt werd. Juist tegen deze nafeesters was optreden der politie meermalen noodzakelijk.

Dat met name de nationale feestdagen in Wijk C niet ongemerkt voorbijgingen, is toe te schrijven aan de zorgen van de Vereeniging „Het Oranjepark”. Toen in 1883 op een verwaarloosd terrein in deze buurt van gemeentewege een plantsoen was aangelegd, werd dit overgedragen aan een Commissie van Beheer en Toezicht, bestaande uit Wijk C'ers. Hieruit is gegroeid de Vereeniging „Het Oranjepark”, eigenlijk een soort buurtvereniging voor Wijk C. Vooral dankzij de vrijgevigheid van hun beschermheer, den Heer W. VAN BEUNINGEN, kreeg de vereeniging in 1924 zelfs een eigen gebouw, waar de onderafdeelingen, twee muziekcorpsen, een zangkoor en een gymnastiekvereniging gehuisvest werden. In 1926 telde deze vereeniging 224 gezinnen-leden.

Naast deze organisatie voor de geheele wijk bestonden nog talloze z.g. rijpotten. Bijna iedere Wijk C'er was lid van een rijpot. Voor het lidmaatschap van man en vrouw samen werd gewoonlijk één gulden per week betaald, en eens per jaar werd deze pot verteerd. 's Morgens vroeg reed men dan weg in versierde Jan Pleziers, waarin een flinke hoeveelheid drank werd meegevoerd. Na thuiskomst werd het feest soms nog voortgezet in een leeg pakhuis, waar lange tafels geplaatst werden, beladen met drank en zuur. Sommige van de rijpotten waren straatsgewijs georganiseerd. In deze gevallen was een der bewoners houder van den pot. In andere gevallen werd deze gevormd door de stamgasten van een bepaald café, waarvan dan de kasteleinen den pot hield.

Het kerkelijk besef was onder de bevolking van Wijk C weinig ontwikkeld. Het grootste deel behoorde tot de R.K. Kerk, maar het veelvuldig voorkomen van gemengde huwelijken heeft meegewerkt tot verdere verwijdering van de Kerk. Tot voor kort bleef het meerendeel der Roomsche-Katholieken in gebreke zijn kerkelijke plichten te vervullen; onder de Protestanten is de band met de kerk nog losser.

Van Hervormde zijde is men echter al vroeg begonnen Evangelisatiewerk te verrichten in Wijk C. In 1895 werd de Vereeniging Azareël opgericht, die Bijbellezingen, naaiclubs, een Zondagsschool, een leesbibliotheek en zelfs een Christelijk volksloement oprichtte. Door deze vereeniging is voortreffelijk werk verricht op het gebied van de volksopvoeding; in latere jaren is echter de kring van haar werkzaamheden beperkt.

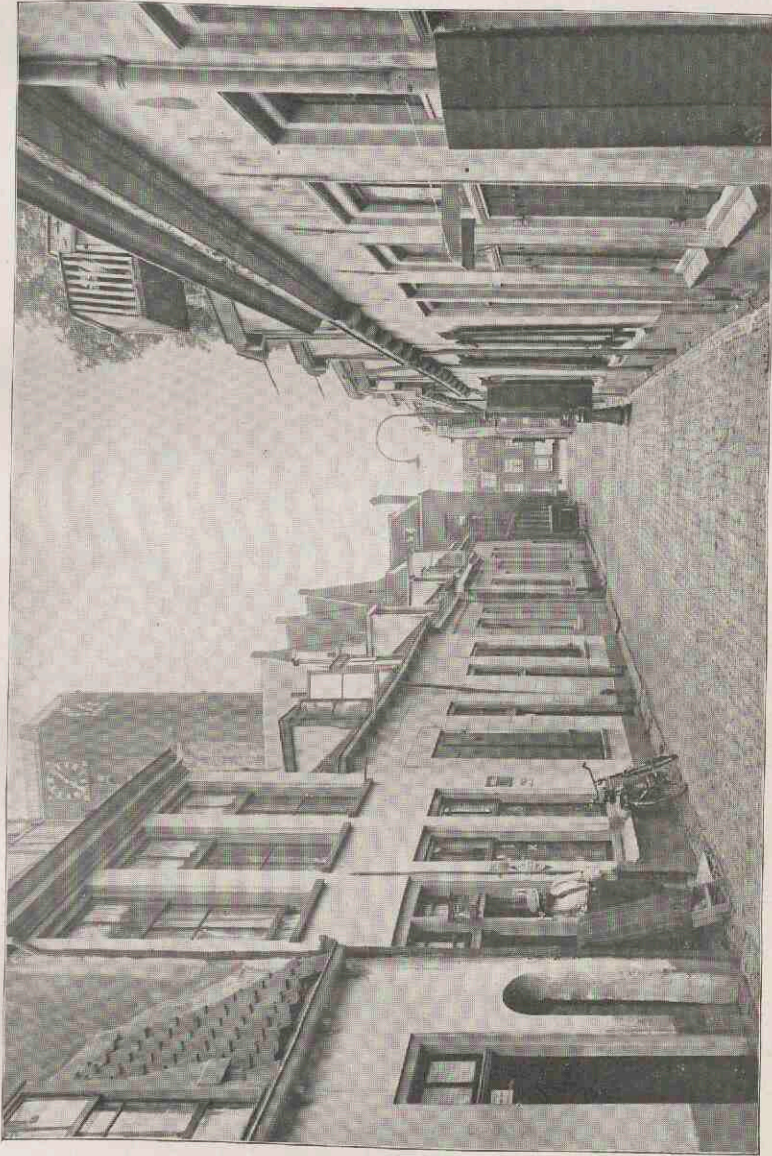
Als uitlooper van de St. Vincentiusvereniging kwam in 1923

hier het St. Franciscusliefdewerk tot stand, dat evangeliseert onder de Katholieken. In het kader hiervan worden allerlei clubs en samenkomsten georganiseerd, waar de bewoners graag komen.

Ten aanzien van de politieke overtuigingen in deze wijk kan gezegd worden, dat de bevolking tot voor eenige tientallen jaren zeer Oranjegezind was. De eerste propagandisten van het socialisme hebben het in deze buurt hard te verantwoorden gehad. Dat volgens de latere verkiezingsuitslagen een vrij groot aantal stemmen uitgebracht blijkt te zijn op de linksche partijen, wijst minder op een positieve overtuiging dan wel op een algemeene ontevredenheid met de bestaande toestanden.

Aan het slot van dit hoofdstuk willen wij niet nalaten er op te wijzen, hoe in den loop van de laatste veertig jaren het peil van deze buurt langzamerhand gedaald is. Aan het einde der vorige eeuw was het een typische volksbuurt met tal van eigenaardigheden, die haar deed afwijken van andere Utrechtsche wijken, maar met een bevolking, waar pit in zat. Hiervan getuigt bv. de bloei en de uitgroei van een vereeniging als het Oranjepark. De belangrijkste oorzaken van het later ingetreden verval hebben op indirecte wijze gewerkt. In de eerste plaats noemen wij de algemeene stijging van den levensstandaard. Dit leidde er toe, dat zij, die zich boven het peil van Wijk C uit wisten te werken, er eerder de voorkeur aan gaven zich elders te vestigen, waardoor de samenstelling van de groep als geheel minder gunstig werd. Van speciaal belang in verband hiermee is ook de enorme stijging van den levensstandaard van den arbeider. Terwijl nog in het begin van deze eeuw de Wijk C-bevolking in maatschappelijk opzicht gelijk te stellen was met den opkomenden stand der fabrieksarbeiders, is deze laatste onder invloed van de arbeidersbeweging in een veel gunstiger positie gekomen, zoowel materieel door betere arbeidsvoorwaarden als ideëel door een zekere bewustwording. De Wijk C'ers daarentegen zijn blijven staan op het oorspronkelijk niveau.

Eigenaardig is, dat met deze ontwikkeling het zoeken van een levendiger contact met de stad gepaard is gegaan. Vroeger was Wijk C een zeer op zichzelf staande buurt, waar de bevolking een sterk zelfbewustzijn aan den dag legde, en waar ook, ondanks het feit van de centrale ligging, weinig buitenstaanders kwamen. Dit laatste vond zijn oorzaak in de omstandigheid, dat Wijk C een groote cul de sac was, een buurt, die van ouds doodliep tegen de stadswallen en later afgesloten bleef door de singels.

Straatje in Wijk C

Cliché „Oud-Utrecht“

Zoo bestond er een zeker isolement, waarin het eigen karakter zich kon ontwikkelen. Na \pm 1920 begonnen de Wijk C'ers echter meer en meer hun vertier te zoeken buiten de eigen, hun verouderde, omgeving.

De doorwerking van het verval van Wijk C kwam eerst duidelijk aan den dag, toen de bevolking uit haar verband gerukt werd tengevolge van de saneering van deze buurt, en de gezinnen, verspreid door de geheele stad, het houvast, dat het wijkverband toch altijd nog in zekeren zin gegeven had, verloren. Omstreeks 1930 zijn nl. ten aanzien van deze stadswijk zeer ingrijpende maatregelen genomen, die verband hielden met de uitvoering van de plannen, een grooten verkeersweg aan te leggen door de stad. Deze weg komt midden door Wijk C te loopen, en in het kader van dit werk zijn groote woningcomplexen, o.a. de Hooipoort, gesloopt, waardoor men tegelijkertijd tal van slechte woningen heeft opgeruimd. VAN VUUREN schatte op grond van een door hem in 1936 uitgevoerde woningtelling het aantal inwoners van deze wijk op niet meer dan 2500. Sinds 1891 zou dan de bevolking met bijna $\frac{2}{3}$ van haar oorspronkelijken omvang zijn afgenomen. Al mag men aannemen, dat het bevolkingscijfer van Wijk C reeds vóór 1930 gedaald was, dan blijft toch het feit bestaan, dat er een groot aantal Wijk C'ers tengevolge van deze doorbraak verjaagd zijn van hun domein. Betrouwbare gegevens, waar al deze gezinnen zich gevestigd hebben, ontbreken. Vast staat wel, dat een aanzienlijk deel van hen de gemeentewoningen in de zg. Geuzenbuurt⁶ betrok, of wel zich de gemeentelijke contrólewoningen bij de Vecht toegewezen zag. Vooral de oudere gezinnen, geboren en getogen in de Wijk C'sche woningtoestanden, konden niet wennen in deze moderne huizen. Daarnaast deed zich een tweede bezwaar gelden. Wijk C, waar de grossiers voor een deel hun opslagplaatsen hadden, en die centraal gelegen was, bood den straathandelaars vele voordeelen, die zij elders misten. Onder invloed hiervan is in zekere mate een terugkeer naar de oude stad te constateeren, waarbij een voorkeur schijnt te bestaan voor de straten aan weerszijden van den Amsterdam-schestraatweg tot aan den spoorwegovergang. De oorspronkelijke arbeidersbevolking van deze buurt wordt langzamerhand verdrongen door de vestiging der Wijk C'ers.

⁶ Een nieuw stadsdeel in het Noorden van Utrecht, op vrij grooten afstand van het centrum.

In dat gedeelte van Wijk C, dat nog intact gebleven is, treffen we een restant van de oorspronkelijke bevolking aan. Het schijnt echter, dat ook tal van ongunstige elementen van buitenaf zich hier tusschen gevestigd hebben. In ieder geval moet geconstateerd worden, dat datgene, wat aan Wijk C het eigen karakter verleende, teloor is gegaan.

FAMILIE CORNELISSEN

INLEIDING

Het gezin Cornelissen-van den Bosch heeft steeds in de Hooipoort gewoond, dus in het hartje van Wijk C, waar ook verschillende broers en zusters zoowel van den man als van de vrouw gevestigd waren. Ook hun kinderen kozen voor een deel hun echtgenooten uit in Wijk C woonachtige gezinnen en bleven dit stadsdeel na hun huwelijk trouw. Evenals het grootste deel van de bevolking van deze buurt trachtten zoowel vader Cornelissen als zijn zoons aan den kost te komen als sjouwers en door een kleinen handel te drijven. Oppervlakkig beschouwd zou men dus meenen met een ras-echte Wijk C-familie te doen te hebben. Bij nader onderzoek blijkt dit allerminst het geval te zijn.

De ouders van den man, die oorspronkelijk uit het Zuiden des lands stamden, hadden wel een huis in Wijk C, maar reisden het grootste deel van het jaar de kermissen af. De kinderen deelden dit zwervend leven, wat misschien, althans voor een deel, verklaart, dat drie der zoons zich in andere plaatsen gevestigd hebben; deze hebben echter allen een burgerlijk beroep gekozen.

Trouwens, slechts één der zoons is het beroep der ouders van het begin af trouw gebleven; de dochters daarentegen zijn, op één na, weer met kleine kooplieden gehuwd.

De moeder van de vrouw verhuisde eerst na het huwelijk van haar dochter met Cornelissen naar Wijk C; de jongere kinderen zijn toen voor een groot deel met Wijk C'ers getrouwd en bleven ook in deze buurt wonen. Noch de man, noch de vrouw waren dus geboren en getogen Wijk C'ers.

Bij de bespreking van deze familie zal duidelijk blijken, dat er in dit geval wel een zekere uiterlijke aanpassing aan het Wijk C-milieu tot stand is gekomen, doch dat haar leden er niet in geslaagd zijn, de normen, die onder de bevolking van deze wijk leefden, tot de hunnen te maken.

GEZIN CORNELISSEN-VAN DEN BOSCH, *geb.* 1900.

Geregelde aantekeningen over dit gezin zijn eerst sinds 1920 ter beschikking. Uit deze gegevens blijkt, dat het gezin

omstreeks dezen tijd een critieke periode doormaakte. Terwijl het voordien nimmer onderstand had genoten, is het sindsdien herhaaldelijk gesteund, waarbij de perioden, dat een zeker bedrag werd uitgekeerd, steeds langer werden en elkander met steeds korter tusschenpoozen opvolgden. Ook overigens blijkt duidelijk, dat de situatie zich in voortdurend ongunstiger zin ontwikkeld heeft. De oorzaak hiervan is in eerste instantie gelegen in het drankmisbruik van den man. Oorspronkelijk verdiende deze den kost voor zijn gezin als sjouwer, maar tenslotte moest hij dit opgeven, omdat zijn fysieke gesteldheid zoodanig door den alcohol aangetast was, dat hij zijn geschiktheid voor zwaren lichamelijken arbeid verloor. Sindsdien begon hij te handelen in vodden. Aangezien hij echter absoluut geen handelsgeest bezat, bracht dit maar weinig op, waaruit de financiële moeilijkheden in het huishouden te verklaren zijn. Bovendien bestond het gezin omstreeks 1920 uit man, vrouw en zeven kinderen, waarvan vier beneden 12 jaar. De uitbreiding van het gezin in zeer langzaam tempo, die aanvankelijk een gunstige factor geweest was voor het gezinsleven, deed zich nu, daar de behoeften nog groot waren, terwijl het prestatievermogen van den kostwinnaar reeds grootendeels verbruikt was, als een ernstig bezwaar voelen.

Men zou echter verwachten, dat de oudste kinderen in staat zouden zijn, de vermindering van de inkomsten van het gezinshoofd eenigszins te compenseeren. Dit is echter allerminst het geval. De jongens uit dit gezin hebben nooit iets anders aan de hand gehad dan een weinig reëel handeltje, dat niet veel meer opbracht dan ze voor hun eigen behoefte noodig hadden. Zonder uitzondering waren het scharrelaars, die weinig of niets gemeen hadden met den ondernemenden Wijk C'schen straathandelaar. Bovendien verlieten zij reeds op zeer jeugdigen leeftijd het ouderlijk gezin.

Tenslotte bleef als eenige mogelijkheid, dat de vrouw zou trachten er iets bij te verdienen. Typisch voor dit gezin is nu weer, dat zij niet, zooals de vrouwen uit deze buurt, er met handel op uit trok. Het lukte haar bij een of andere inrichting te werk gesteld te worden als aardappelschilster, maar het is zonder meer duidelijk, dat dit heel wat minder opbracht en haar daarbij nog meer uit haar gezin haalde.

De moeilijkheden, die zich in dit gezin deden gelden, waren echter niet uitsluitend van financiële aard. Het drankmisbruik

van den man was reeds lang een bron van, soms heftige, oneenigheden tusschen de echtgenooten. Bij het ouder worden trokken de zoons bij deze twisten partij voor hun moeder en ontzagen zich niet hun vader de deur uit te werken en op straat de vechtpartij voort te zetten. De positie van den man in het gezin werd hierdoor steeds onaangenaamer. Dit is dan ook te beschouwen als één der factoren, die er toe leidden, dat de man het omstreeks 1920 prefereerde met zijn voddendhandel de provincie in te trekken, zoodat hij soms weken en maanden van huis was, tot hij tenslotte geheel verviel tot een zwervend bestaan. Hierbij verlieze men niet uit het oog, dat hij ook als kind met zijn ouders reeds door het land gezworven had en tenslotte werkte zijn geringe koopmanschap mee in deze richting, daar hij op het platteland aanzienlijk minder te rekenen had met concurrenten en zich dus gemakkelijker kon handhaven.

Dit afreizen van allerlei dorpen en gehuchten nu is typisch niet-Wijk C'sch. Zelfs wanneer de Wijk C'er met zijn handel naar buiten ging, zorgde hij ervoor, den nacht weer thuis door te brengen.

Tengevolge van zijn drankmisbruik is deze man dus losgeslagen van datgene, wat aanvankelijk vastheid verleend had aan zijn bestaan, het gezin, arbeid en economische zelfstandigheid. Deze ontworteling, die wij bij den ouden Cornelissen eerst op lateren leeftijd constateeren, blijkt bij de meesten van zijn kinderen reeds zeer vroeg te bestaan. Een belangrijke oorzaak hiervan is gelegen in het uiteenbrokkelen van het ouderlijk gezin, waar de vader zijn gezag verloor, en dat tenslotte geheel door hem in den steek werd gelaten, en waar ook de moeder, lichamelijk uitgeput en ziekelijk, niet meer opgewassen tegen de zich opeenhoopende moeilijkheden, haar bindende kracht verloor.

CORNELIS JACOBUS, *geb. 1901, geb. 1930 met Johanna van Os.*

Hij werd ongeveer acht maanden voor het huwelijk van zijn moeder geboren en is door Cornelissen gewettigd, hoewel niet bekend is, of deze ook de vader was. Toen hij 17 jaar was, pleegde hij een diefstal in vereeniging, waarvoor hij een maand Tuchtchoolstraf onderging. Op 20-jarigen leeftijd onderging hij een viertal straffen, één wegens diefstal, twee wegens verboden vervoer en één wegens het verbergen en aan de nasporingen van de politie onttrekken van een minderjarige. Toen hij weer vrij kwam, nam hij zijn intrek bij zijn grootmoeder van

moederszijde. Zeer waarschijnlijk heeft hij ook zijn eerste levensjaren bij haar doorgebracht, gelijk vaak met voorkinderen het geval is. Deze grootmoeder woonde eveneens in de Hooipoort en kwam, daar zij reeds jaren door haar man verlaten was, aan den kost met voddendhandel. Heel veel last bezorgde de inwonende kleinzoon haar niet, daar hij meestentijds in de provincie vertoefde met handel. Hoewel er aanwijzingen zijn, dat hij zijn bestaan voerde op de grens van het ongeoorloofde, bleef hij zes jaar lang uit handen der politie. In 1927 pleegde hij opnieuw een diefstal in vereeniging.

Eerst op 29-jarigen leeftijd huwde hij. Zijn vrouw, Johanna van Os, was toen amper 16 jaar oud. De vader van dit meisje was uit België geboortig en verwant aan kermisreizigers. Hij was echter reeds jaren in Wijk C woonachtig, waar hij door de buurtbewoners in het algemeen geminacht werd. Zijn gezinsleven was treurig, man en vrouw leefden bijna voortdurend gescheiden, terwijl de man overmatig misbruik van sterken drank maakte.

Omtrent het jonge gezin Cornelissen-van Os zijn onze gegevens al even schaarsch als wat betreft den man alleen. Slechts weten wij, dat het gezin eenige maanden na het huwelijk in onderstand werd genomen en ruim vier jaar onafgebroken steun ontving. De laatste jaren gaat de man althans in de zomermaanden met eenigen handel. Dit gezin is dus zeker als een paupergezin te qualificeeren.

JACOBUS, *geb. 1904, geb. 1922 met Wilhelmina van Heusden.*

Reeds op jeugdigen leeftijd — ruim 18 jaar — verliet Jacobus het ouderlijk huis om in het huwelijk te treden met Wilhelmina van Heusden, die nog één jaar jonger was dan hij. Desondanks genoot zij toch reeds een ongunstige reputatie op sexueel gebied. Zij was de jongste uit een allertreurigst gezin, dat niet afkomstig was uit Wijk C.

Het huwelijk met Cornelissen bleek reeds na de eerste maanden een desillusie te zijn. De man was niet in staat met zijn lompenhandeltje in de behoeften van het gezin te voorzien en gaf zich daartoe ook weinig moeite. Op grond van het oncontroleerbare van 's mans verdiensten toonde het Burgerlijk Armbestuur zich weinig toeschietelijk.

Evenals zij het vroeger thuis gedaan had, zocht de vrouw haar heil weer op de straat en bij andere mannen. Dit alles maakte de verhouding tusschen man en vrouw er niet beter op en in 1924

gingen zij definitief uit elkaar. De twee inmiddels geboren kinderen werden bij familie ondergebracht. Hiermede verloor de vrouw ook haar laatste rem en gedurende de drie volgende jaren stond zij bekend als publieke vrouw.

De man kwam met het oudste kind bij zijn moeder thuis, waar hij het leventje van op de straat slenteren en bij gelegenheid een handeltje drijven, voortzette. In dezen tijd valt zijn eerste veroordeeling wegens diefstal (daarvóór was hij in 1923 reeds éénmaal veroordeeld wegens belediging, terwijl hij later nog eens een gevangenisstraf onderging wegens mishandeling). Er is alle reden om aan te nemen, dat hij dezen diefstal pleegde onder invloed van en tezamen met zijn jongeren broer Franciscus, die toen reeds meermalen ter zake van diefstal veroordeeld was. Nadat hij zijn straf voor dit feit had ondergaan, volgde er in 1927 een verzoening met Wilhelmina van Heusden. In deze tweede huwelijksperiode was het niet alleen meer de vrouw, die zich aan echtbreuk schuldig maakte. De samenleving eindigde tenslotte, doordat de man omstreeks 1930 ging samenwonen met een nog minderjarig meisje, Christina Dina van Hedikhuizen, die reeds eerder wegens onzedelijk gedrag in Zetten verpleegd was geweest. Door ingrijpen van den Kinderrechter, die het meisje in de Tuchtchool te Montfoort deed opnemen, werd aan dit samenwonen een einde gemaakt. Ook het gedrag van de vrouw was van dien aard, dat thans de Voogdijraad ingrijpen noodzakelijk achtte. In 1930 werden beide ouders ontzet over de vier uit hun huwelijk geboren kinderen.

Nadat zij in 1932 wettig gescheiden waren, vertrok de vrouw kort daarop naar Amsterdam. De man bleef steeds te Utrecht in Wijk C, waar hij onderdak vond in logementen of samenleefde met een of andere vrouw, waaronder ook bovengenoemde Christina Dina van Hedikhuizen. Hij staat bekend als souteneur.

FRANCISCUS, *geb. 1906, geb. 1927 met A. van Waalwijk.*

Onder de broers Cornelissen is deze degene, die op den meest jeugdigen leeftijd en het grootst aantal malen met de Justitie in aanraking is geweest. Toen hij 13 jaar was, onderging hij één maand Tuchtchoolstraf wegens diefstal in vereeniging. Met tusschenpoozen van telkens ongeveer twee jaar werd hij later nog zeven maal wegens diefstal veroordeeld. De meeste van deze misdrijven pleegde hij in vereeniging. Zijn mededaders van een in 1933 gepleegden diefstal zijn ons bekend: Piet Sprang,

een zeer ongunstig bekend staand type, die reeds vijf veroordeelingen had en die met een bekende publieke vrouw samenleefde, een zekere Kees van Waspik, die reeds tien vonnissen wegens diefstal ten zijnen laste had en bekend stond als souteneur, terwijl als heler Theodorus van Vlymen optrad, een man, die reeds eens een straf had ondergaan wegens valsheid in geschrifte en die samenleefde met een prostituée.

Dit illustreert duidelijk, in welke kringen Frans Cornelissen zich gewoon was te bewegen. Neemt men hierbij in aanmerking, dat hij zeer gemakkelijk beïnvloedbaar was en in gezelschap gaarne den boventoon voerde, dan valt het niet te verwonderen, dat hij meermalen strafbare feiten pleegde. Evenals bovengenoemde vrienden stond ook Franciscus als souteneur bekend. Wel was hij echter wettig gehuwd. Zijn vrouw, afkomstig uit een over de geheele linie debiel kermisreizigersmilieu, was bang voor haar man, en ook buiten de talrijke feitelijke scheidingen vertoefde zij meer bij haar ouders, die gedurende de eerste jaren van haar huwelijk ook nog in de Hooipoort woonden, dan thuis. Haar man was trouwens ook liever op straat met zijn vrienden dan dat hij de huiselijke gezelligheid zocht.

Bijna voortdurend ontving dit gezin steun van het Burgerlijk Armbestuur, daar de man noch voor den handel noch voor eenigen arbeid, hetzij op een fabriek hetzij bij een baas, geschikt bleek te zijn. In verband met den lagen steunnorm, waarin dit gezin viel, probeerde de vrouw er iets bij te verdienen met een bedel-negotie in zeep, garens en veters, waarmee zij bij voorkeur des avonds uitging. Zij stond volkomen onder den invloed van haar man.

In 1936 verdween de man uit Utrecht. De vrouw ging met het kind naar haar ouders.

JOHANNES LAMBERTUS HENDRIKUS, *geb. 1909, overl. 1929.*

Bij de vorming van dezen jongen hebben gunstige invloeden van buitenaf meegewerkt. Hij kwam in aanraking met het in de bespreking van Wijk C genoemde St. Franciscusliefdewerk, en werd door degenen, die hem hier leerden kennen, als vrij gunstig beschouwd. Toch deed ook hier de invloed van het zeer slechte gezinsmilieu zich gelden. In 1927 werd hij ter beschikking van de Regeering gesteld wegens diefstal van cokes van de terreinen der Nederlandsche Spoorwegen. Hij werd in gezinsverpleging ondergebracht op een dorp, waar dit echte

stadskind zich in het minst niet aanpaste. Na betrekkelijk korten tijd werd hij voorwaardelijk thuis geplaatst, waar hij niet lang daarna overleed, vermoedelijk aan t.b.c.

GEERTRUIDA CORNELIA, *geb. 1912, geb. 1931 met Dirk van Veghel.*

Zij behoort evenals haar bovenbesproken broer tot de betere leden van het gezin Cornelissen. Op 19-jarigen leeftijd huwde zij met Dirk van Veghel. Deze was niet uit Wijk C afkomstig. Twee zijner broers kwamen reeds met de Justitie in aanraking.

Dirk verrichtte sinds zijn huwelijk los werk of handelde in lompen en wist op deze wijze geruimen tijd zelfstandig in het onderhoud van zijn gezin te voorzien. Men zegt: „zoowel voor een Cornelissen als voor een van Veghel gaat het buitengewoon.”

Na het overlijden van moeder Cornelissen kwamen de jongere broertjes en zusjes bij Geertruida in huis, waarvoor Maatschappelijk Hulpbetoon een zeer bescheiden vergoeding gaf. Men mag zich afvragen, of dit niet een te zware taak voor de vrouw was, waar zij zelf vier kleine kinderen had en evenmin als haar broers iemand was, die flink wist aan te pakken, terwijl de man zich niet met het huishouden inliet, zoodat zij van hem weinig steun kon verwachten bij de moeilijkheden.

Het is twijfelachtig, of het gezin zich op den duur zal kunnen handhaven op het peil, waarop het zich thans nog bevindt, al is dit dan ook niet hoog.

WILHELMUS, *geb. 1916.*

Na het verlaten van de school werkte deze jongen vier winterseizoenen in een haring-inleggerij. Aanvankelijk ging dit wel goed, doch later verslapte zijn ijver. Het leegloopen gedurende den zomer, in welken tijd hij evenals zijn oudere broers wellicht eenigen handel dreef, heeft hier zeker geen goed aan gedaan. Hij bleek gemakkelijk over te halen tot lijntrekkerij, zóó, dat het zelfs op sabotage ging gelijken. Na het ontslag bij dezen werkgever heeft hij eigenlijk geen geregelde arbeid meer verricht en hij wenscht dit ook allerminst.

In een in 1935, in verband met een door hem gepleegden diefstal, opgemaakt reclasseeringsrapport wordt het vermoeden uitgesproken, dat hij binnen niet al te langen tijd zou afzakken tot souteneur, evenals zijn beide oudere broers. Na zijn meerder-

jarigheid nam hij zijn intrek in een logement in Wijk C; hij leeft van wat handel en verricht nu en dan een los karweitje.

Omtrent de drie jongste kinderen, van wie de oudste thans 18 jaar oud is, zijn ons geen nadere gegevens bekend¹.

SAMENVATTING

Uit de beschrijving van het gezin Cornelissen-van den Bosch bleek reeds duidelijk, dat hiervan slechts een zeer geringe vormende kracht kon uitgaan voor de kinderen. De vader schoot tekort in de verantwoordelijkheid voor zijn gezin tengevolge van zijn drankzucht, en ook de moeder bleek tenslotte niet in staat haar functie in het gezin te vervullen, toen deze taak met de jaren steeds zwaarder werd en haar krachten afnamen. Toch bestond er een sterke band tusschen deze vrouw en haar kinderen, maar zij miste de kracht om hen bewust te beïnvloeden. Zoo bood dit gezin geen bescherming en houvast aan deze jonge menschen, die uitermate gevoelig bleken voor elken invloed van buitenaf, en die, doordat zij langzamerhand verpauperden, in aanraking kwamen met de onderste lagen der maatschappij. Waar hun bovendien elke innerlijke rem ontbrak, wekt het geen verwondering, dat zij reeds op jeugdigen leeftijd met de Justitie in aanraking kwamen. Hun gebrek aan activiteit weerhoudt hen echter in vele opzichten van ernstige vormen van criminaliteit en leidt hen eerder tot een paupers- of souteneursbestaan.

Bezien wij deze familie in het kader van Wijk C, dan dient in het oog gehouden te worden, dat zoowel de man als de vrouw er van buitenaf ingekomen zijn. De man stamde uit een kermisreizigersgezin, dat in Wijk C slechts het uitgangspunt zag voor zijn rondtrekken door het land. De vrouw kwam uit een, door het wangedrag van de vader geheel verpauperd arbeidersgezin. Bovendien was zij opgegroeid in de omgeving van het tegenwoordige Visschersplein, een ongunstige buurt met een zeer vlottende bevolking, waar zich dientengevolge niet, zooals in Wijk C, bepaalde buurtgewoonten en opvattingen hadden kunnen vormen. Deze vrouw miste tengevolge hiervan de gebondenheid aan eenige groep met normatief vormende functie.

¹ Na afsluiting der materiaalverzameling werd nog vernomen, dat van deze kinderen de beide oudsten inmiddels veroordeeld zijn terzake van diefstal, zoodat momenteel alleen de beide dochters, Geertruida en de thans 16-jarige Janna, nog niet met de Justitie in aanraking geweest zijn.

Nu kunnen wij vaststellen, dat de leden van deze familie, ondanks de aanpassing in zeker opzicht, aan het Wijk C-milieu, in wezen toch vreemd gebleven zijn aan de mentaliteit, die de bevolking van deze wijk kenmerkt.

Terwijl de Wijk C'ers ondernemend waren en beschikten over een sterk uitgesproken handelsgeest, waren zoowel de vader als de zoons uit dit gezin onbeteekenende scharrelaars, wier handel meestal weinig reëel was. Zoo betaalden zij vaak de lompn niet in contanten, maar ruilden zij ze in tegen wat speelgoed, dat zij gedurende de wintermaanden vervaardigden. Zij misten het streven naar economische zelfstandigheid en gleden zonder weerstand af naar een pauperbestaan. Daar zij echter verkeerden in een omgeving, waar het geld gemakkelijk verdiend en uitgegeven werd, versterkte dit in hen de neiging, om, aangezien zij niet graag voor een ander onderdeden, zich op onwettige wijze inkomsten te verzekeren. Het ontbreken van orde en regelmaat, dat we in de levenswijze van de leden der familie Cornelissen konden constateeren, vond hier niet, zooals bij de Wijk C-bevolking, een tegenwicht in de gebondenheid aan eigen huis en in een geregeld huwelijksleven. Evenals hun vader neigen de zoons tot een zwervend bestaan. In twee gevallen bleek het huwelijk slechts een zeer losse en kortstondige verbintenis te zijn, waarin geen der beide echtgenooten eenige verantwoordelijkheid aanvaardde. Geen huwelijk dus in den waren zin des woords.

Wij moeten dus tot den slotsom komen, dat de familie Cornelissen in verschillende opzichten niet het niveau bereikte van hun wijkgenooten. Dit werd ook geïllustreerd door hun huwelijkskeus. Twee der zoons uit dit gezin huwden een meisje uit Wijk C, en in beide gevallen was het huishouden, waaruit zij kwam, niet zeer in tel in deze buurt, waaruit we wel mogen afleiden, dat op de Cornelissens evenzeer werd neergezien.

Reeds op zichzelf beschouwd had dit geringe aanzien de strekking, hen uit te sluiten van het saamhoorigheidsgevoel, dat zoo sterk leefde onder de bevolking van deze wijk, en ook hierin ligt één der oorzaken, dat zij in zoo geringe mate aandeel verkregen hebben in de vormende krachten, die in deze wijk werkzaam waren.

Een zeer ongunstige factor voor de ontwikkeling van de situatie in dit gezin was reeds van het begin af gelegen in het feit, dat zoowel de man als de vrouw het contact verloren hadden met de groep, waartoe zij oorspronkelijk behoorden.

Van invloed ondergaan van groepeerings in ruimer verband blijkt bij geen der leden dezer familie iets, uitgezonderd bij Johannes Lambertus, waarover reeds gesproken is.

Tenslotte nog een enkele opmerking over het gezin Cornelissen-van den Bosch, vergeleken met die der broers en zusters van de echtelieden. Onze gegevens zijn op dit punt helaas dermate onvolledig, dat wij ons moeten beperken tot vergelijking met de gezinnen van één broer en twee zusters van den man. Opvallend hierbij is nu, dat wij in deze drie gevallen, in tegenstelling tot het echtpaar Cornelissen-van den Bosch, wel vinden een opgaan in een bepaalde groep, nl. die groep waartoe de huwelijkspartner behoorde. In het geval van het gezin Cornelissen-van den Bosch ontbrak echter de mogelijkheid van aanpassing aan het milieu van de echtgenote, daar deze zelf buiten het verband van de groep stond, waartoe het gezin, waaruit zij stamde, oorspronkelijk behoorde, nl. den kleinen arbeidersstand.

FAMILIE KARELSEN

INLEIDING

Het gezin Karelsen-van Breda is als een echt Wijk C-huishouden te beschouwen. Zoowel de man als de vrouw zijn in deze buurt geboren en getogen. Hun kinderen hebben zich echter, met uitzondering van een enkele, na hun huwelijk in andere deelen van de stad gevestigd, waartoe het feit, dat hun echtgenooten geen Wijk C'ers waren, ongetwijfeld heeft bijgedragen. Daar geen hunner ooit den echten Wijk C'schen kleinhandel heeft gedreven, waren ze evenmin door hun broodwinning als door hun aanhuwelyking aan deze buurt gebonden. Terwijl in de uiterlijke omstandigheden, waaronder zij leefden, van invloed van het buurtmilieu, waarin zij zijn opgegroeid, weinig of niets te bespeuren valt, zijn in hun mentaliteit trekken aan te wijzen, die typisch Wijk C'sch zijn.

GEZIN KARELSEN-VAN BRED, *geb.* 1887.

De gegevens omtrent dit gezin zijn te onvolledig om daaruit de ontwikkeling van de situatie te kunnen nagaan; wel blijkt er uit, dat deze beheerscht werd door een zekere spanning tusschen de echtgenooten, die ongetwijfeld herhaaldelijk aanleiding gaf tot conflicten. Om de oorzaak hiervan te vinden moeten we de maatschappelijke positie van beiden nagaan. De vrouw, zelf kind uit een handeldrijvende familie, ging, hoewel de man een ruim weekloon verdiende, toch met de kar uit. Hierdoor kreeg het groote gezin — er zijn achttien kinderen geboren, waarvan er vier op jeugdigen leeftijd stierven — zijn eisch niet. De kleine woning, bestaande uit twee kamers en vliering, was steeds rommelig en vies en in de huishouding ontbrak alle orde en regelmaat. De man, die reeds kort na zijn huwelijk als smid in vasten dienst kwam bij de N.S., geraakte daardoor in contact met een geheel ander milieu, nl. dat van de geschoolde arbeiders en was allesbehalve tevreden over den gang van zaken in zijn eigen gezin. Vooral dat zijn vrouw met handel ging, vond hij verre beneden zijn stand. Hij was echter niet bij machte hierin verandering te brengen.

Verder blijkt nog, dat zoowel Karelsen zelf als zijn vrouw misbruik van sterken drank maakten. De man droeg er echter steeds zorg voor niet onbekwaam op zijn werk te komen.

Daar beide ouders ruime verdiensten inbrachten, heeft het gezin ondanks hun drankmisbruik en ondanks het groote aantal kinderen nooit armoede in den strikten zin gekend. Integendeel, we mogen aannemen, dat zij het er steeds goed van genomen hebben.

ALBERTUS, geb. 1887, geb. 1908 met Wilbelmina Oosterhout.

De grootste crimineele activiteit van dezen man ligt tusschen de jaren 1917 en 1923, dus omstreeks zijn dertigste jaar. In deze periode kreeg hij zes vonnissen, waarvan drie tot gevangenisstraf van meer dan één jaar, bijna uitsluitend terzake van economische delicten. Daarna werd hij nog veroordeeld in 1930 en 1931, achtereenvolgens wegens diefstal en mishandeling. Ook vroeger was hij reeds met de Justitie in aanraking gekomen: in 1907 wegens diefstal en in 1910 wegens verduistering, waarvoor hem straffen van drie en twee maanden waren opgelegd. Uit latere rapporten blijkt, dat hij daarna met zijn gezin naar Duitschland vertrokken is, waar hij volgens zijn vrouw goed oppaste en behoorlijk zijn brood verdiende. Hoe dit zij, nadat hij in 1913 hier te lande voor de herhalingsoefeningen had moeten opkomen, keerde hij niet naar zijn gezin terug. De vrouw, zonder middelen van bestaan achtergebleven, was daardoor genoodzaakt eveneens Duitschland te verlaten en nam te Utrecht haar intrek bij haar moeder in een steeg buiten Wijk C, waar de man zich spoedig weer bij zijn gezin voegde. Kort daarop brak de wereldoorlog uit en werd de man gemobiliseerd. Eerst eind 1916 kwam hij weer voorgoed thuis. In de „crimineele periode”, die daarop volgde, behoorde werken voor hem tot de uitzonderingen. Zijn eigenlijk beroep van bankwerker had hij reeds eerder laten varen. Herhaaldelijk werd hij door de politie gezocht in verband met diefstal en oplichting, wat, zooals bleek, eenige malen tot een vervolging kon leiden. In 1918 verhuurde hij van zijn huis, dat uit een vóór- en achterkamertje en zolder bestond, terwijl zijn eigen gezin twee volwassenen en vier kinderen telde, een gedeelte aan vrouwen van lichte zeden en gaf hij in zijn woning gelegenheid tot het plegen van ontucht, wat hem niet onbelangrijke voordeelen opleverde. Karelsen had in deze jaren steeds ruim geld om handen en kon zich veroorloven met zijn

kameraden, al dan niet in gezelschap van eenige vrouwen van verdachte zeden, tochtjes te maken per auto of rijtuig; ook was hij een trouw bezoeker van café's. Hierbij valt een streven te onderkennen om een broer van zijn vrouw, die in dezelfde steeg woonde, en wiens verdiensten door dezen en zijn vrouw voor het grootste deel in drank en lekkernijen werden omgezet, de oogen uit te steken. Daarnaast is ook een meer rechtstreeksche beïnvloeding door de aangehuwde familieleden aan te wijzen. In 1918 voorwaardelijk in vrijheid gesteld, dreef hij vrijwel onmiddellijk na zijn thuiskomst een smokkelhandel tezamen met een familielid van de vrouw, dat bij haar inwoonde, terwijl hij precies vijf maanden later gearresteerd werd in verband met een belangrijken bontdiefstal, waarbij ook een bij hem inwonende zwager betrokken was.

Niet alleen in dezen tijd, maar ook in de rapporten uit de latere jaren wordt voortdurend melding gemaakt van relaties, die de man onderhield met andere vrouwen, zoowel in als buiten Utrecht. Met deze laatsten kwam hij in contact, doordat hij de provincie afreisde met door hem zelf vervaardigde gips-plaquettes.

De rol van de echtgenoot is steeds een volkomen passieve geweest. Zij was een sloofje, dat tegen haar zelfbewusten, actieven echtgenoot niet opkon en evenmin in staat was de omstandigheden naar haar wil te beïnvloeden. Ter illustratie hiervan het volgende: de publieke vrouwen, die de man in huis genomen had, liet zij daar ook verblijven, toen hij wegens een nieuw misdrijf gevangenisstraf onderging. Zij profiteerde in ruime mate mee van de opbrengst van de practijken en verleende tenslotte ook huisvesting aan de souteneurs dezer vrouwen. Een paar jaar later exploiteerde de man, toen hij in hechtenis genomen werd, een snoepwinkeltje. Ditmaal dreef de vrouw met prijzenswaardigen ijver dit zaakje verder.

Tenslotte leidde het sexueele wangedrag van den man eerst tot een feitelijke scheiding, en in 1929 tot de ontbinding van het huwelijk door echtscheiding; wij mogen aannemen, dat de vrouw in dezen gehandeld heeft onder den invloed van de kinderen, die niet alleen thans oud genoeg waren om een oordeel over hun vader te hebben, maar ook om de moeder financieel te steunen.

Van de vier in leven zijnde kinderen kwam geen enkele ter zake van misdrijf met den Strafrechter in aanraking.

MARIA, *geb. 1888, geen gegevens bekend.*

JOHANNA MARIA, *geb. 1889, geen gegevens bekend.*

PIETER, *geb. 1891.*

Deze zoon heeft als koloniaal gediend en woont thans te Utrecht in een logement. Volgens mededeeling maakt hij een verloopen indruk.

CHRISTINA VICTORIA, *geb. 1892, geb. 1913 met Teunis van Zevenbergen.*

Het huwelijk met van Zevenbergen werd in 1919 ontbonden op grond van overspel van de vrouw. De man schijnt echter zelf door zijn drankmisbruik en wangedrag op zedelijk gebied de oorzaak geweest te zijn van het feit, dat zijn vrouw hem verliet. Zij hertrouwde in 1921. Omtrent dit tweede huwelijk is niets bekend.

THERESIA, *geb. 1893, geb. 1915 met Cornelis van Bergen.*

Zij is de eenige van de kinderen Karelsen die met een Wijk C'er getrouwd is. Het gezin van Bergen behoorde tot de nettere bewoners van deze buurt; de vader had als timmerman vrij geregeld werk. De meesten van zijn zoons hebben een vak geleerd of zijn in vasten Gemeentedienst. Na hun huwelijk verloren dezen het contact met Wijk C.

De levenswijze van het gezin van Bergen-Karelsen was gedurende ruimen tijd van dien aard, dat men zich afvroeg, waar ze het geld vandaan haalden. Zelfs toen de man werkloos werd, kwam daarin geen verandering, integendeel, dien zomer reden ze het land af in een motor met zijspan en maakten daarbij ruime verteringen. Tot deze en andere luxe-uitgaven waren zij in staat, doordat de vrouw als geldschietster optrad. Haar relaties had ze vooral onder de Wijk C'ers, die handelsingeld bij haar opnamen. Van haar voorschotten, vaak aanzienlijke bedragen, berekende zij 25% rente per week en eischte bovendien bij de terugbetaling nog een fooi. Bleef de schuldenaar in gebreke, dan zocht zij zich op andere wijze schadeloos te stellen. Deze practijken leidden er tenslotte toe, dat ze in 1937 veroordeeld werd tot 14 dagen gevangenisstraf wegens overtreding van de Geldschieterswet.

Evenals haar moeder maakte de vrouw gebruik van sterken drank, waartoe zij veelal 's avonds alleen of met haar echtgenoot café's bezocht.

Hoewel zij zichzelf niet aan ontucht scheen over te geven, had ze connecties met verschillende vrouwen van verdachte zeden, wat het kosthuis, dat dit echtpaar later exploiteerde, een ongunstige reputatie bezorgd heeft. Haar oudste dochter had op 18-jarigen leeftijd met medeweten en goedvinden van de ouders een tijdlang omgang met een gehuwd man.

GERARD ALBERTUS, *geb. 1894, geb. 1919 met Gerarda Johanna van Tholen.*

Deze zoon vertoont hetzelfde type, dat we vonden bij zijn hierboven besproken broer en zuster, en dat we, zooals bij de behandeling daarvan zal blijken, bij de drie jongere broers slechts in verzwakten vorm en onvolledig aantreffen.

Ook na zijn huwelijk bleef cafébezoek met vrienden en vrouwen voor hem het hoogste. Zorgeloos rekte hij dit tot laat in den nacht om dan den volgenden morgen eenige uren te laat op zijn werk te komen. Het loon, dat hij als bediende in een boterzaak ontving, was ontoereikend om zijn particuliere uitgaven te dekken. Teneinde zijn tekorten aan te zuiveren, maakte hij zich aan oneerlijkheden schuldig ten nadeele van zijn patroon. Dit was de reden, waarom hij in 1927 overgeplaatst werd naar een filiaal van de firma te Arnhem. Het bleek, dat hij ook in deze omgeving het oude leventje voortzette en na enkele maanden had hij hier ongeveer f 100.- verduisterd. Hierop volgde thans onmiddellijk ontslag en een aanklacht bij den Officier van Justitie. De straf, waartoe hij veroordeeld werd, is onbekend.

Wanneer het gezin naar Utrecht teruggekeerd is, weten wij niet. Uit de gegevens blijkt slechts, dat het sinds 1930, met onderbreking gedurende de zomermaanden, hier ter stede ondersteuning heeft ontvangen.

Zijn vrouw, afkomstig uit een keurig gezin van een vast arbeider, gaf zich steeds moeite haar huishouden zoo goed mogelijk te verzorgen.

DIRKJE, *geb. 1896, geen gegevens bekend.*

WILHELMINA, *geb. 1897, overl. 1897.*

WILHELMINA, *geb. 1898, overl. 1901.*

PIETERNELLA, *geb. 1899, overl. 1901.*

WILLEM, *geb. 1901, geb. 1928 met Elisabeth van Tilburg.*

Evenals zijn oudere broers onderhield Willem — en dat reeds op jeugdigen leeftijd — relaties met allerlei vrouwen

en meisjes van ongunstig allooi. Ook nadat hij in 1923 was gaan samenwonen met Elisabeth van Tilburg, met wie hij reeds connecties onderhouden had, vóór ze haar man, zekeren van Berkel, een recidivist en dronkaard, verlaten had, zag men hem nog geregeld in gezelschap van andere vrouwen.

Van cafébezoek met vrienden rept echter geen enkel rapport, hem betreffende. Wel maakte hij regelmatig misbruik van drank, waartoe gedeeltelijk zijn beroep meewerkte; van 1926 tot 1932 was hij nl. bij een firma in dienst als reparateur van bierpompen. Na het uitvoeren van de noodige herstellingen wordt de installatie geprobeerd en het gebruik brengt mee het aldus geschonken bier aan den monteur aan te bieden, zoodat hij op deze wijze soms eenige glazen bier per pomp dronk. Nadat hij echter in 1934 wegens openbare dronkenschap veroordeeld was, sloot hij zich onder den indruk van het vonnis bij een geheelonthouders-vereening aan en slaagde hij erin den drank te laten staan.

Ofschoon hij in de eerste plaats om zichzelf dacht, ontbrak toch niet een zekere zorg voor zijn gezin. Sinds hij in 1932 werkloos geworden was, probeerde hij als uitsmijter in een café en later als fietsenbewaarder een extraatje te verdienen, terwijl hij ook van instellingen van weldadigheid het mogelijke trachtte los te krijgen.

Elisabeth van Tilburg, hoewel uit een fatsoenlijk gezin afkomstig, was reeds ten gevolge van haar huwelijk met van Berkel sociaal en moreel aan lager wal geraakt. Zij miste den moed zich tegen het wangedrag van Karelsen te verzetten en kwam er zelfs niet tegen op, wanneer hij het kind uit haar eerste huwelijk, dat aan de rechterzijde eenigszins verlamd was, mishandelde, uit angst dat hij haar zou verlaten.

Zijn criminaliteit ligt geheel in de periode vóór zijn huwelijk: in 1918 onderging hij een jaar gevangenisstraf ter zake van diefstal, terwijl hij in 1922 veroordeeld werd wegens mishandeling.

SEBASTIAAN, *geb. 1902, geb. 1924 met Maria Keesen.*

Sebastiaan pleegde zijn eerste delict eenige jaren eerder dan zijn broers. Reeds op 14-jarigen leeftijd werd hij ter zake van diefstal beboet, terwijl hij een jaar later wegens een zelfde misdrijf ter beschikking van de Regeering gesteld werd. Als motief voor zijn oneerlijkheid wordt snoepzucht genoemd.

In den tijd tusschen het verlaten der school en zijn opname in een opvoedingsgesticht was hij in zeer uiteenlopende bedrijven in

dienst geweest bij acht verschillende werkgevers, die hem allen wegens onverschilligheid en brutaliteit ontsloegen. Ook de geachtsofvoeding kon hem niet den zin voor regelmaat bijbrengen. Hoewel hij hier het timmervak geleerd heeft, verrichtte hij, in de maatschappij teruggekeerd, hoogstens nu en dan een los karweitje. Zijn gezin werd dan ook reeds enkele weken na de voltrekking van het huwelijk in ondersteuning opgenomen en slechts ééns voor een paar maanden afgevoerd, omdat de man werk had.

In zijn gezinsleven ontbrak al evenzeer alle orde. Ofschoon hij niet, zooals zijn broers, met andere vrouwen uitging, verliet hij tenminste tweemaal zijn echtgenoot om gedurende eenigen tijd met een ander samen te leven. In de eerste jaren werd zijn huwelijk ook herhaaldelijk onderbroken door gevangenisstraffen. Tusschen hem en zijn vrouw, die zeer driftig en twistziek was en die gewoonlijk in onmin leefde met haar geheele familie en de buurt, kwamen dikwijls ernstige oneenigheden voor, waarbij men zelfs tot handtastelijkheden overging. Sebastiaan, die wel een grooten mond had, maar in wezen zeer laf was, scheen bang te zijn voor zijn vrouw. Tot deze huiselijke twisten gaf het drankmisbruik van den man dikwijls aanleiding, daar hij, wanneer hij dit in den zin kreeg, het huishoudgeld van zijn vrouw wegnam of een stuk huisraad ging beleenen, teneinde zich te kunnen bedrinken.

Hij trok gaarne de aandacht en stelde zich daartoe op straat aan tot vermaak van de omwonenden, die hem den bijnaam „Gekke Bas” gegeven hebben.

Zijn vrouw is de oudste dochter uit het gezin van Kees Keesen, een strooper, vechtersbaas en dronkaard, welk gezin in verband met de Roode Brugbuurt uitvoerig zal worden besproken¹. Vooral in het begin van zijn huwelijk vergezelde hij zijn schoonvader meermalen op diens tochten. Bij een van die gelegenheden maakten zij zich schuldig aan konijnendiefstal, waarvoor ze vervolgd werden en gevangenisstraf ondergingen.

JOHANNES, geb. 1903, geb. 1924 met Gerarda Pieterella van Maastricht.

Van de ons bekende kinderen Karelsen is Johannes wel te beschouwen als de meest „regelmatige” en als zoodanig vormt hij wel een groote tegenstelling tot zijn ouderen broer

¹ Zie familie KEESEN, pag. 63.

Sebastiaan, in wiens bestaan, zooals we zagen, alle binding ontbrak. Negen jaar was Johannes in dienst bij een patroon, waar hij tenslotte ontslag kreeg, omdat hij een te dure werkkraft werd. In het bijzonder zij vermeld, dat hij zich nimmer aan oneerlijkheid ten nadeele van dezen werkgever schuldig gemaakt heeft.

Ook in zijn huwelijk met een meisje uit een groot ruw huishouden, dat ondanks ruim weekloon van den man door diens drankmisbruik en het gemis aan overleg bij de moeder steeds in armoedige omstandigheden verkeerde, kwamen geen onregelmatigheden voor. Beide echtgenooten deden hun best voor het gezin.

Zoolang haar huishouden het toeliet, ging de vrouw van Johannes uit werken. Het echtpaar kon zich moeilijk schikken in de bekrompen financieele omstandigheden, die de werkloosheid van den man meebracht; het feit, dat beide er wat bij verdienden, vormde hiervoor geen voldoende compensatie. Enkele buurten, waar het gezin woonde, werden met schuld bij verschillende winkeliers verlaten. Van instellingen van weldadigheid trachtten zij te halen wat er te halen viel, zoodat het de afgunst van burens opwekte, die den man als „de rijke bedelaar” betitelden, vooral omdat zij meenden, dat in dit gezin vrij veel geld besteed werd aan luxe.

Hoewel minder dan zijn broers, had ook deze Karelsen betrekkelijk veel geld noodig voor zichzelf, daar hij niet alleen veel rookte, maar ook geregeld drank gebruikte.

In 1937 maakte hij zich schuldig aan een diefstal, waarvoor hem in verband met zijn overigens gunstig gedrag een voorwaardelijke straf werd opgelegd

ANTHONIUS HENDRIKUS, *geb. 1905, overl. 1905.*

CORNELIA, *geb. 1906, geb. 1926 met Jacob van Heerlen.*

Deze dochter huwde een man, die uit een keurig werkmansgezin afkomstig was. Het huwelijk was slecht; reeds eenige malen verliet de vrouw haar man. Het is niet bekend of deze feitelijke scheidingen eerst dateeren uit de periode dat men van de steun moest leven, of dat ze reeds eerder voorkwamen. De schuld lag vermoedelijk bij de vrouw, die haar huishouden niet goed verzorgde. Echter mishandelde de man haar soms. Het eenige kind uit dit huwelijk werd drie maanden na de huwelijksvoltrekking geboren.

MIJNTJE, geb. 1908, geen gegevens bekend.

GUSTAAF JOHANNES MARINUS, geb. 1910.

Dit jongste kind is tengevolge van een afwijking van de schildklier niet volgroeid en geheel achterlijk. Bovendien kan het niet praten en is het lam. Het werd door de ouders steeds thuis verzorgd.

SAMENVATTING

Zoals reeds aangeduid is, werden de verhoudingen in het gezin Karelsen-van Breda beheerscht door de spanning, die bestond tusschen man en vrouw, van wie de eerstgenoemde aansluiting zocht bij de groep van de geschoolde arbeiders, terwijl de laatste met al haar vezels verbonden was aan het Wijk C-milieu. De tegenstrijdige tendenzen, die de kinderen in het gezin tengevolge hiervan in hun opvoeding ondergingen, zijn de oorzaak geweest, dat zij in hun wezen kenmerken van de beide genoemde categoriën dragen, doch, behoudens in die gevallen waarin de invloed van hun huwelijkspartner daartoe heeft meegewerkt, noch tot de eene, noch tot de andere gerekend kunnen worden. Het gevolg hiervan is, dat zij ook geen deel hebben aan de normen van een bepaalde groep, wat hun weerstand tegen criminogene invloeden verzwakt. Uit de levensgeschiedenis van de kinderen blijkt duidelijk, op welk terrein de beïnvloeding door den vader richtinggevend geweest is, en waar de persoonlijkheid van de moeder overheerschend was. Het duidelijkst treedt de invloed van den vader aan den dag bij de beroepskeuze². Typeerend is, dat geen van de jongens ooit met handel gegaan is, maar dat ze allen een vak geleerd hebben, of dat althans pogingen van deze strekking zijn aangewend. Toch is bij geen van hen de sterke binding aan het beroep tot stand gekomen, zoals die bij den vader aan te wijzen is. Dit is toe te schrijven aan het doorwerken van de mentaliteit van de moeder. Ook in hun huwelijkskeus is het overwicht van de opvattingen van den vader te bespeuren, daar hun echtgenooten zonder uitzondering behooren tot den arbeidersstand. Hun huwelijksleven heeft echter in vele gevallen schipbreuk geleden op hun toegeven

² GÜNTHER KROLZIG: Der Jugendliche in der Groszstadtfamilie, pag. 73: „Für den Jungen wird sie (die väterliche Bemühung) an einem Punkte besonders wichtig: bei der Berufswahl. Hier übt der Vater noch in einem verhältnismässig vollern Sinn eine Funktion aus.”

aan neigingen, die op den invloed van de moeder terug te voeren zijn.

De moeder heeft in sterke mate haar stempel gedrukt op de dagelijksche aangelegenheden van de huishouding en de verzorging der kinderen. Waar deze vrouw zoo zuiver het Wijk C'sche type vertoont, zullen wij bij de bespreking van haar invloed uitgaan van de voor dit wijkmilieu karakteristieke trekken. De voornaamste hiervan is het gemis aan orde en regel. Dit vinden wij weerspiegeld in het rommelige huishouden en het zorgeloos leven van den eenen dag in den anderen. Het opgroeien in dit ongeregelde huishouden heeft de geschiktheid van de zoons zich te voegen in regelmatigigen arbeid verminderd en daarmee hun kans van slagen in een geschoold beroep. De invloed hiervan is naar gelang van hun persoonlijke geaardheid bij den een duidelijker merkbaar dan bij den ander. Doordat vader Karelsen geregelde verdiensten had, was in dit gezin een vaste financieele basis aanwezig. Datgene, wat de handel van de vrouw opbracht, kon dus beschouwd worden als extra, en de geheele levenswijze was ingesteld op deze buitengewone inkomsten, die even spoedig weer werden uitgegeven als ze ontvangen waren. Bij het zelfstandig worden der kinderen waren deze in het eigen gezin gedwongen met aanzienlijk minder ruime middelen rond te komen, en, voorzoover ze in loondienst werkten of steun ontvingen, waren financieele buitenkansjes vrijwel uitgesloten. Gewend als zij waren aan een ruime bevrediging van hun behoefte aan pret en plezier — een drang die kenmerkend is voor de mentaliteit van Wijk C — slaagden zij er slechts ten deele in zich aan deze gewijzigde omstandigheden aan te passen, maar behielden zij, de een in meerdere, de ander in mindere mate, een zekere royaliteit en neiging om groot te doen. Aan den eenen kant stimuleerde dit hen om in geval van werkloosheid te probeeren er iets bij te verdienen. Tevens kan dit gezien worden als de drijfveer van het pogen om van instellingen van weldadigheid bijzonderen steun te verkrijgen, dat we bij sommigen van hen zien. Aan den anderen kant kan het feit, dat ze veel geld nodig hadden voor zichzelf, beschouwd worden als een der oorzaken van hun economische criminaliteit, in het bijzonder wanneer zij daartoe vervielen, terwijl ze in een situatie verkeerden, die een zekere verleiding meebracht, zooals Gerard Albertus, of in een omgeving, die een stimulans in deze richting gaf, zooals Albertus en ook Sebastiaan.

Deze neiging tot allerlei buitensporig amusement is ook voor hun huwelijksleven funest geweest. In het meerendeel der gevallen huwden zij een vrouw, die degelijker opvattingen huldigde. Bij de ongunstige omstandigheden, waarin het gedrag van den man het gezin bracht, versloofden deze vrouwen, op wie practisch de geheele zorg neerkwam, spoedig. Dit feit, gepaard aan de hypersexualiteit van de zoons Karelsen, verklaart, dat zij zich voor hun uitgangetjes ander gezelschap zochten.

De fragmenten van de Wijk C'sche mentaliteit, die we in de persoonlijkheid van de zoons Karelsen terugvinden, blijken, losgerukt van het geheel, waarin zij tevens hun tegenwicht vinden, een sterk criminogene werking te bezitten.

Bij geen van de leden dezer familie bestaan aanwijzingen van invloeden, ondergaan van eenigerlei ideëele groepeerings.

Van de aangehuwde familieleden is te weinig bekend, dan dat een vergelijking met de gezinnen van broers en zusters van het echtpaar Karelsen kan worden ondernomen.

DE ROODE BRUG

Van de drie hier behandelde wijken van Utrecht is de buurt, aangeduid als „De Roode Brug”, wel de kleinste. Zij omvat niet meer dan de bebouwde strook langs de Vecht ten Noorden van den spoorweg Utrecht-Amersfoort. Deze bebouwing bestaat slechts uit een enkele rij huizen op beide oevers, waartusschen hier en daar een doodlopend steegje wordt aangetroffen. Slechts op één punt treffen wij aan de rechterzijde van de Vecht een belangrijke verbreding aan. De Vinkenkade, Anthoniestraat, Loevenhoutschedijk en Hoogstraat vormen daar een ruimen driehoek, waarbinnen zich nog twee kleinere straten bevinden.

Evenals dit met Wijk C het geval was, moet men voor het ontstaan van deze buurt ver terug gaan in de historie van de stad. Reeds op zeer oude kaarten van Utrecht is langs de oevers van de Vecht een smalle bebouwde strook aan te wijzen. Ook verreezen hier in de late Middeleeuwen nog eenige belangrijke kloosters, o.a. Chartreuse, en het St. Anthoniegasthuis.

Er is grond om aan te nemen, dat de bevolking hier in de Middeleeuwen goeddeels bestond uit twee zeer uiteenlopende groepen. In de eerste plaats uit boeren en pachters van de kloosterlanderijen. Daarnaast vestigde zich hier nog een tweede groep, die verband hield met de functie van de Vecht, welke in dien tijd een zeer belangrijke waterweg voor het handelsverkeer van de stad was: lieden, die onderdak verschaften aan hen, die niet meer voor het sluiten der poorten de stad konden bereiken, die herstellingen verrichtten aan de schepen, hielpen met laden en lossen of hun diensten aanboden als scheepsjager. Het is dit deel van de bevolking, waarop de mededeeling, welke Dr. W. A. F. BANNIER te Utrecht ons gaf, waarschijnlijk het meest van toepassing is, dat dergelijke nederzettingen in de naaste omgeving van de stadspoorten der Middeleeuwsche steden gewoonlijk een ongunstig karakter droegen. Ook aan de andere zijde van de stad, waar de tegenwoordige Vaartsche Rijn de stad verliet, werd een soortgelijk bevolkings-agglomeraat gevonden. Later vestigde zich aan de Roode Brug nog een derde groep, nl. de arbeiders van de steen- en pannenfabrieken langs de Vecht.

Deze groepen, waarvan de beide laatstgenoemden elkaar betrekkelijk na stonden, hebben zich hier tot voor kort naast elkaar gehandhaafd, en hebben het karakter van deze buurt bepaald.

De eerste groep heeft zich slechts in zooverre gewijzigd, dat de leden daarvan zich langzamerhand meer en meer op den tuinbouw zijn gaan toeleegen. Waar de steenbakkerijen de rivierklei hadden doen afvletten, was door de vermenging van de resten van deze kleilaag met het daaronder liggende rivierzand een prachtige zavelgrond ontstaan, die zich uitstekend leende voor intensieven tuinbouw¹. Deze hoveniers vormen een zeer gesloten eenheid, die weinig contact heeft met de overige Roode Brugbewoners. Het belang van deze groep blijkt uit het feit, dat het vóór de ontwikkeling van de transportmogelijkheden de hoveniers aan de Roode Brug en aan de Noteboomenlaan waren, die de stad Utrecht van versche groenten en fruit voorzagen. Ondanks het feit, dat zij onder den rook van de stad woonden en voor den afzet van hun producten, hetzij op de markt bij de Jacobskerk, hetzij aan huis bij vaste klanten, deze bijna dagelijks bezochten, zijn zij in wezen plattelanders gebleven. De hoveniers zijn een sociaal zeer waardevolle groep, waarin de tradities in eere gehouden werden, met een sterke gebondenheid aan den grond en aan hun stand. Vlijt, spaarzaamheid en familiezin zijn de eigenschappen, die hier sterk op den voorgrond traden. Kenmerkend is, dat ook de gezeten hoveniers hun land bij voorkeur zelf met hulp van de leden van hun gezin bewerkten.

Uit criminologisch oogpunt levert deze groep weinig belangrijks op, vandaar dat wij hen verder buiten beschouwing zullen laten. Aangezien de linker^{oever} van de Vecht vrijwel uitsluitend door hoveniers bewoond werd, hebben wij, waar hier verder over de Roode Brug gesproken wordt, daarbij speciaal het gedeelte van deze wijk, dat aan de rechter^{oever}zijde van de rivier ligt, op het oog.

Nadat in 1889 het Merwedekanaal voor de scheepvaart was opengesteld, is de tweede groep, die wij noemden, gevormd door personen, die bij de binnenscheepvaart betrokken waren, uit het sociologisch beeld van de Roode Brug verdwenen. Vermoedelijk hebben zij zich gedeeltelijk elders gevestigd, terwijl de rest zich vermengd heeft met de derde groep.

¹ Zie VAN VUUREN t.a.p. pag. 17.

De kern van deze derde groep bestond vanouds uit de arbeiders van de steen- en pannenbakkerijen langs de Vecht. Daaromheen groepeerden zich de grondwerkers en ongeschoolde krachten, die werk vonden in de fabrieken in de omgeving, met name de Been-zwart- en de Loodwitfabriek. De geschoolde arbeiders van deze ondernemingen daarentegen woonden voornamelijk in de omgeving van den Draaiweg.

De steenfabrieksarbeiders nemen een aparte plaats in onder de arbeidersbevolking. Het gaat in deze bedrijven om zeer eenvoudig werk, waarvoor in de eerste plaats lichaamskracht vereischt wordt. In verband met den ongequalificeerden arbeid zijn de loonen laag. Er vindt dientengevolge een maatschappelijke selectie plaats, met dien verstande, dat naar deze bedrijven die arbeidskrachten toevloeien, welke niet geschikt zijn voor meer ingewikkelde arbeid, maar aan de andere zijde over genoeg vitaliteit beschikken voor het verrichten van zwaar lichamelijk werk. In zekeren zin geldt dit ook voor de grondwerkers. Vooral onder de steenfabrieksarbeiders zijn velen bekend om hun ruwheid en drankmisbruik.

Globaal gezien wordt deze buurt dus bewoond door een arbeidersbevolking (zij het dan ook van weinig hoog gehalte). Haar voornaamste kenmerken staan hiermee in verband. In de eerste plaats zouden wij hierbij willen noemen den regelmatigigen arbeid der bewoners.

De economische toestand der gezinnen was hier over het algemeen te kenschetsen als behoeftig. Wij bedoelen hiermee, dat het huishouden bekostigd moest worden uit weliswaar geringe, maar tamelijk vaste inkomsten. Dit is het verschil met het zg. lomp-proletariaat, waar de inkomsten van dag tot dag onzeker zijn. Behalve gedurende perioden van werkloosheid, zooals bij vorst, waren de kostwinners in staat te voorzien in het onderhoud van hun gezin. Bij werkloosheid konden zij vrij gemakkelijk borgen bij de buurtwinkeliers, omdat er na niet al te langen tijd weer uitzicht op verdiensten was. Deze betrekkelijke economische zelfstandigheid heeft den Roode-Bruggers een zeker gevoel van eigenwaarde gegeven, en hun geslotenheid tegenover buitenstaanders, die zich met hun zaken zouden willen bemoeien, versterkt. Zij zijn niet gewend aan inmenging van buitenaf en er ook niet op gesteld, omdat zij meenen deze niet noodig te hebben. Wij zien hier duidelijk het verschil met de echte pauperbuurten, waar een ieder zooveel mogelijk tracht te profiteeren

van de liefdadigheid van allerlei instellingen en haar bemoeiingen daartoe op den koop toe accepteert. Wij moeten hierbij echter de restrictie maken, dat sedert den aanvang van de economische crisis ook in deze buurt veel steuntrekkers gevonden worden.

Deze zin voor onafhankelijkheid is ook de hoofdoorzaak van het feit, dat er in Utrecht geen arme wijk is aan te wijzen, waar zoo weinig sociaal werk verricht is, als juist de Roode Brug; de afgelegenheid en het geringe aantal bewoners zijn hier slechts bijkomende factoren.

De economische positie der bevolking komt ook tot uitdrukking in de woningtoestanden, die hier aangetroffen worden. Men vindt hier nimmer de opeenhooping van vele gezinnen in totaal ontoereikende huizen, die allerlei gebreken vertoonen, zooals in Wijk C en de oude stad meermalen te vinden zijn (waarbij een uitzondering gemaakt moet worden voor het tenslotte onbewoonbaar verklaarde complex op het Jacobsplein bij de Roode Brug en in enkele zijsloten); wel zijn de woningen echter over het algemeen bekrompen. De meeste bestaan slechts uit een of twee kamers met een zolder. Iedere woning echter vormt een opzichzelfstaand geheel; het zijn allen ééngezinshuizen, en een al te nauw contact met de burens is hier zeer wel te vermijden. Het meerendeel der woningen heeft een eigen plaatsje achter. Ook in den aard van de behuizing uit zich dus het diepgeworteld streven naar zelfstandigheid bij de Roode-Bruggers.

Hiernaast zijn enkele ongunstige kenmerken te noemen, die deze buurt tot voor een twintigtal jaren zelfs een zekere beruchteid verleenden. In de eerste plaats het overmatig drankmisbruik. De bewoners bezochten daartoe in hoofdzaak de kroegen, die in de buurt zelf gelegen waren, en waar de jenever gewoonlijk per mutsje ($\frac{1}{4}$ L.) of per pijpje ($\frac{1}{8}$ L.) geschonken werd. Verder de ruwheid, die het optreden der bevolking kenmerkte. Gedeeltelijk hing dit natuurlijk samen met het reeds genoemde drankmisbruik. Het was geen uitzondering, wanneer het onder den invloed van alcohol kwam tot oneenigheid, waarbij de twistenden handgemeen raakten. Maar naast deze plotseling oplaaiende ruzies bestonden tusschen sommige families langdurige veeten, waarbij de partijen zich geen gelegenheid lieten ontgaan, uiting te geven aan hun vijandige gevoelens. Hoe hoog dit soms ook liep, geen hunner dacht er aan de politie in de zaak te mengen, maar elk trachtte „zelf zijn recht te zoeken” en ook hierbij kwam het vaak tot ernstige agressiviteit, vooral onder invloed van de drank.

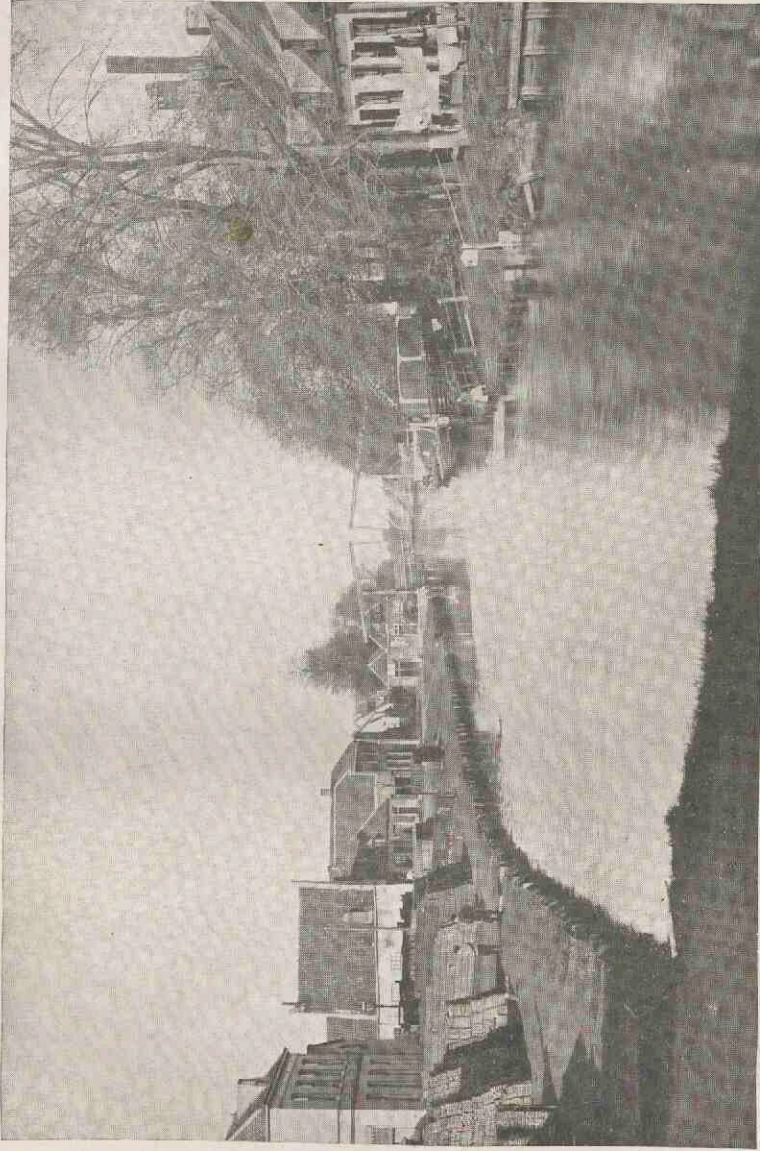
Aan de verbreiding van den slechten naam van de buurt heeft niet in de laatste plaats het feit meegewerkt, dat voorbijgangers meermalen blootstonden aan ergerlijke baldadigheid, waaraan vooral de opgeschoten jeugd zich schuldig maakte. Dit bracht mee, dat wie niets te maken had aan de Roode Brug, bij voorkeur deze buurt meed. *Deel konink. Rham - 1954 - nog wel voor*

Voor de ontwikkeling van het eigenaardig karakter van deze wijk is naast de omstandigheid, dat de bevolking reeds een uit sociologisch oogpunt geselecteerde groep met eigen kenmerken vormt, een tweede oorzaak aan te wijzen. De buurt vormt nl. een zeer afgesloten geheel. Militair-technische redenen hebben uitbreiding van de stad in deze richting verhinderd. Het gedeelte aan de rechterzijde van de Vecht is nog steeds omgeven door tuinderijen. Op den anderen oever is het hoveniersland gedurende de laatste decennia grotendeels ingenomen door de stedelijke bebouwing van de zg. Vruchten- en Geuzenbuurt, zich op enkele punten uitstrekkend tot aan de Vecht. Ingesloten door deze uitloopers van de stadsuitbreiding in het Ondiep, ligt aan weerszijden van de Pijlsweertstraat nog een flink stuk groenboersland. Er bestaan reeds uitgewerkte plannen tot bebouwing hiervan, maar nog altijd treft, vooral als men de brug overgaat, waaraan deze wijk haar naam ontleent, het dorpsche beeld, dat zij geeft.

Het verkeer van en naar de stad had plaats via de Lauwerecht en, vooral wat de linkeroever betref, ook wel langs de Zeedijk. Van hoe weinig beteekenis dit verkeer was, blijkt uit het feit, dat een door de gemeente Utrecht geëxploiteerde autobusdienst, die in Augustus 1925 in gebruik gesteld werd, reeds in April van het volgend jaar werd opgeheven, omdat zij niet rendabel bleek. Doorgaand verkeer had door deze buurt evenmin plaats.

Door dit isolement zijn de bovengenoemde tendenzen, gelegen in den aard der bevolking, aanzienlijk versterkt. Daar het contact met de buitenwereld tot een minimum beperkt bleef², konden de bewoners van deze buurt zich ongestoord uitleven. Hierbij deden zich maatschappelijk ongewenschte verschijnselen voor, waarvan het overmatig drankmisbruik en de agressiviteit wel de voornaamste waren. Optreden van overheidswege tegen excessen werd ook juist door de geïsoleerde ligging zeer bemoelijkjt. Tot 1918 waren de naastbijgelegen politieposten gevestigd aan de

² Opvallend is, dat er wel enig contact bleek te bestaan tusschen de meest onzure elementen uit deze buurt met de Noteboomelaners.

De Roodde Brug

Topografische Atlas Gemeente Utrecht

Nieuwe Kade en op het Vreeburg. Neemt men hierbij nog in aanmerking, dat de bewoners zich buitengewoon solidair toonden tegenover autoriteiten, die hun inziens niets met hun zaken te maken hadden, dan is het zonder meer duidelijk, dat zich in deze buurt heel wat kon afspelen, eer de politie er aan te pas kwam. En wanneer een vechtpartij of een geval van openbare dronkenschap aanleiding gaf tot ingrijpen, was het uiterst moeilijk den arrestant naar het politiebureau over te brengen, daar de omstanders steeds partij voor hem trokken. In dezen toestand kwam groote verbetering, toen in 1918, mede in verband met het ontstaan van de geheel nieuwe wijk in het Ondiep, een politieposthuis gevestigd werd aan de Roode Brug.

Ook de ligging op zich zelf beschouwd, is een factor van beteekenis voor de criminaliteit van deze wijk, en wel voor een bijzonderen vorm daarvan. In de naaste omgeving liggen uitgestrekte polders, waar heel wat wild zit, en dit maakte de Roode Brug een geschikt uitgangspunt voor strooptochten. Onder de Roode-Bruggers werd dan ook een aantal stroopers gevonden, die van hieruit hun jachtterrein zoo gemakkelijk en ongestoord konden bereiken, dat ze het als het ware naast hun deur hadden. Het stroopen leverde velen van hen een aardige bijverdienste op, daar ze meestal vaste afnemers hadden voor hun buit. Op deze strooptochten werden ook wel eens diefstallen gepleegd uit de tuinderijen of zelfs wel van de erven der hoveniers.

De voorwaarden voor de ontwikkeling van geestelijk leven waren onder de bevolking van deze wijk zeer ongunstig. Religieus en kerkelijk besef ontbrak hier bijna totaal. Ook hierbij is de geïsoleerde ligging een factor van belang. Beschouwen wij de Nederlandsch-Hervormden en de Roomsche-Katholieken afzonderlijk, dan zien wij, dat in deze buurt geen enkele Hervormde Kerk is, en dat de Roode Brug een klein onderdeel uitmaakt van een predikantswijk. Het feit, dat de bewoners van deze buurt zich vrijwel los voelen van de stad Utrecht als zoodanig, is één der oorzaken van het geringe animo voor kerkbezoek; de afgelegenheid en de gereserveerde of zelfs vijandige houding der bevolking zijn de schuld, dat hier weinig intensief wijkwerk is verricht. De evangelisatiearbeid vanwege de N.H. Stadszending moest hier zelfs gestaakt worden door de tegenwerking, die men ondervond. Ook onder de Roomsche-Katholieken treffen wij een groote vervreemding van de Kerk aan. Hier vinden wij dezelfde redenen daarvoor als bij de Protestanten.

Tot voor ongeveer 50 jaar behoorde de Roode Brug tot de parochie van O.L. Vrouwe ten Hemelopneming. Deze omvatte een groot deel van Utrecht buiten de singels. De Kerk van deze parochie is gelegen aan de Biltstraat, dus aan het andere eind van de stad. Daarna werd de Roode Brug ingelijfd bij de nieuw gestichte bijkerk van de H. Monica (Kerk Heerenweg, parochie H. Augustinus bij de Viebrug), terwijl zij een twintigtal jaren later werd ingedeeld bij de parochie van den H. Joseph, waarvan de kerk staat op den Draaiweg. Deze beide kerken zijn betrekkelijk gemakkelijk te bereiken van de Roode Brug af, maar de bevolking van deze parochies draagt grootendeels een geheel ander karakter dan die van de Roode Brug, en dit verklaart wel waarom nooit het rechte contact tusschen de Roode-Bruggers en hun parochie tot stand gekomen is. De laatste drie jaar is hierin echter verandering gekomen. Vanwege de St. Josephparochie is aan de Roode Brug een liefdewerk georganiseerd. In het kader hiervan is in de Hoogstraat een kapel ingericht, waar geregeld dienst gehouden wordt. Eigenaardig is, dat dit door de bevolking zeer op prijs wordt gesteld.

Deze uiterlijke omstandigheden op zich zelf geven natuurlijk geen afdoende verklaring voor de vervreemding van de kerk. De hoveniers, die uitsluitend tot de Roomsche-Katholieke en Oud-Katholieke Kerk behoorden, verkeerden voorzoover zij Roomsche-Katholiek waren in precies dezelfde ongunstige locale situatie, maar in deze groep leefde desondanks een sterk kerkelijk besef, en de leden ervan namen zeer nauwgezet hun plichten waar.

Het socialisme vond in zijn opkomst grooten aanhang in deze buurt. De slechte arbeidsvoorwaarden hadden den bodem hiervoor toebereid, terwijl het los-zijn van kerkelijk verband meebracht, dat de propagandisten van deze theorieën niet op zekeren tegenstand bij hun toehoorders stuitten.

Dat de criminaliteit aan de Roode Brug de laatste 20 jaar zoo is gedaald, is in de eerste plaats te danken aan de verscherping van het politietoezicht en de algemeene vermindering van het drankmisbruik; ook de algeheele verbetering in de arbeidsvoorwaarden en de wijzigingen in den economischen toestand van de gezinnen, die daarmee gepaard ging, hebben het hunne bijgedragen tot de civilisatie van de wijk.

FAMILIE KEESEN

INLEIDING

Reeds in het midden der vorige eeuw werd een gezin Keesen aangetroffen aan de Roode Brug. De leden hiervan waren werkzaam in die beroepen, welke karakteristiek zijn voor deze buurt. 's Zomers werkten de jongens uit dit gezin op de steenfabrieken, terwijl hun vader hen in den winter meenam als scheepsjagers. Over twee zoons uit dit gezin hebben wij nog verdere gegevens. Beiden treffen wij aan in de omgeving van de Roode Brug, werkzaam als schippersknechts en later als grondwerkers. Slechts een hunner was gehuwd. Ook de kinderen van dezen laatste vestigden zich bij hun huwelijk veelal aan de Roode Brug.

Van de tien behandelde families is deze het sterkst vergroeid met het milieu van de woonwijk.

GEZIN KEESEN-VAN ARNHEM, *geb.* 1884.

Dit huishouden behoort tot die gevallen, waarin een duidelijke achteruitgang te bespeuren is in economisch en vooral ook in maatschappelijk opzicht, welke achteruitgang bepaald wordt door het drankmisbruik van den man. Tot 1915 had hij een vaste positie als knecht in dienst bij het bekende Schietschuitveer tusschen Amsterdam en Utrecht. Herhaaldelijk ontving hij van zijn werkgever ernstige waarschuwingen van wege zijn drankmisbruik. Toen hij zich tenslotte al te zeer te goed gedaan had aan een vat wijn, dat vervoerd moest worden, wenschte de firma hem, ofschoon zij hem reeds minstens 20 jaar in haar dienst gehad had, niet langer te handhaven en werd hij ontslagen. Het lukte den meer dan 50-jarigen man, die reeds min of meer ondermijnd was tengevolge van zijn alcoholmisbruik en bovendien een slechten naam had wegens zijn drankzucht, niet meer om vast werk te vinden. Hij was bij dezen en genen in dienst als sjouwerman of grondwerker en werd door verschillende patroons reeds na korten tijd ontslagen. Het gezin was dus sinds 1915 hoofdzakelijk aangewezen op de verdiensten van de twee jongste zoons, die nog thuis waren, te meer, daar

de vader, zoo hij iets verdiende, dit meestal geheel of voor het grootste deel aan drank besteedde. Ook de vrouw deed haar best er iets bij te verdienen als waschvrouw en baker.

Deze achteruitgang trad echter eerst betrekkelijk laat in. Zoolang de kinderen klein waren en het gezin voor levensonderhoud voor het grootste deel aangewezen was op de verdiensten van den vader, genoot deze een vast loon. Al mag het gezin het dan al, ook door het drankmisbruik, niet breed gehad hebben, toch kon gerekend worden op vaste inkomsten. Toen de verdiensten van den vader vervielen, waren er nog maar twee zoons thuis, van wie de jongste reeds 16 jaar oud was.

Nu is het eigenaardige, dat, met uitzondering van den oudsten zoon Kees, *alleen* de jongste kinderen met de Justitie in aanraking zijn gekomen (dus zij, die, toen het met den vader spaak liep, nog thuis waren) en dat zij na hun huwelijk niet meer veroordeeld werden. Het zou onjuist zijn hun criminaliteit volledig te willen verklaren uit de verarming van het ouderlijk gezin. Daarnaast hebben ongetwijfeld ook andersoortige factoren gewerkt. De jongens waren ten tijde van hun eerste veroordeeling 16 en 17 jaar oud, dus in een psychisch gevoelige periode. Het voortgaand drankmisbruik had den vader ongetwijfeld reeds gedeeltelijk gesloopt, zoodat hij niet meer in staat was krachtig tegen zijn kinderen op te treden, terwijl het verlies van zijn betrekking zeer zeker ook zijn gezag in het gezin had ondermijnd, daar de positie van den man in deze kringen voor een groot deel bepaald wordt door zijn kostwinnerschap. Ook bij de moeder mogen wij een zekere verslapping veronderstellen. Toen haar energie reeds voor een deel verbruikt was in de voortdurende zorg voor het groote gezin, kreeg zij te kampen met nieuwe financiële moeilijkheden, waardoor zij nu bovendien gedwongen werd eenige bijverdienste te zoeken door werkzaamheden buiten het gezin. Tenslotte wijzen wij nog op den invloed van het buitengewoon slechte gedrag van den oudsten broer Kees, die in de naaste omgeving woonde, evenals het evenmin navolgenswaardige voorbeeld van een zwager, die ook in de nabijheid gevestigd was.

KEES, geb. 1884, geb. 1906 met Frederika Maria van Wageningen.

Kees Keesen behoort tot de meest beruchte figuren van Utrecht. Deze slechte reputatie wordt bevestigd door zijn straflijst. Niet minder dan dertig vonnissen heeft hij tot zijn last,

waarvan vijf tot een straf van meer dan één jaar. Hij was 16 jaar oud, toen hij voor het eerst met de Justitie in aanraking kwam: ter zake van wederspanningheid werd hij tot zeven dagen gevangenisstraf veroordeeld. Kort daarop onderging hij een straf wegens diefstal; na een rustpoos van een paar jaar kwamen vervolgens de veroordeelingen snel na elkaar. Nu eens had hij zich wegens agressieve, dan weer wegens economische delicten te verantwoorden. Zijn huwelijk bracht geenerlei verandering in zijn gedrag. Hij beroemt er zich op, dat hij bij de geboorte van geen van zijn elf kinderen aanwezig geweest is, daar hij dan steeds gevangenisstraf onderging.

Kees Keesen is het type van den vrijbouter, die zich, door geen overweging van verantwoordelijkheid geremd, uitleeft. In allerlei omstandigheden trad hij uitermate antisociaal op. Zijn vrienden vond hij onder de meest beruchte Utrechters. Op zijn strooptochten vergezelden hem Teunis van Tiel, de broer van moeder Jansen, en Jan Gerritsen¹. Lukte het hun niet genoeg wild te verschalken, dan poogden zij zich op andere wijze schadeloos te stellen voor de moeiten van den nachtelijken tocht. Het gerucht ging in de omgeving van de Roode Brug, dat Keesen en zijn kornuiten er niet tegen opzagen om zich bij de boeren op het erf te wagen, en daar de kippen of zelfs de varkens weg te halen. Dat het op die tochten stoer toeging, blijkt uit een proces, gevoerd in 1923, waarbij Keesen ervan beschuldigd werd, een jachtopziener naar het leven gestaan te hebben bij een ontmoeting tijdens een strooptocht. Het bleek echter onmogelijk het bewijs te leveren van een dergelijk opzet. Hoezeer het bij deze ontmoeting overigens gespannen had, blijkt uit het feit, dat zijn vriend van Tiel door een schot van den jachtopziener doodelijk getroffen was en ook Kees zelf daarbij door een kogel in de borst gewond zou zijn. Dit voorval schijnt hem overigens allerminst den lust in het stroopen benomen te hebben.

Zijn agressiviteit maakte hem zelfs onder de buurtbewoners, die toch over het algemeen ook niet voor een kleintje vervaard waren, tot een gevreesd persoon. Een uitzondering hierop maakte een zekere van Renkum, met wien hij feitelijk in voortdurenden twist leefde, die zoo nu en dan ontaardde in hevige vechtpartijen. Eens liep het zelfs zoo hoog tusschen hen, dat Kees van de bovenverdieping van zijn woning uit het huis van van Renkum

¹ Zie familie GERRITSEN, pag. 92.

beschoot. De Rechtbank legde hem naar aanleiding hiervan een voorwaardelijke straf op, met de verplichting zich in een andere buurt te vestigen, aan welke voorwaarde hij voldaan heeft. Sindsdien is zijn agressieve criminaliteit opgehouden, waarbij men echter ook zijn voortschrijdenden leeftijd in aanmerking moet nemen.

Het is bijna vanzelfsprekend, dat een zoo ongebonden persoonlijkheid nimmer in staat geweest is regelmatigen arbeid te verrichten. Nu eens vond hij werk als sjouwerman, dan weer voor een poos als grondwerker. Ook verrichtte hij wel eens hulparbeid in de bouwbedrijven. Voorzoover bekend, heeft hij het schildersvak, dat hij in de gevangenis geleerd had, in de maatschappij nooit uitgeoefend. Meestal waren zijn werkzaamheden van korten duur. Neemt men daarbij nog in aanmerking, dat hij herhaaldelijk gevangenisstraf onderging, dan wekt het geen verwondering, dat zijn gezin telkens weer op ondersteuning door het Burgerlijk Armbestuur aangewezen was. Sinds 1931, dus het begin van de algemeene crisiswerkloosheid, is het gezin zelfs zonder eenige onderbreking gesteund.

De vrouw is in dit gezin een onopvallende figuur. Nergens blijkt, dat zij een gunstigen invloed heeft trachten uit te oefenen. Daartegenover staat, dat er evenmin aanwijzingen zijn, dat zij het wangedrag van haar man in de hand gewerkt heeft. Ook heeft zij zich nimmer zelf aan wangedrag schuldig gemaakt.

Van de reeds volwassen kinderen uit dit gezin valt het volgende op te merken. De oudste dochter huwde met den beruchten Sebastiaan Karelsen². Dit gezin genoot aan de Roode Brug een twijfelachtige reputatie. Vooral in het begin van dit huwelijk ging Keesen er meer dan eens tezamen met dezen schoonzoon op uit, en ééns werden zij ook tezamen ter zake van diefstal veroordeeld. De vrouw verkeerde steeds weer in het ouderlijk gezin, wanneer haar man gevangenisstraf onderging. Deze dochter werd in 1931 veroordeeld tot f 50.- boete wegens mishandeling.

Ook de oudste zoon Jan werd in denzelfden tijd veroordeeld tot f 20.- boete wegens mishandeling. Zijn jongere broer Albert onderging op 15-jarigen leeftijd drie maanden Tucht school wegens heling van koekjes. Daarna gedroeg hij zich gedurende zeven jaar redelijk goed. Hij bleef steeds eenige jaren bij denzelfden patroon en gaf dan geen reden tot klachten. Men krijgt den indruk van een wat beperkten, maar evenwichtigen jongen. In

² Zie familie KARELSEN, pag. 50.

1935 wegens mishandeling veroordeeld tot f 15.- boete, stal hij een paar fazanten, ten einde, althans volgens eigen verklaring, deze boete te kunnen voldoen. Op sexueel gebied is zijn gedrag minder goed. Zijn omgang met de meisjes Leenderts⁸, waar hij sinds 1932 veel kwam, gaf reden tot aanstoot. Omtrent zijn huwelijk met Heintje Leenders is echter niet bekend.

Een van de jongste kinderen is idioot. Het wordt verzorgd in het huisgezin.

Omtrent de andere kinderen uit het gezin Keesen-van Wageningen zijn geen bijzonderheden te vermelden.

HENDRIK, geb. 1886, geb. 1908 met Cornelia van Nijmegen.

Evenals zijn oudste broer Kees huwde Hendrik met een meisje uit de omgeving van de Roode Brug. Later vertrok hij met zijn gezin naar een nieuwgebouwde stadswijk. Hij was meestal werkzaam bij hoveniers. Uitgezonderd een veroordeeling tot een geldboete van f 15.- wegens mishandeling, kwam hij nooit met den Strafrechter in aanraking.

Men krijgt den indruk hier te doen te hebben met een net arbeidersgezin.

HENDRIKUS, geb. 1887, geb. 1907 met H. van Elst.

Van alle kinderen Keesen is deze wel degene, die maatschappelijk het best geslaagd is. In Utrecht was hij werkzaam als schilder op verschillende fabrieken van kindergagens. Op een dezer fabriekjes had hij zelfs de practische leiding van het bedrijf in handen. Bij zijn werkgevers was hij steeds gedurende langen tijd in dienst en het einde van het dienstverband was gelegen in omstandigheden buiten hem. Later vestigde hij zich in Amsterdam, waar hij ook weer zeven jaar bij één patroon werkte. Eerst in 1937 werd hij werkloos. In Hendrikus Keesen vinden wij dus een alleszins degelijk en kundig werkman.

Ook in de omgeving van de Roode Brug, waar hij, zoolang hij in Utrecht gevestigd was, woonde, was de man zelf en ook het gezin als geheel gezien.

THEODORA, geb. 1889, geb. 1910 met T. H. van Doesburg.

Omtrent dit gezin zijn geen bijzonderheden bekend. Wij weten slechts, dat de man in dienst was bij een gemeentelijk bedrijf.

⁸ Zie familie LEENDERTS, pag. 161.

De vrouw werd in 1902 veroordeeld tot f 1.- boete wegens strooperij (velddiefstal art. 314 Sr). Wij mogen aannemen, met het oog op haar leeftijd (13 jaar), dat het hier om een zeer onbeteekenend feit ging.

De oudste zoon uit dit gezin staat zeer ongunstig bekend.

JANNA, *geb. 1891, geb. 1910 met E. B. Terborg.*

Uit een rapport van 1917 blijkt, dat Terborg een zeer ongeregeld werkmansgezin was, die het maar op zijn hoogst drie weken bij eenzelfde patroon uithield. Hij behoorde tot de kornuiten van zijn beruchten zwager Kees, en was met dezen in 1917 o.a. betrokken bij een ernstige mishandeling van eenige veldwachters, die hem bij een nachtelijken strooptocht betrapten.

Omtrent het gezin en met name omtrent het gedrag van de vrouw zijn geen bijzonderheden bekend.

FREDERIKA MARIA, *geb. 1894, geb. 1917 met H. van Zutphen.*

Ook in dit geval krijgt men den indruk van een behoorlijk werkmansgezin. De man was los arbeider en meestal werkzaam als grondwerker. Steeds heeft hij door zijn arbeid in het onderhoud van zijn gezin weten te voorzien. Na zijn dood in 1933 ontving de vrouw geregeld steun van Maatschappelijk Hulpbetoon.

Van Zutphen was, evenals zijn vrouw, afkomstig van de Roode Brug en tot voor kort heeft het gezin ook steeds in deze buurt gewoond. In 1922 onderging de man eenigen tijd gevangenisstraf in verband met een burenruzie.

ALBERT, *geb. 1897, geb. 1920 met Th. Groenlo.*

Tusschen de jaren 1914 en 1917 kwam Albert zes maal in aanraking met de Justitie. Hij maakte zich achtereenvolgens schuldig aan diefstal, vernieling, mishandeling, beschadiging, strooperij in vereeniging (mogelijk vergezelde hij toen zijn broer Kees) en diefstal. Bij de bespreking van het ouderlijke gezin noemden wij reeds de factoren, die hierbij waarschijnlijk een rol gespeeld hebben. Ook maakte hij toen reeds meermalen misbruik van sterken drank. Na het ondergaan van zijn laatste straf heeft hij vrij geregeld werk gehad. Kort na zijn huwelijk verhuisde hij naar Amersfoort, waar de ouders van zijn vrouw

woonden. De reden van deze verhuizing was, dat zijn vrouw tengevolge van een ongeluk ernstig invalide geworden was. Deze man schijnt geheel gereclasseerd te zijn.

JAN, geb. 1899, geb. 1920 met W. van Apeldoorn.

Ook Jan heeft zich, evenals zijn bovenbesproken broer, na een jeugdvonnis — hij was 16 jaar oud toen hij zes maanden Tucht-schoolstraf onderging — geheel weten te reclasseeren. Het gezin heeft het tot een bescheiden mate van welstand gebracht. De twee hoofdoorzaken hiervan zijn, dat de man geregelden arbeid heeft en dat er geen kinderen zijn.

SAMENVATTING

In de eerste plaats moeten wij ten aanzien van deze familie vaststellen, dat zij zoo normaal is en zoo fatsoenlijk.

Van de negen gezinnen, die zij omvat, kunnen vijf als vrij behoorlijk beschouwd worden, terwijl twee zelfs een zeer goede reputatie genieten. Daartegenover staat, dat zij onder haar leden één van Utrechts meest bekende crimineelen telt, Kees Keesen. Deze valt echter ook binnen den kring van zijn familie op als een exorbitante persoonlijkheid. Om deze reden hebben wij gemeend, bij de bepaling der factoren die hun maatschappelijke positie beïnvloed hebben, een onderscheid te moeten maken tusschen Kees en de overige leden van de familie Keesen.

Een zeer gunstige werking is toe te kennen aan de omstandigheid, dat de gezinnen in deze familie zonder uitzondering intact gebleven zijn. Het belang hiervan spreekt het sterkst met betrekking tot het ouderlijk gezin Keesen-van Arnhem. Tegenover den ongunstigen factor van het drankmisbruik van den vader stond het feit, dat hij desondanks gedurende lange jaren door geregelden arbeid voorzag in het onderhoud van zijn gezin. Ook werd in de persoon van de moeder een tegenwicht gevonden tegen den nadeeligen invloed, die uitging van het gedrag van haar echtgenoot. Toch is in dit gezin tenslotte een zekere desintegratie te bespeuren, zooals in de bespreking hiervan uitvoerig uiteengezet is. Zooals bleek, hebben alleen de twee jongste zoons, die nog thuis waren toen de gevolgen van het drankmisbruik van den vader zich duidelijker begonnen te manifesteren, de gevolgen hiervan ondervonden. Daarnaast wezen wij reeds op den ongunstigen invloed, dien deze jongens ondergingen van de levenswijze van hun oudsten broer Kees en hun

zwager Terborg.

Welhaast sterker dan dit bij eenige andere crimineele familie het geval is, zijn de Keesens verbonden aan hun omgeving. De binding aan de Roode Brug is tweevoudig. Niet alleen woonden leden van deze familie reeds sedert eenige geslachten in deze buurt, maar ook in sociologisch opzicht blijken zij tot deze groep te behooren. Zoowel de vader als de zoons voorzagen in hun levensonderhoud op de wijze, waarop dit in deze buurt gebruikelijk was. Met uitzondering van Kees en van Terborg wisten zij hun gezin een bescheiden bestaan te waarborgen. Opmerking verdient hierbij, dat sommigen, langzamerhand uitgekomen boven het peil van de Roode Brug-bewoners, vertrokken zijn naar de nieuw gebouwde arbeidersbuurten van beter gehalte.

Gepaard aan den geregelden arbeid in een al dan niet geschoold beroep, gaat in deze gevallen een zeker standsbesef, een gevoel verbonden te zijn aan een bepaald beroep. Het sterkst spreekt dit bij Hendrikus. Trouwens ook Jan is lid van een vakvereniging.

Over de kerkelijke gebondenheid missen wij positieve aanwijzingen. Van enkelen der gezinnen is bekend, dat zij hun kerkelijke plichten — zij zijn Roomsch-Katholiek — nakomen.

Wat betreft Kees Keesen bleek uit zijn levensgeschiedenis reeds, dat hij een buitengemeen antisociale figuur is, die geen enkele verantwoordelijkheid erkent, niet wat betreft het voorzien in het onderhoud van het door hem gestichte gezin, en niet ten opzichte van het leven van zijn medemensch: het type van een vrijbuiters, onbekwaam zich te voegen naar de eischen van het maatschappelijk verkeer. Het is te verwachten, dat iemand van zijn allures met de strafwet in botsing komt, uit welk milieu hij dan ook mag stammen. Toch vinden wij, vooral voor den aard van zijn criminaliteit, aanknooppingspunten in de eigenaardigheden van de buurt om de Roode Brug.

Het feit, dat de aard van zijn criminaliteit aansluit aan bepaalde eigenaardigheden van de Roode Brug, ja sterker nog, dat in Kees Keesen de typische buurtmentaliteit als het ware in haar extreme vorm verpersoonlijkt is, verklaart, dat dit gezin, ondanks het zeer antisociale gedrag van den man, steeds in de eigen buurt is blijven wonen. Daar komt ook bij, dat noch Kees, noch zijn vrouw de echtelijke trouw geschonden schijnen te hebben, zoodat zij niet voor de noodzaak gesteld werden, de critiek van de buurt op hun sexueel gedrag te ontloopen. Eerst op grond van

een aanwijzing bij een voorwaardelijke veroordeeling verliet het gezin deze wijk.

Vergelijking met de gezinnen, gevormd door de broers en zusters van het echtpaar Keesen-van Arnhem is niet mogelijk bij gebrek aan materiaal.

FAMILIE JANSEN

INLEIDING

Vader noch moeder Jansen waren geboren Roode-Bruggers, maar het gezin Jansen-van Tiel heeft wel steeds in deze buurt gewoond, en ook de gehuwde zoons zijn hier blijven hangen, ondanks het feit, dat hun vrouwen alle uit andere deelen van de stad afkomstig zijn. Hun gebondenheid aan deze woonwijk hield verband met den aard hunner criminaliteit. Alle leden van dit gezin maakten zich schuldig aan stroopen, waartoe deze wijk een geschikt uitgangspunt bood, terwijl zij onder de buurtgenooten hun kornuiten vonden.

GEZIN JANSEN-VAN TIEL, *geb.* 1901.

Vader Jansen is een Fries van geboorte. Toen hij nog jong was, verhuisde zijn moeder, nadat ze weduwe was geworden, naar Utrecht. Zijn eerste vrouw, evenals hijzelf geboortig uit Friesland, stierf jong, nadat er twee kinderen uit hun huwelijk geboren waren. Jansen hertrouwde niet al te langen tijd daarna met Hendrika van Tiel, wier ouders uit Linschoten naar Utrecht gekomen waren. Er is één rapport, dat over dit gezin van Tiel spreekt. Volgens deze inlichtingen zou de oude van Tiel een strooper geweest zijn. Later stonden hij en zijn vrouw — alweer volgens dezelfde bron — bekend als vrij op-passende lieden. De beruchte Teunis van Tiel, die reeds in verband met de familie Keesen ter sprake kwam¹, was een zoon uit dit gezin.

Ook dit huwelijk van hun dochter met Jansen was minder gunstig, daar deze laatste eveneens bekend stond als een strooper en een dronkaard. Ter zake van stroopen kwam hij ook eenige malen met de Justitie in aanraking. Toen zijn jongens groot genoeg waren, nam de vader hen mee op zijn nachtelijke tochten en wijdde hij hen in het stroopersbedrijf in.

Armoede heeft het gezin Jansen eigenlijk weinig gekend. De man was granietwerker van zijn vak en bij werkloosheid wist

¹ Zie familie KEESSEN, pag. 65.

hij wel een extraatje te verdienen met stroopen. Het blijkt dan ook, dat het huishouden bijna nimmer ondersteuning heeft genoten. Het heeft zelfs perioden van betrekkelijke weelde gekend. In de hausse-jaren na den wereldoorlog verdiende de vader en de zoons, voorzoover zij thuis waren, hooge loonen als grondwerker. In dien tijd werd door de Jansens met het geld gesmeten. Aan sparen werd niet gedacht, alles werd meteen verteerd.

Tusschen de leden onderling bestond een sterke band. De zoons toonden, ook nadat zij door hun huwelijk zelfstandig geworden waren, een groote afhankelijkheid aan het ouderlijk gezin, met name aan de moeder. Evenals dit bij de familie Gerritsen het geval was, bleef ook hier het ouderlijk huis het punt, waar de zoons zich verzamelden voor hun strooptochten².

CORNELIS, geb. 1900, geb. 1920 met Maria van Geldermalsen.

De oudste zoon is de meest ongunstige figuur in dit gezin. Niet alleen heeft hij het grootste aantal veroordeelingen tot zijn last, maar ook op sexueel gebied gedroeg hij zich asociaal.

Het valt niet met zekerheid te zeggen, of hij wel een zoon is van Jansen. In ieder geval werd hij geboren vóór de huwelijks-voltrekking van Jansen met Hendrika van Tiel plaats vond. Daarbij werd Cornelis niet door den man erkend. Dit feit vond eerst 12 jaar later plaats, waardoor de waarschijnlijkheid vergroot wordt, dat dit kind een anderen vader heeft. Dit zou dan gedeeltelijk het verschil in karakter tusschen Cornelis en de overige jongens Jansen kunnen verklaren.

Op 15-jarigen leeftijd kwam Cornelis voor het eerst met den strafrechter in aanraking en wel wegens diefstal, waarvoor hij tot een kleine boete veroordeeld werd. Ook verder onderging hij betrekkelijk lichte straffen, zoowel terzake van economische als van agressieve delicten, uitgezonderd een veroordeeling tot één jaar gevangenisstraf wegens het gebruikmaken van een valsch geschrift. Deze straf werd hem voorwaardelijk opgelegd, doch later toch ten uitvoer gelegd. De laatste jaren heeft hij zich niet meer te verantwoorden gehad ter zake van strafbare feiten. Uit verschillende rapporten blijkt echter, dat de man zeer ongunstig bekend stond, ongunstiger dan men alleen op grond van deze straflijst zou vermoeden. Deze slechte reputatie had hij voor een groot deel te wijten aan zijn omgang met men-

² Zie familie GERRITSEN, pag. 91.

schen als de Gerritsens, met wie hij zeer bevriend was. Ook ver-
luidde het, dat hij zich veel met stroopen bezig hield.

Zijn huwelijksleven heeft eveneens in belangrijke mate mee-
gewerkt hem, vooral ook onder de buurtgenooten, een slechten
naam te bezorgen. Hier toonde hij een groote brutotheid en gemis
aan verantwoordelijkheidsbesef. Hij was ruim twintig jaar, toen
zijn huwelijk uit noodzaak tot stand kwam. De eerste jaren
schijnt het echtpaar zelfs geen eigen woning gehad te hebben.
Na vermoedelijk ingetrouwd geweest te zijn bij de ouders van
den man, bewoonden ze later aan verschillende adressen een of
twee kamertjes. Toen de man in 1926 gevangenisstraf onderging,
vond de vrouw met haar drie kinderen onderdak in een op-
geknapte schuur op het erf van haar schoonouders. Sedert 1922
is het gezin met vier korte onderbrekingen — de langste duurde
nog geen drie maanden — voortdurend ten laste geweest van het
Burgerlijk Armbestuur. Desondanks scheen de man over mid-
delen te beschikken om sterken drank te gebruiken en plezier te
maken met vrienden van verdacht allooi.

De verhouding tot zijn vrouw was slecht. Meermalen kwam
het voor, dat hij haar mishandelde en ook liet hij haar,
vooral in de eerste jaren van het huwelijk, herhaaldelijk voor
korten tijd in de steek. In 1928 werd hij er ernstig van verdacht
haar verlaten te hebben terwille van Jannigje Gerritsen³. Na
eenigen tijd keerde hij echter weer bij zijn echtgenoot terug.

De laatste jaren schijnt de man ook op dit gebied tot rust
gekomen te zijn. Het gezin bewoont sedert geruimen tijd een
eigen huis. Omtrent de vrouw luidden alle verkregen inlichtingen
gunstig.

HENDRIK JAN, *geb. 1903, geb. 1926 met Cornelia van Bommel.*

Hij is gedeeltelijk opgevoed door zijn grootouders
van moederszijde. Reeds op 13-jarigen leeftijd kwam hij met de
politie in aanraking wegens het wegnemen van goederen uit een
pakhuis, waarvoor hij met een half jaar Tuchtchool gestraft
werd. Eenige maanden na zijn thuiskomst maakte hij zich op-
nieuw schuldig aan diefstal; thans werd hij ter beschikking
van de Regeering gesteld en in een Rijksopvoedingsgesticht
geplaatst. Na zijn ontslag uit deze inrichting heeft hij zich

³ Zie familie GERRITSEN, pag. 97.

geruimen tijd behoorlijk gedragen. Eerst in 1935 kwam hij opnieuw met de Justitie in aanraking en wel wegens oplichting en diefstal. Hij onderging toen zes maanden gevangenisstraf. Afgezien van dit feit heeft deze man zich echter vrij behoorlijk staande weten te houden in de maatschappij. Tot 1932 heeft hij bijna steeds in het onderhoud van zijn gezin kunnen voorzien. Ook zijn huwelijksleven geeft geen stof tot ernstige opmerkingen; ofschoon zijn vrouw uit een onordelijk gezin kwam, waar men van de hand in den tand leefde en in sterke mate steunde op liefdadigheidsinstellingen, hield zij haar eigen huishouden goed in orde. Wat betalen betreft stond zij echter slecht aangeschreven en verschillende buurten werden door het gezin met schuld verlaten. De man maakte zich niet in het minst druk over deze door zijn vrouw gemaakte schulden.

Een gunstige factor in het geval van Hendrik Jan was zijn daadwerkelijk interesse voor sport. Eenerzijds verleende dit hem een zekere positie in den kring, waarin hij verkeerde, anderzijds was de sport een afleiding en een tijdvulling, die hem afhield van stroopen, temeer daar hij dit minder als verdienste noodig had dan zijn broers, omdat hij vrij geregeld werkte.

Zoowel in kleeding als manieren maakte hij een netteren indruk dan de overige jongens. Hij maakte zich ook niet schuldig aan misbruik van sterken drank. Ofschoon hij wel driftig is, leidde dit bij hem nimmer tot agressieve delicten.

JAN, *geb. 1907, geb. 1930 met Jansje van Druten.*

Ook Jan zou ter beschikking van de Regeering gesteld zijn; het is echter niet bekend in welk jaar of ter zake van welk feit.

Sinds zijn meerderjarigheid werd hij slechts tweemaal veroordeeld, in 1930 wegens wederspanningheid en in 1934 wegens het opsporen van wild met kunstlicht. Naar het algemeen gevoelen had hij echter heel wat meer op zijn kerfstok. Ook maakte hij, zonder bepaald een dronkaard te zijn, veelvuldig gebruik van sterken drank.

Evenals zijn broers was hij granietwerker van beroep, doch hij werkte verre van geregeld. Sedert 1934 stond hij onafgebroken bij de Arbeidsbeurs ingeschreven. Het gezin was dus op ondersteuning aangewezen. Zijn vrouw, die uit een vrij net arbeidersgezin stamde, miste de bekwaamheid om met het steunbedrag rond te komen, zoodat het gezin in 1937 een vrij aanzienlijke

schuldenlast had. De grootste post hiervan was f 76.- voor levensmiddelen.

GEURT, *geb.* 1910.

Van den vierden zoon uit het gezin Jansen is zoo goed als niets bekend. Hij kwam slechts eenmaal met de Justitie in aanraking en wel wegens wederspanningheid. Ter zake van dit feit werd hij voorwaardelijk veroordeeld; hij is zijn proeftijd goed doorgekomen.

JOHAN, *geb.* 1911, *geb.* 1935 met *Jobanna Hendrica van Vianen.*

Reeds op de Lagere School gaf Johan allerlei moeite. In de klas zon hij steeds op ondeugende streken, en werd hij buiten het lokaal gezet, dan verwekte hij opschudding door soms levensgevaarlijke toeren te verrichten bij de trappen. Van het leeren bracht hij weinig terecht. Toen hij met 14 jaar de school verliet, had hij het nog niet verder gebracht dan de vijfde klas. Daarna werkte hij in één jaar bij vier verschillende werkgevers. Op zijn 15 en verjaardag stal hij, tezamen met zijn jonger broertje Albert en nog een vriendje, 70 nougatblokken uit een snoepwinkeltje, waar zij de ruit hadden ingeslagen. De beide Jansens werden naar aanleiding van dit feit ter beschikking van de Regeering gesteld en geplaatst in een particulier opvoedingsgesticht. Kort na zijn plaatsing aldaar wist hij met een anderen jongen te ontvluchten. Overigens gaf hij hier weinig last. In deze inrichting leerde hij het smidsvak. Aangezien zijn gedrag goed was, werd hij eind 1929 in een pleeggezin geplaatst buiten Utrecht. Zijn hart trok echter sterk naar zijn geboorteplaats, waar hij begin 1930 terugkeerde. Aanvankelijk vond hij werk op een fabriek, later als kabellasscher. Tot 1933 heeft hij vrij regelmatig en tot tevredenheid van zijn werkgevers als zoodanig gewerkt. Aan deze omstandigheid is het voornamelijk te danken, dat hij niet opnieuw tot misdrijf verviel. Toen hij later werkloos was, ging hij met zijn broers stroopen. In 1936 maakte hij zich op een strooptocht schuldig aan diefstal van konijnen, waarvoor hij werd veroordeeld tot negen maanden gevangenisstraf, waarvan zes voorwaardelijk.

In 1935 huwde hij een meisje, met wie hij reeds jaren omging. Dit huwelijk kwam uit noodzaak tot stand, maar het kindje

bleek niet levenskrachtig te zijn; het tweede kindje werd ontijdig geboren. De vrouw is zwak en komt uit een gezin, waar tuberculose voorkomt.

De verhouding tusschen man en vrouw is goed.

ALBERT, geb. 1914, geb. 1935 met *Petronella van Zwolle*.

Ab's verstandelijke vermogens zijn zeer beperkt. Hij is op school niet verder gekomen dan de derde klas en kan maar nauwelijks lezen en schrijven. Op 13-jarigen leeftijd werd hij in een opvoedingsgesticht opgenomen, in verband met den bovengenoemden diefstal van snoepgoed tezamen met zijn broer Jo. In de inrichting gaf hij heel wat meer last dan zijn oudere broer. Hij was brutaal en lastig en kon het ook met de andere verpleegden moeilijk vinden. Zijn sterke gehechtheid aan huis was oorzaak, dat hij niet minder dan vier keer wegliep gedurende de drie jaren, dat hij hier verpleegd werd. De laatste keer werd hij thuis aangehouden. Daar de directeur mededeeling ontving, dat zijn vader ernstig ziek was en de dokter verwachtte, dat hij zou sterven, kreeg Ab verlof nog eenige dagen thuis te blijven. Aangezien de vader echter in leven bleef, werd hem bericht, dat hij op een bepaalden datum terug moest keeren. Dit geschiedde niet, zoodat de politie verzocht werd hem aan te houden. Deze aanhouding ging met bijzondere moeite gepaard. Om herhalingen te voorkomen werd hij overgebracht naar een Rijksopvoedingsgesticht. Hier leerde hij verder het schoenmakersvak. Na ongeveer een jaar werd hij geplaatst bij een schoenmakerspatroon te Utrecht. Hij was hier nauwelijks een maand, toen hij ruzie kreeg met zijn werkgever, die volgens hem te weinig vakman was. Hij leerde daarop het vak verder in het Rijksopvoedingsgesticht te Amersfoort, waaruit hij in 1934 ontslagen werd met een getuigschrift als geoefend schoenmaker. Aanvankelijk werkte hij daarna in dienst van zijn vader in het granietbedrijf, maar na ongeveer een jaar vestigde hij zich met hulp van derden als zelfstandig schoenmaker, eerst in huis bij zijn broer Hendrik Jan en na zijn gedwongen huwelijk in een eigen huisje. Het ontbrak hem echter aan het noodige kapitaal om voordeelig in te kunnen koopen en zijn klanten eenig credit te verleen, maar bovenal aan de geschiktheid zelfs dit kleine bedrijf te leiden. Nadat de spaarduitjes van zijn vrouw waren opgeteerd, was hij gedwongen zich tot Maatschappelijk Hulpbetoon te richten. Hij kon echter alleen steun krijgen op

voorwaarde, dat hij zijn schoenmakerijtje sloot. Het leegloopen bracht hem weer tot stroopen en in begin 1936 werd hij veroordeeld wegens kippendiefstal. De Rechter legde hem zes maanden gevangenisstraf op, waarvan vier maanden voorwaardelijk.

Het huwelijksleven van Albert is slecht te noemen. De vrouw, die zelf debiel is, miste den tact om met haar achterlijken en onevenwichtigen man om te springen. Hij meende meermalen door haar getreiterd te worden en sloeg er dan op los. Reeds zijn zij een keer van elkaar af geweest.

Hij is in September 1935 gehuwd en sedert November van dat jaar is het gezin onafgebroken gesteund.

ABRAM, *geb.* 1917.

Omtrent dezen jongsten zoon is al even weinig bekend als omtrent Geurt. Evenals zijn oudere broers werd hij in een Rijksopvoedingsgesticht verpleegd. Ook zou hij eens voorwaardelijk tot vier maanden Tucht schoolstraf veroordeeld zijn.

SAMENVATTING

In het gezin Jansen-van Tiel zijn een aantal factoren werkzaam, die het gedrag van de zoons in ongunstigen zin beïnvloed hebben. In de eerste plaats het slechte voorbeeld van den vader, zelf een drinker en een strooper, die zijn zoons, zoodra ze oud genoeg waren, mee nam op zijn tochten. Geen wonder dus, dat vrijwel alle zoons Jansen zich aan stroopen schuldig gemaakt hebben, temeer waar ook hun moeder uit een stroopersfamilie stamde.

In het groote rommelige huishouden niet gewend aan orde en tucht, maakten de jongens zich al vroeg schuldig aan baldadigheid en straatschenderijen. Dit werd te erger, daar de moeder steeds klaar stond om met liegen en draaien haar jongens te beschermen tegen de gevolgen van hun optreden. Aangezien de ouders onbekwaam en ongenegen waren hun kinderen goede leiding te geven, was dwangopvoeding de eenige mogelijkheid, die overbleef om nog iets van de Jansens terecht te brengen. Hun gedrag gaf daartoe alle reden. Van de zeven zoons werden vijf gedurende eenige jaren verpleegd in een Rijks- of particulier opvoedingsgesticht op grond van terbeschikkingstelling van de Regeering. Den eersten tijd na het beëindigen van het verblijf in de inrichting zou men meenen, dat de heropvoeding het gewenschte resultaat heeft

gehad. Het feit echter, dat zij allen weer terugkeerden naar het ouderlijk gezin, waaraan zij sterk gebonden waren, en na hun huwelijk ook in de omgeving daarvan bleven hangen, doet reeds twijfel rijzen of hun reclasseering wel een duurzaam karakter zal dragen.

Inderdaad bleek, dat de jongens Jansen, de een na den ander, opnieuw vervielen tot stroopen, zoodra zij werkloos geworden waren, en dus een teveel aan vrijen tijd en een tekort aan contanten kregen. De aanmoediging hiertoe ontvingen zij in het ouderlijk huis, dat het punt was, waar alle Jansens steeds weer samen kwamen. Daar vonden zij hun oudsten broer Cornelis, die het bestaan van strooper steeds trouw gebleven was. Daar hoorden zij uitweiden over de behaalde voordeeltjes, konden zij plannen maken en alle noodige inlichtingen krijgen, en waren zij in de gelegenheid, eerst eens met een ander mee te gaan om hun schroom te overwinnen. Zoo levert deze familie een typisch geval op van crimineele infectie.

We hebben hier vooral den nadruk gelegd op hun activiteit als stroopers, omdat bijna hun geheele overige criminaliteit daarmee in direct verband staat. Het gaat daarbij om allerlei kleine diefstalletjes van boerenerven, een paar kippen of konijnen, die ze op hun nachtelijke tochten meenemen. Daar het hier in hoofdzaak diefstal van weinig belang betreft, en het bijna ondoenlijk is de daders te achterhalen, wanneer ze niet op heeterdaad betrapt worden, is het vermoeden gerechtvaardigd, dat de Jansens op dit gebied meer op hun kerfstok hebben dan uit hun straflijst blijkt. Opvallend is, hoe geen der leden van deze familie ooit in zijn stroopersloopbaan is gekomen tot agressieve delicten.

Ofschoon de familie Jansen niet zoo sterk gebonden is aan het Roode Brug-milieu als de hiervóór besproken familie Keesen, is er toch duidelijk invloed te bespeuren van de buurtmentaliteit. Reeds de aard der criminaliteit wijst hierop, en ook de baldadigheid van de jongens Jansen in hun jeugd. Ook de afwerende houding, die in deze familie bestaat tegen iedere inmenging van buiten af, stemt overeen met den zin voor onafhankelijkheid van de Roode Brug-bewoners.

Typeerend is ook, dat wij bij ongeveer alle leden van deze Roode Brug-familie de beroepswerkzaamheid vinden. Het ouderlijk gezin is zelfs bijna nooit in ondersteuning genomen. Ook de meesten van de zoons kenden een bepaald vak. Deze vakbekwaamheid verwierven ze gedeeltelijk gedurende hun verblijf in het opvoedingsgesticht. De algemeene economische conjunctuur

was echter de oorzaak, dat de zoons vroeger of later werkloos werden. Dan blijkt, welk een krachtige anti-criminogene werking voor deze jongens de geregelde arbeid en de geregelde verdienste bezat. Bij hen allen vond de terugval tot criminaliteit eerst plaats, nadat zij zonder werk waren gekomen. Eenmaal werkloos, konden zij niet meer op tegen den stimulant om hun stroopersgeluk te beproeven, dien zij in hun milieu ontvingen.

Bij twee der zoons wordt dit streven naar economische zelfstandigheid gemist, en wel bij den oudsten, Cornelis, en bij Albert. Nu is deze Cornelis ook verder de meest asociale persoonlijkheid in deze familie. In tegenstelling tot zijn broers leidde hij, althans in de eerste jaren, een zeer ongeregeld huwelijksleven. Hij is ook het meest agressief in zijn optreden en bewijst op allerlei gebied zijn gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef.

Bij Albert was het meer zijn geringe verstandelijke begaafdheid, die het dezen man zeer moeilijk maakte zich in de maatschappij staande te houden.

Van de oudere zoons uit dit gezin kon nogal eens worden opgemerkt, dat zij zich schuldig maakten aan drankmisbruik. Dit valt in het bijzonder op, waar onder de jongere generatie het alcoholgebruik in betrekkelijk weinig gevallen ernstige vormen aanneemt. Aan het feit, dat juist in deze familie dit kwaad gesignaleerd wordt, zijn de opvattingen van de Roode Brug zeker niet vreemd.

Van andere gebondenheid dan aan de eigen familie en aan de woonwijk is weinig te bemerken. Slechts Hendrik Jan wist zich eenigermate uit deze belangstellingssferen los te maken door zijn interesse voor sport.

Bij gebreke aan materiaal is vergelijking met de gezinnen der aangehuwde familieleden niet mogelijk.

WIJK NOTEBOOMENLAAN CUM ANNEXIS

Deze buurt omvat de Noteboomenlaan en haar zijstraten: Krommerijnstraat, Hazelaarstraat en Markstraat. Met de Abstederdijk, Zonstraat en Nicolaasweg zijn dit de belangrijkste straten in het Zuidelijk gedeelte van de Wijk Abstede. Wij zullen ons hier voornamelijk tot de Noteboomenlaan en haar zijstraten bepalen.

Terwijl de reeds besproken buurten — Wijk C en de Roode Brug — een sterk uitgesproken type hebben, missen we dit in de Noteboomenlaan. Dit onderscheid vloeit voort uit de omstandigheid, dat zich onder de bevolking van de beide eerstgenoemde wijken in den loop der tijden een zekere traditie gevormd had, daar verschillende families minstens eenige geslachten lang daar gevestigd waren geweest. De Noteboomenlaan is in vergelijking met deze wijken betrekkelijk jong, en de bevolking van deze buurt wordt gevormd door een samenraapsel van stads- en plattelandsbevolking van minder allooi, die, hoeveel overeenkomst in hun uiterlijke omstandigheden ook aan te wijzen moge zijn, de sterke onderlinge verbondenheid, die onder Wijk C'ers en Roode-Bruggers bestond, niet kende.

Omstreeks 1870 begon men de Noteboomenlaan, die tot dan toe een landweg tusschen de boomgaarden der hoveniers geweest was, te bebouwen. Zij dateert dus uit den tijd, waarin men, daartoe gedwongen door de enorme toename van het aantal inwoners, een aanvang maakte met de uitbreiding van de stad buiten haar oude wallen. In dezelfde jaren verrezen geheele complexen arbeiderswoningen in de Wijk Buiten Wittevrouwen — de zijstraten van de Biltstraat — en in Oudwijk. De straten in de omgeving van den 1e Daalschedijk waren reeds enkele tientallen jaren eerder aangelegd. Terwijl nu de drie laatstgenoemde stads-gedeelten bewoond werden door de nette arbeidersklasse, gold de Noteboomenlaan tot ongeveer 1912 als een der meest beruchte buurten van de stad. Ter verklaring van dit onderscheid zijn twee oorzaken aan te wijzen.

In de eerste plaats het verschil in woningtype. De huizen in de omgeving van den Daalschedijk, Buiten Wittevrouwen en Oud-

wijk voldeden, zeker voor dien tijd, aan redelijke eischen, aan een arbeiderswoning te stellen. Aan het eind van de Noteboomenlaan daarentegen werden tusschen 1860 en 1880 drie complexen back-to-back perceelen gebouwd, die tezamen 58 woningen bevatten, de zg. „Schans”. Met dezen naam, die oorspronkelijk aan den zijweg, waar deze huizen stonden, gegeven was, duidde men later ook wel het einde van de Noteboomenlaan aan. Een tiental jaren later werd hiertegenover een rijtje huizen gezet, die weliswaar twee vertrekjes aan de voorzijde hadden, doch aan de achterzijde een blinden muur. Hoewel deze huizenblokken wel tot de slechtste te rekenen zijn, waren ook de overige vaak weinig geriefelijk, met name de woningen in de Krommerijnstraat. In tegenstelling tot de drie andere wijken werd de Noteboomenlaan eerst vrij laat bestraat. Voordien was het een macadamweg, en was er niet gezorgd voor een goeden afvoer van regenwater, zoodat de bewoners bij langdurigen regen genoodzaakt waren voor hun huisdeur een plank te leggen naar het midden van den weg om over de plassen heen te komen.

Daarnaast is de geïsoleerde ligging te noemen. De buurten in de omgeving van den Daalschedijk en Buiten-Wittevrouwen sloten beiden aan op een verkeersweg, resp. de Amsterdam-schestraatweg en Vleutenscheweg, en de Biltstraat, waarlangs een goede verbinding met de binnenstad bestond. Ook Oudwijk was vanuit de stad gemakkelijk te bereiken via de Nachtegaalstraat, toen nog Nachtegaalsteeg geheeten, en de Zonstraat. Bovendien hebben we in deze drie buurten te doen met een vrij dichte bebouwing in hoofd- en zijstraten, terwijl de Noteboomenlaan niet meer was dan een landweg, waarlangs huizen gezet waren, met oorspronkelijk slechts twee ver van elkaar gelegen zijwegen. Verkeer had langs dezen doodlopenden weg weinig of in het geheel niet plaats.

Deze twee factoren werkten in zooverre samen, dat beiden de tendens hadden de huurwaarde te drukken. Het gevolg daarvan was, dat vooral de economisch weinig draagkrachtige gezinnen naar de Noteboomenlaan trokken. Het isolement, op zichzelf reeds aantrekkelijk voor de minder gewenschte elementen, had daarenboven nog een verderstreckende beteekenis. Het werkte er in sterke mate toe mee, dat zich onder deze laagstaande bevolking bepaalde gewoonten vormden, en bleven voortbestaan, die in strijd waren met de goede zeden. Van bijzonder belang hierbij was, dat een geregelde surveillance door de politie op

dezen doodlopenden weg moeilijk en, bij de vijandige gezindheid der bevolking, niet wel uitvoerbaar was. De naastbijzijnde politiepost was gelegen aan de Tolsteegbrug. De situatie was hier tot circa 1910 juist als aan de Roode Brug. Werd bijvoorbeeld iemand in de Schans aangehouden, dan moesten de dienstdoende agenten met hun arrestant de geheele Noteboomenlaan door, waar de bewoners onmiddellijk bereid waren voor het „slachtoffer” partij te kiezen. Ook werd nog tot voor ongeveer vijftien jaar in deze buurt gedobbeld om grof geld — guldens en rijksdaalders —, totdat de verliezer, als zijn geld op was, begon te leenen, waarbij hij zijn meubilair of het varken, dat hij in het hok had om te mesten, als onderpand gaf en tenslotte zelfs zijn lijfgoed inzette. De belangrijkste zg. dobbelbaan (niet anders dan een kring gevormd door de spelers) was steeds in de nabijheid van de Schans. Ook op de Middellaan, een landweg achter de Noteboomenlaan gelegen, werd vooral een dertig jaar geleden druk gedobbeld, waarvoor de liefhebbers uit alle deelen van de stad, zelfs van de Roode Brug, kwamen.

De bewoners van deze betrekkelijk kleine buurt zijn te verdeelen in twee scherp gescheiden groepen. De kleinste hiervan is die, gevormd door de oorspronkelijke bevolking: de hoveniers. Van ouds hebben deze op den Abstederdijk gewoond, doch een honderd jaar geleden vestigden zich enkelen van hen aan de Noteboomenlaan. Deze groep had een uitgesproken plattelandskarakter. In het gezin werden de oude tradities bewaard. Het bedrijf werd in hoofdzaak met eigen krachten uitgeoefend. Evenals aan de Roode Brug waren de hoveniers uitsluitend Roomschof Oud-Katholiek en namen zij hun godsdienstplichten nauwgezet waar. Zij vormden een streng gesloten groep, waarvan de leden uitsluitend met huns gelijken omgingen. Dit gold reeds voor de kinderen, daar deze zelden „op den dijk” kwamen, maar gewoonlijk binnen de poort, die het bij de hovenierswoningen behorende erf afsloot, met elkaar speelden. De hoveniers huwden ook meestal onder elkaar.

De tweede groep, die overigens, in tegenstelling tot die der hoveniers, allermint als een eenheid te beschouwen is, werd gevormd door hen, die zich tusschen 1870 en '80 hier in den nieuwbouw vestigden. In deze jaren zien we een sterken trek naar de buiten de singels vertrijzende arbeiderswijken, zoowel van de binnenstad uit als van het platteland. De redenen, waarom juist het bezinksel van dezen stroom in de Noteboomenlaan terecht-

kwam — in hoofdzaak die gezinnen, die door ongeschooldheid of onwil van den man weinig inkomen hadden, of waar het grootste deel van de verdiensten niet aan het huishouden maar aan den kroegbaas ten goede kwam — zijn boven uiteengezet. In aansluiting aan wat daar gezegd werd over het woningtype valt hier op te merken, dat de meest ongunstige elementen in deze buurt geconcentreerd waren in de Krommerijnstraat en de Schans, dus in de slechtste woningen, terwijl de Schans, een doodlopend pad aan het eind van de Noteboomenlaan, het meest afgelegen was. Vooral in de Hazelaarstraat en de Markstraat, die resp. in 1898 en 1908 gebouwd werden, en waar de huizen ook van een veel beter type zijn, woonden tamelijk gunstige gezinnen. Ook in de Noteboomenlaan zelf werd in de grootere woningen in het gedeelte tusschen de stad en de Minstraat een nettere bevolking gevonden. Deze menschen hielden zich echter eenigszins afzijdig van de rest en hebben voor de bepaling van het buurtkarakter weinig belang. De bewoners waren zich ook zelf zeer wel bewust van de standsverschillen, die er tusschen hen bestonden. Zelfs wanneer aan een kind werd toegevoegd: „O, jij komt van de Schans”, werd dit als een belediging gevoeld. Later werd de Schans, om de slechte klank, die deze naam had, ook vaak aangeduid als het „Pruimenlaantje”. Typeerend is ook, dat de bevolking van deze, betrekkelijk kleine wijk, in niet minder dan vijf buurtverenigingen georganiseerd was.

Een groot deel van de bewoners van de Noteboomenlaan en omgeving was los werkmán of grondwerker in de bouwbedrijven. De jongeren trokken vooral naar de fabrieken in de omgeving, voornamelijk naar de Stijfselfabriek. Een belangrijke bron van inkomsten werd gevormd door sjouwwerk bij het lossen van de schepen aan de Vaartsche Rijn. Nog tijdens het sjouwen werd vaak het grootste deel van de verdienste al in drank omgezet in de kroegen aan de Helling. Onder de bewoners van deze buurt namen de praamschippers min of meer een aparte plaats in. Reeds doordat zij een geschoold beroep uitoefenden, onderscheidden zij zich van de omwonenden. Daar zij òf zelf een of meer pramen in eigendom hadden òf deze huurden en dan voor eigen rekening het vervoer aannamen, waren zij te beschouwen als zelfstandige ondernemers. Bijzondere vakbekwaamheid, het bezit van een grootere praam of meerdere schuiten schonk hun een zekere beroepstrots en aanzien onder hun vakgenooten. Lag in den wintertijd de vaart stil, dan moesten ze echter evenals de overige

buurtbewoners rondkomen met de opbrengst van losse karweitjes. Zij vormden geen gesloten groep.

Op de Schans woonde een aantal voddendelers, die dit bedrijf soms combineerden met een uitdragerij, waar de omwonenden hun huisraad weer konden aanvullen, wanneer de man dat in dronkenschap kapot geslagen had.

Een zeer belangrijke rol speelde in deze buurt het drankmisbruik, dat in hoofdzaak plaats vond in een tiental kroegjes, die in de Noteboomenlaan, of in de onmiddellijke omgeving gevestigd waren, en waar de mannen 's Zaterdags, als het werk gedaan was, heentrokken om daar hun vrijen tijd, ook den geheelen Zondag, door te brengen. In de gelagkamers van sommige dezer gelegenheden werd het plan voor menige strooptocht of diefstal opgemaakt, en de kroegbazen waren maar al te graag bereid tegen ruime winst als heler op te treden. Onder de bezoekers ontstond, wanneer zij eenmaal dronken waren, gemakkelijk twist, die spoedig overging tot een vechtpartij, waarbij, doordat de omstanders partij kozen, in minder dan geen tijd soms 20 à 30 personen betrokken waren. Bij deze gelegenheden werd dan door verscheidenen een mes getrokken, en het zg. „bekkesnijden” was hier dan ook geen zeldzaamheid.

Toen, na de invoering van de Drankwet, aan het houden van een vergunning allerlei voorwaarden gesteld werden, verdwenen deze kroegjes het een na het ander. Langen tijd was toen nog een café op den hoek van den Abstederdijk een zeer gezochte gelegenheid, terwijl men ook wel de binnenstad introk voor kroegbezoek. Vroeger ging men tot dat doel alleen bij bijzondere gelegenheden naar de stad, voornamelijk tijdens de kermis, en zocht men dan vooral in Wijk C zijn vertier. In de laatste jaren van werkloosheid is echter ook in deze buurt het drankmisbruik bijna geheel verdwenen. Thans zijn er, in de nabijheid, nog slechts drie café's, nl. twee bij de Tolsteegbrug en een op het Ledig Erf.

Ongeregelde verdiensten, drankmisbruik en het dobbelen waren wel de drie hoofdoorzaken van de armoede in vele gezinnen. Daar de meeste mannen gewoonlijk in los dienstverband werkten, ontbrak in deze gezinnen een ook maar enigszins vaste financieele basis. Er werd van de eene week in de andere geleefd. Zelfs wanneer de man een behoorlijk wekgeld maakte, was de vrouw nog vaak gedwongen om, teneinde in de behoefte van het gezin te voorzien, het Zondagsgoed e.d. te beleenen, waarvoor ze behalve bij de pandhuizen in de Oosterstraat en op den

Springweg, ook wel bij een zekeren van Leeuwarden op de Schans terecht kon. Bovendien werd hier bij de winkels in de buurt veel gepoft. Een deel van de vrouwen, vooral zij die haar best voor het gezin deden, gingen er nog bij uit werken, als haar huishouden het toeliet. Als de nood aan den man kwam, schaamden velen zich ook allerminst om in de binnenstad te gaan bedelen, liefst vergezeld van een of meer kleine kinderen. In deze buurt, vooral in de Schans, werden ook veel stroopers gevonden, waaronder zelfs enkelen, die van dit bedrijf hun beroep maakten.

De bevolking was weinig vlottend. Daar de bewoners voornamelijk onder elkaar huwden, vestigden de jonge gezinnen zich meestal eveneens in de Noteboomenlaan of in de nabijheid daarvan.

Dit, gevoegd bij de omstandigheid, dat ook hier de bewoners bij goed weer het grootste deel van den dag op straat doorbrachten — vooral in de Krommerijnstraat en de kleinere woningen op de Noteboomenlaan —, verklaart, dat de bewoners vrijwel geheel met elkaars omstandigheden bekend waren. Aan den eenen kant vloeiden hier nog al eens onderlinge ruzies uit voort — er waren zelfs enkele gezinnen aan te wijzen, die bijna doorlopend met elkaar overhoop lagen —, aan den anderen kant werd hieruit een onderlinge hulpvaardigheid geboren. Op het eind van de week, als het geld op was, leenden de vrouwen kruidenierswaren bij elkaar — een loodje koffie of een kopje suiker. Ook bij ziekte stonden zij voor elkander klaar; in den lateren tijd is echter op dit punt de meening ontstaan, dat „daarvoor de vereenigeningen zijn”. (Maatschappelijk Werk voor Zieken, enz.).

Wat betreft de verhoudingen in het gezin valt te constateeren, dat de meeste huwelijken op zeer jeugdigen leeftijd gesloten werden en vooral in de eerste jaren na den oorlog veelal uit noodzaak tot stand kwamen. De opvattingen op sexueel gebied waren in deze buurt niet hoog, waarvan ook hier de bekrompen behuizing voor een groot deel de schuld droeg. Hoewel niet opvallend vaak, kwam het toch wel voor, dat man en vrouw elkaar voor korter of langer tijd verlieten terwille van een ander.

Het geestelijk leven was in deze buurt oorspronkelijk zeer weinig ontwikkeld. Er is dan ook later in misschien geen enkele buurt zooveel evangelisatiearbeid verricht als hier. Het meest rechtstreeks in kerkelijk verband geschiedde dit door de Paters Jezüeten van de Aloysius Parochie, die in 1907 werd afgesplitst van de Parochie van de H. Catharina, waartoe de Noteboomen-

laan tot dan toe in zijn geheel behoord had. Na de vorming van deze nieuwe parochie werd de spoorwegovergang in de Noteboomenlaan de grens. De bouw van een kerk in de eigen omgeving, aanvankelijk een noodkerkje in de Noteboomenlaan, werkte reeds eenigszins in de richting van een verhooging van het kerkelijk besef, waar intensief huisbezoek en verenigingswerk, o.a. het vormen van verschillende congregaties, het overige toe bijdroeg. Een paar jaar later begon ook de evangelisatie vanwege de Gereformeerde Kerk in deze buurt samenkomsten te houden in haar gebouwtje „Elim”, terwijl ook vanwege deze vereniging huisbezoek en Zondagschoolarbeid gedaan werd. Tenslotte werd nog in 1927 vanwege de Nederlandsch-Hervormde Kerk een Wijkgebouw en clubhuis geopend in de Johannes Vermeerstraat, waar men zich in de eerste plaats tot de kinderen richt en langs dien weg de gezinnen tracht te bereiken. Eigenaardig is het hierbij op te merken, dat, terwijl de clubs voor oudere meisjes goed bezet zijn, de opgeschoten jongens niet in eenig verband te vangen zijn, en dat pogingen hiertoe afstuiten op hun onwil. De eersten bezoeken ook vrij getrouw de avondscholen. Van Protestante zijde werd en wordt in deze buurt bovendien nog gewerkt door de Nederlandsch-Hervormde Stadszending „Silo” en het Leger des Heils.

Evenals Wijk C is de Noteboomenlaan momenteel voor een belangrijk deel in afbraak, dit in verband met het uitbreidingsplan van de stad aan de Kromme Rijn. De bewoners zoeken nu de goedkoopste woningen in andere stadsgedeelten op, de zg. betonbouw in de Geuzenbuurt en de sloppen en steegjes ter zijde van Springweg en Lange Nieuwstraat. Voor zoover ze naar de laatstgenoemde buurt trekken, hebben we hier een aardigen cirkelgang, daar de Noteboomenlaan een goede zestig jaar geleden voor een groot deel bevolkt werd door bewoners van deze oude stadsbuurt.

Terwijl tot voor 30 jaar een fatsoenlijk mensch zich des avonds niet in de Noteboomenlaan durfde wagen, is het tegenwoordig slechts een gewone pauperbuurt. De oorzaak van deze verandering ligt voor het grootste deel in het vervallen van twee der omstandigheden, die zoozeer medegewerkt hebben aan het ontstaan van het ongunstig karakter van de buurt.

In de eerste plaats werd door den aanleg van het Schilderskwartier omstreeks 1908 het isolement van de Noteboomenlaan opgeheven. Deze is sindsdien niet langer een doodlopende weg,

maar komt uit op de Adriaan van Ostadelaan, een belangrijke straat. Terwijl dit feit reeds het politietoezicht aanmerkelijk vergemakkelijkte, verbeterde de situatie hier nog aanzienlijk, toen er bij de decentralisatie van politiestations in 1917 een hulpbureau gevestigd werd in de Gerard Doustraat.

Eenige jaren later verdwenen tengevolge van de toepassing van de Drankwet de ongunstige kroegen. Een aanzienlijke vermindering van het drankmisbruik valt echter eerst te constateeren sedert het intreden van de economische crisis en de daarmee verbonden werkloosheid. Vooral in de jaren van hoogconjunctuur werd in deze buurt nog zeer veel gedronken.

Hiernaast zijn nog andere invloeden aan het werk geweest, waardoor het peil van de buurt gestegen is; sommigen dezer invloeden waren van algemeenen aard, anderen hebben speciaal op deze buurt betrekking. Tot deze eersten behoort de arbeidersbeweging, waardoor de arbeidersklasse een gevoel van eigenwaarde kreeg, en de daarmee gepaard gaande organisatie van vakbonden, die door de daaraan verbonden werklozenkassen het economisch peil eenigszins verhoogden. Waar de opbouwende idealen van de arbeidersbeweging deze lagen der arbeidersklasse echter voor een groot deel voorbijgingen, en velen der losse werklieden geen lid van een bond werden, was de verheffende invloed hier minder dan men zou kunnen verwachten. In de tweede plaats moeten wij hier ook noemen de propaganda van de drankbestrijdersverenigingen, die vooral vòòr den oorlog zeer actief gevoerd werd en bijdroeg tot een vermindering van het drankmisbruik.

Meer in het bijzonder heeft de evangelisatiearbeid en de daar meestal aan verbonden armenzorg haar aandeel gehad in de verandering ten goede.

FAMILIE GERRITSEN

INLEIDING

Zoowel Gerritsen als zijn vrouw zijn opgegroeid in de omgeving van de Noteboomenlaan. De man kwam uit een armoedig gezin. Zijn ouders vertrokken in 1909 naar Leerdam, waar zijn vader werk gevonden had op de glasfabriek. Hieruit is, althans wat betreft de zes jongste kinderen, die toen nog inwonend waren, te verklaren, dat we geen van hen terugvinden in de buurt, waar ze zijn opgegroeid. Echter ook van de vier oudsten is Johannes Gerardus, het hoofd van het hier te bespreken gezin, de eenige, die gehuwd is met iemand uit het eigen buurtmilieu.

Zijn vrouw is afkomstig van de Schans, waar haar vader een handel dreef in tweede-handsch goederen en vodden. Om de aardige wijze, waarop hij zijn waar aan den man wist te brengen, genoot hij in de buurt een zekere populariteit. De verdiensten waren ruimschoots voldoende voor het gezin. Zijn kinderen, die, op één na, alle in de branche van hun vader bleven, vestigden zich bij hun huwelijk in de Noteboomenlaan of onmiddellijke omgeving.

Ook in het gezin Gerritsen zien we weer het verschijnsel, dat de zoons uit deze sterk aan de buurt gebonden familie zich daarvan hebben losgemaakt en door de stad verspreid wonen. Opmerking verdient hierbij, dat ook hun echtgenooten alle uit andere deelen van de stad afkomstig zijn.

GEZIN GERRITSEN-VAN DEN HAAG, *geb.* 1899.

In dit gezin is de moeder de centrale figuur. Op haar leven is van geweldigen invloed geweest het feit, dat haar eene been geamputeerd moest worden, toen zij ongeveer zestien jaar oud was. Zij zag zich hierdoor achtergesteld bij haar leeftijdgenooten, wat voor haar naar gelding strevende natuur zeer moeilijk te verdragen was. Bovendien waren hierdoor haar huwelijkskansen sterk verminderd en voor deze heerschzuchtige vrouw was het denkbeeld onverdragelijk, om, daar zij tengevolge van haar invaliditeit niet in staat was haar eigen brood te verdienen, eerst afhankelijk te moeten blijven van haar ouders en

na hun dood aangewezen te moeten zijn op de welwillendheid van haar broers en zusters. Zij zette dus alles op alles om tot een huwelijk te geraken, daar dit voor haar een zelfstandige positie mee zou brengen. Dat zij er inderdaad alles op zette, blijkt uit het feit, dat zij tweemaal buitenechtelijk moeder werd, op 22- en 25-jarigen leeftijd. In beide gevallen hebben wij zeer waarschijnlijk te doen met een mislukte speculatie op een huwelijk. Haar reputatie op sexueel gebied werd er hierdoor echter niet gunstiger op en ook de omstandigheid, dat zij reeds twee kinderen tot haar last had, werkte allerminst mee haar huwelijkskansen te verhoogen. Tenslotte trouwde zij toch nog op 27-jarigen leeftijd met den vijf jaar jongeren Johannes Gerardus Gerritsen.

Alles wijst erop, dat de vrouw tenslotte met deze partij genoegen genomen heeft. Ernstige oneenigheden tusschen de echtgenooten kwamen niet voor, maar de man telde in het gezin eenvoudig niet mee, en legde zich bij dezen toestand neer. Evenals de vrouw was de man eenigszins gebrekkig. Ten gevolge van een vergroeiing van de ruggegraat had hij een hooge rug. Hierdoor kon hij niet als een volwaardige arbeidskracht beschouwd worden, vooral daar de capaciteiten en de energie hem ontbraken om een beroep te leeren, waar het meer op handigheid dan op groote lichaamskracht aankwam.

Hierdoor verkeerde het gezin economisch in zeer ongunstige omstandigheden. De man werkte jarenlang op een sigarenfabriek, waar zijn loon nooit meer dan f 8.- bedroeg, terwijl het gezin bestond uit man, vrouw, hun drie tijdens het huwelijk geboren kinderen, en de twee voorkinderen van de vrouw, die door Gerritsen gewettigd waren, ofschoon hij waarschijnlijk niet de vader was. Wel had de man eenige bijverdiensten, doordat hij bij bruiloften en andere feestelijke gelegenheden als harmonicaspeler optrad, maar in vergelijking met de behoeften van het gezin was dit van weinig beteekenis. Hierbij kwam nog, dat de vrouw, die thuis in betrekkelijk onbekrompen omstandigheden was opgegroeid, niet met het geld, dat zij in handen kreeg voor het huishouden, wist te woekeren. Integendeel, zij gaf zelfs geld uit voor totaal onnoodige dingen, die bij elkaar werden gezet in de „mooie kamer”, waardoor aan de toch reeds beperkte woonruimte — twee kamers en zolder — nog een kamer onttrokken werd. In 1908 was in het voorkamertje zelfs een fiets te vinden, wat voor dien tijd, en zeker in dit milieu, als een groote luxe te beschouwen is.

Het is zonder meer duidelijk, dat de inkomsten van den man volkomen ontoereikend waren voor het gezin. Gelukkig waren de familieleden van de vrouw, voornamelijk haar ouders, bereid het gezin nu en dan wat toe te stoppen. Hier hebben we tegelijk een zeer belangrijke uiterlijke omstandigheid, die de tweederangspositie van den man kan verklaren. Hij was niet in staat zelf het brood voor vrouw en kinderen te verdienen, en het was háár familie, die het gezin financiëel steunde. Deze twee feiten samen deden hem in de oogen van zijn vrouw van weinig belang schijnen.

Ook probeerde vrouw Gerritsen van de liefdadigheidsinstellingen, die zich in verband met de invaliditeit van de echtgenooten gaarne voor het gezin wilden interesseeren, los te krijgen wat ze kon. Aanvankelijk stond het gezin in deze kringen zeer goed bekend. Moeder Gerritsen verstond in hooge mate de kunst zich, waar dit vereischt werd, dankbaar en bescheiden te toonen, terwijl er op den man inderdaad nooit iets te zeggen geweest is. In 1908 vinden we echter een mededeeling, dat het gezin „niet is meegevallen”, welke mededeeling klaarblijkelijk in verband stond met de ongeremde koopzucht van de vrouw. Toen het gezin in 1912, omdat de man werkloos was, weer voor steun aanklopte, heette het: „de vrouw staat zeer ongunstig bekend; ze doet niets dan knoeien en schulden maken”. De meeste liefdadigheidsinstellingen weigerden op grond van vroeger opgedane ervaringen hulp te verleen.

De oudste zoons begonnen toen echter reeds iets mee te verdienen, maar daarnaast openden zich nieuwe moeilijkheden, die ten nauwste verband hielden met de situatie van de wijk, waar het gezin woonachtig was, nl. het wild stroopen. Een groot deel van de criminaliteit der zoons houdt dan ook hiermee verband, terwijl daarnaast echter ook andere soorten wangedrag vallen aan te wijzen.

Hoewel ook de twee jongste zoons, toen ze nog thuis waren, hieraan meededen, zijn het toch vooral de beide oudsten, die hiervan hun bedrijf maakten.

De moeder — en op dit punt zijn alle verzamelde gegevens eensluidend — heeft zich tegen deze practijken nooit verzet, wat gezien haar groote autoriteit en het feit, dat haar huis als uitgangspunt voor de strooptochten gebruikt werd, zeer wel mogelijk zou zijn geweest. Integendeel, men mag als vaststaand aannemen, dat zij groot materieel voordeel genoot van het stroopen der zoons, en hen, zooveel ze kon, heeft aangemoedigd.

De rol van den vader was ook hier weer volkomen passief. Het is zeker, dat hij het bedrijf van zijn zoons niet durfde goed te keuren; aan den anderen kant had hij echter ongetwijfeld heimelijk plezier over dezen gang van zaken.

Sinds 1924, toen ook de jongste zoon door zijn huwelijk het gezin verliet, is het echtpaar bijna voortdurend door het Burgerlijk Armbestuur gesteund. Daar de oudste zoons het ouderlijk huis ook na hun huwelijk nog steeds als uitgangspunt voor hun stroomtochten gebruikten, om de gunstige ligging, bleef de moeder daaruit voordeel trekken.

Ook begon zij een handeltje in zeep, vetes, enz., waarmee zij, vergezeld van haar man of het zoontje van de bij haar inwonende dochter, dat de school voor Buitengewoon Lager Onderwijs bezocht en dus niet onder de Leerplichtwet viel, erop uit trok.

JAN, geb. 1894, geb. 1915 met Elisabeth van Delft.

In dezen zoon vinden we het meest zuiver het type der moeder terug; haar sterke sexualiteit, haar egoïsme en heerszucht, en soms ook haar sluwheid en het vermogen tot verbergen en liegen.

Als onverbeterlijk strooper stond hij meermalen terecht wegens hiermee verband houdende overtredingen: het loopen op verboden grond, het dragen van verboden wapens. Behalve op zijn stroomtochten kwam hij ook in dronkenschap herhaaldelijk met de politie in botsing. Zijn criminaliteit is hoofdzakelijk agressief: wederspanningheid, mishandeling en vernieling. Zesmaal werd hij wegens diefstal veroordeeld. Hij is een type, dat nergens voor staat.

In 1915 gehuwd met Elisabeth van Delft, de dochter van een straattype uit Wijk C, een dronkaard en nietsnut, waar de Wijk C-bevolking laag op neerzag, moest hij enkele maanden later een half jaar gevangenisstraf ondergaan. Tijdens deze gedwongen scheiding gaf de vrouw zich met andere mannen af, waarbij zij echter concurrentie ondervond van haar schoonmoeder, bij wie ze in huis was. Ook Jan gedroeg zich in sexueel opzicht zeer losbandig. Zijn huwelijk werd herhaaldelijk door feitelijke scheidingen onderbroken. In 1919 bleek de man geregelden omgang te hebben met Johanna van Stompwijk, afkomstig uit een zeer slecht gezin uit de omgeving van de Springweg, waar de vader berucht was om zijn drankmisbruik en geweld-

dadigheid, terwijl de dochter zich op sexueel gebied misdroeg, daarin gesteund door haar moeder.

Reeds voordat hij in 1922 wettig gescheiden was van Elisabeth van Delft, leefde hij geregeld met bovengenoemde vrouw samen en had bij haar een kind. In 1926 hertrouwde hij echter met Elisabeth van Delft, maar nog geen jaar later woonde hij al weer samen met Johanna van Stompwijk, met wie hij tenslotte, nadat in 1929 zijn 2e huwelijk met Elisabeth van Delft opnieuw door echtscheiding ontbonden was, nog in datzelfde jaar trouwde. Ook deze verbintenis is als een mislukking te beschouwen. De man had weinig zorg voor vrouw en kinderen, en trad, vooral in dronkenschap, bruuft tegen hen op. Kwaadwillige verlatingen wisselden af met korte perioden van verzoening. Sinds 1932 worden van den man onwettige samenlevingen vermeld met een gehuwde vrouw, die voor hem haar huishouden in den steek liet, met een dochter uit het gezin Leenderts¹ en met nog een ongehuwd meisje. Uit beide laatstgenoemde verhoudingen is een kind geboren. Zijn huwelijk met Johanna van Stompwijk is wettelijk nog steeds intact, hoewel zij niet meer samenleven. Gedurende de laatste jaren was Jan o.a. tijdelijk inwonend bij zijn twee jongste broers.

Regelmatigen arbeid heeft de man nooit verricht. Steeds wist hij op ongeoorloofde wijze aan den kost te komen, voornamelijk door het stroopen van wild. Ook ontving hij meermalen gedurende lange perioden ondersteuning. Zijn gezin leefde eveneens hoofdzakelijk van den steun, terwijl zijn vrouw er ook wel bij uit werken ging.

De uit hun samenleving geboren zoon, werd op 11-jarigen leeftijd voorwaardelijk ter beschikking van de Regeering gesteld, wegens diefstal, tweemaal gepleegd. Zijn proeftijd kwam hij goed door, doch kort na het afloopen daarvan werd hij veroordeeld tot een half jaar Tuchtchoolstraf.

JACOBUS, *geb. 1897, geb. 1918 met Jansje van Leiden.*

Van de kinderen uit het gezin Gerritsen is Jacobus zeker de meest interessante figuur. Kan men bij de moeder en de andere kinderen een uitgesproken tekort aan intelligentie vaststellen, bij Jacobus is dat volstrekt niet het geval. Zijn straflijst wijkt in samenstelling weinig af van die van zijn ouderen

¹ Zie familie LEENDERTS, pag. 160.

broer, zoodat men hieruit zou concludeeren met hetzelfde agressieve strooperstype te doen te hebben. Vooral in het begin van hun stroopersloopbaan gingen de broers blijkbaar vaak samen op pad. Tweemaal maakte hij zich op deze tochten schuldig aan een agressief delict in vereeniging met zijn broer, nl. bedreiging met eenig misdrijf tegen het leven, en mishandeling van een ambtenaar in functie. Voor beide feiten stond hij in 1918 terecht.

Uit andere gegevens blijkt echter, dat hij zich omstreeks 1924 bovendien intensief bezig hield met flesschentrekkerspractijken. Profiteerend van den goeden klank van zijn adres — zijn woning was in een zipslop van een der deftige deelen der Utrechtsche singels gelegen, waarvan de nummering in die van den singel is opgenomen — heeft hij de Utrechtsche winkeliers voor honderden guldens goederen afhandig weten te maken, op zóó geraffineerde wijze, dat het nimmer mogelijk was terzake hiervan een strafvervolging tegen hem in te stellen. Ook hier zien we, dat de vrouw weinig of geen invloed op het gedrag van haar man uitoefende. Van haar afkomst is niets bekend, maar zijzelf had nooit een slechte naam en zorgde goed voor haar gezin. Tegen de verplichtingen van haar man durfde zij zich echter niet te verzetten en wilde dit tenslotte waarschijnlijk ook niet meer vanwege het materiele voordeel.

De verhouding tusschen Jacobus en zijn vrouw was steeds redelijk goed te noemen, ook sinds zij in 1928 gescheiden zijn gaan leven. In dat jaar kwam hij, na het ondergaan van een jaar gevangenisstraf, als tremmer bij de groote vaart. Als zoodanig maakte hij een reis, en keerde daarna terug naar huis, om echter na enkele dagen reeds weer zijn vrouw te verlaten. De reden waarom zij ook later nooit meer samengewoond hebben is vermoedelijk uitsluitend een financieele. Van echtbreuk door een van hen blijkt ook in deze jaren niets. Zijn echtgenoot trok als „de verlaten vrouw Gerritsen” voor het gezin steun, terwijl de man nu alleen voor zichzelf behoefde te zorgen. Hij leefde aanvankelijk in hoofdzaak van de opbrengst van strooperij. De laatste jaren ontving hij echter regelmatig steun. Terwijl zij officieel nog steeds gescheiden leefden, en op grond daarvan ieder afzonderlijk steun genoten, waren ze in feite samen. Daar de som van de bedragen, die hun op deze wijze werden uitgekeerd, hooger was dan hetgeen den man als gezinshoofd zou worden toegekend, bleef hij zijn domicilie elders houden. Hoewel de

man geen dronkaard was, kwam het toch meermalen voor, dat hij zich aan drank te buiten ging.

Na 1931 is er een duidelijke verbetering in zijn gedrag waar te nemen. Zijn zeer ongunstig verleden bleek echter een ernstige handicap te zijn om werk te vinden, of in aanmerking te komen voor uitzending naar de productieve werkverschaffing. Hierover was hij zeer verbitterd tegen de maatschappij, die hem „uitstootte”. Mede daardoor kwam hij onder den invloed van extreme politieke denkbeelden, wier terminologie hij zich behoorlijk wist eigen te maken.

Merkwaardig is, hoe de neiging om de baas te spelen den man, ook nadat hij zijn vrouw verlaten had, bleef drijven. Bijna iederen dag kwam hij in het gezin, bemoeide zich met de opvoeding der kinderen, hoewel de vrouw dat best zelf afkon, en schreef bij de minste aanleiding lange brieven aan het Hoofd van de school, die zijn kinderen bezochten. In den toon van deze brieven ligt iets, dat zweemt naar querulantisme.

JOHANNES GERARDUS, geb. 1899, geb. 1921 met Pietje van Alphen.

Van het vijftal kinderen is deze zoon de meest gunstige. Aanvankelijk vergezelde hij zijn broers op hun strooptochten en liep in verband daarmee in 1917 een veroordeeling op ter zake van strooperij te Bunnik. Na zijn huwelijk heeft hij echter dit bedrijf laten varen. Tot deze gunstige ontwikkeling heeft waarschijnlijk in sterke mate het feit meegewerkt, dat hij in 1923, na eerst bij diverse werkgevers te zijn geweest, als chauffeur-sjouwer in dienst kwam bij een groote Utrechtsche brandstoffenhandel, waar hij geruimen tijd bleef en een flink loon verdiende. Deze geregelde levensomstandigheden vormden een krachtige rem, die hem er blijkbaar voor behoed heeft het voorbeeld van zijn broers te volgen. Ook zijn echtgenote, een volle nicht van hem, deed haar best voor het gezin en toonde zich een zorgzame huisvrouw en goede moeder. Zij vormde een gunstige uitzondering op het ongelukkige gezin, waaruit zij afkomstig was. Hier zij alleen vermeld, dat haar moeder psychisch minderwaardig was, de vader een scharrelaar, die o.a. als afnemer optrad van het door de gebroeders Gerritsen gestroopte wild, terwijl ook onder haar broers en zusters geestelijke abnormaliteit en onzedelijk gedrag voor-

komt. Pietje heeft het geluk gehad op 14-jarigen leeftijd dit ouderlijk huis te verlaten, doordat zij in dienstbetrekking buiten Utrecht kwam, waar ze tot haar huwelijk bleef.

Het overmatige dankmisbruik van den man bracht echter dit gezin in ernstig gevaar. Dit en de snelle uitbreiding van het aantal kinderen waren de oorzaken dat de vrouw tenslotte haar taak niet meer aankon. Vooral toen zij in 1935 weer een kindje verwachtte, het elfde in de nauwelijks veertien huwelijksjaren, verwaarloosde zij feitelijk haar kinderen en het huishouden.

In deze periode werd Gerritsen veroordeeld ter zake van vernieling in dronkenschap gepleegd, tot een voorwaardelijke gevangenisstraf, met de voorwaarde zich aan te sluiten bij een drankbestrijdersvereniging. Hij was toen in elf jaar niet voor den rechter geweest. De reclasseeringsarbeid heeft in dit geval groot succes gehad. Behoudens terugval gedurende korten tijd drinkt de man niet meer. Omstreeks denzelfden tijd kreeg men ook van andere zijde contact met de vrouw. Aanvankelijk werd het gezin eenige materiele steun verstrekt; hoofdzaak was echter de moreele steun, die de vrouw ontving. De bezoeker houdt nog steeds contact met het gezin en kon constateeren, dat de vrouw zich geheel hersteld heeft van de inzinking en dat het gezin thans een goeden indruk maakt. De twee oudste meisjes werden na het verlaten der school niet door de moeder thuisgehouden om haar te helpen, maar zijn in dagdienstjes.

Met de familie van den man heeft het gezin zeer weinig, met die van de vrouw in het geheel geen contact. Voor die van de laatste schijnt men zich min of meer te geneeren.

Bij alle uiterlijk verschil is toch wel karakterverwantschap aan te toonen tusschen Johannes Gerardus en zijn moeder; een sterk egoïsme en het ongeremd uitvieren van verlangens vinden wij bij beiden. Toch dringt de indruk zich op, dat het type hier als het ware „verwaterd” is. Hij bezit niet de vitaliteit van zijn moeder en oudere broers, is minder ondernemend en minder tyranniek dan zij, hoewel hij, als hij dronken was, zijn vrouw slecht behandelde. Het meest in het oog vallende verschil tusschen hem en zijn oudere broers schijnt wel gelegen in het feit, dat hij klaarblijkelijk de geschiktheid bezit zich te voegen in dagelijks terugkeerenden geregelden arbeid. Het hebben van vast werk en zijn normale huwelijksverhoudingen geven zijn levensbeeld tegenover dat van zijn broers een rustig en „burgerlijk” karakter.

JANNIGJE, geb. 1900, geb. 1921 met Dirk van Schiedam.

Reeds vóór haar huwelijk had deze dochter een ongeoorloofde verhouding met een gehuwd man gehad. Op 21-jarigen leeftijd huwde zij met Dirk van Schiedam, thans een zware recidivist, die voor bewaring in aanmerking zou komen. Ook in 1921 had hij reeds een aantal vonnissen, allen wegens diefstal en inbraak, achter den rug, waaronder een terbeschikkingstelling van de Regering. Toen hij trouwde, was hij nog geen jaar geleden ontslagen uit de gevangenis, waar hij wegens diefstal en inbraak drie en een half jaar doorgebracht had. Hij is afkomstig uit een ruw, maar overigens zeer behoorlijk gezin, uit den netten werkmansstand. Zijn broers en zuster zijn allen maatschappelijk als zeer geslaagd te beschouwen. Jannigje Gerritsen en Dirk van Schiedam leerden elkaar kennen, doordat laatstgenoemde een kameraad was van de gebroeders Gerritsen en dikwijls het huis in de Noteboomenlaan bezocht om plannen te maken voor hun ondernemingen, waaraan hij ook deelnam. Er is reden om aan te nemen, dat Jannigje aanvankelijk een oprechte genegenheid gehad heeft voor van Schiedam, waarbij tevens kwam, dat zij niet gemakkelijk met haar moeder overweg kon en zich dus door een huwelijk zelfstandig wilde maken. Uit de gegevens blijkt, dat zij aanvankelijk met al haar energie getracht heeft van Schiedam in het goede spoor te houden. Op deze volkomen willooze slappe figuur, die voortdurend slecht gezelschap zocht en zich door iedereen kameraad op sleeptouw liet nemen, kon zij echter geen vat krijgen. Ook de verlangde zelfstandigheid bleef uit, daar zij door de invaliditeit van haar moeder moeilijk in het huishouden gemist kon worden en Dirk het maar al te gemakkelijk vond bij zijn schoonouders te komen inwonen.

Op deze wijze werd hij geheel in dit stroopersmilieu opgenomen en werden zijn reclasseeringskansen aanzienlijk geringer. Het huwelijk leverde haar dus niets dan teleurstelling op. Een teleurstelling, die haar verbitterd, wantrouwend en haatdragend maakte.

Toen de man in 1925 weer vrij kwam, na het ondergaan van anderhalf jaar gevangenisstraf, woonde het gezin door de bemoeiingen van een reclasseeringsinstelling wel korten tijd zelfstandig in een andere buurt van Utrecht, maar daar de man ongeveer een jaar later weer gearresteerd werd, bleef er voor zijn vrouw, die van het steunbedrag niet kon rondkomen met haar twee kinderen, niets anders over dan maar weer, en nu voor goed,

bij haar ouders in te trekken. Waar twee zoo heerschzuchtige en zelfstandige naturen als moeder Gerritsen en haar dochter in zekere mate van elkaar afhankelijk waren, is het duidelijk, dat wrijvingen niet konden uitblijven. Omstreeks 1928 vinden we een bericht, dat zij omgang had met Cornelis Jansen², een anderen strooperskameraad van haar broers, gehuwd en vader van drie kinderen. Hierover ontstond ernstige oneenigheid met de moeder, hetgeen zelfs tengevolge had, dat zij tijdelijk haar intrek nam bij haar jongsten broer. De verhouding met Jansen schijnt kort daarop verbroken te zijn. Volgens een rapport van 1930 leefde zij, terwijl haar man weer in de gevangenis was, onwettig samen met een weduwnaar. In 1932 werd uit deze of uit een andere verhouding een kind geboren, dat wel den naam van Schiedam draagt, doch waarvan deze niet de vader is. Sinds eenige jaren is het huwelijk door echtscheiding ontbonden.

KAREL WILLEM, geb. 1902, geb. 1924 met *Jobanna Anthonia van Gouda*.

In zijn jeugd schijnt hij sterk onder invloed van zijn oudere broers gestaan te hebben; vóór zijn huwelijk kwam hij twee maal met de Justitie in aanraking, in 1918 wegens heling van een fiets, in 1922 terzake van diefstal van vee uit de weide. Nog maar kort uit de gevangenis ontslagen, knoopte hij relaties aan met Johanna van Gouda, een 15-jarig meisje uit een zeer ruw en onordelijk gezin uit de omgeving van het Lange Roozendaal, waarvan althans de vader op sexueel gebied niet deugde. Tegen vrouw en kinderen trad hij zeer bruut op. De verhouding van Karel Willem met het meisje van Gouda was oorzaak, dat zij, nadat zij nog geen week te voren zestien jaar geworden was, buitenechtelijk beviel. Haar vader wist daarna het huwelijk nog ongeveer een half jaar tegen te houden.

Gezien het milieu, waaruit man en vrouw afkomstig waren, kan hun huwelijk vrij geslaagd genoemd worden. De man was steeds werkzaam als los werkman, en is thans reeds geruimen tijd in lossen dienst als sjouwer bij dezelfde brandstoffenfirma, waar ook zijn broer Johannes Gerardus werkte. Gedurende de perioden van werkloosheid, die geregeld voorkwamen, ontving hij steun van Maatschappelijk Hulpbetoon.

² Zie familie JANSEN, pag. 73.

In de twaalf jaren van hun huwelijk woonde het gezin aan negen verschillende adressen, de laatste vijf daarvan zijn allen gelegen in den betonbouw in de Geuzenbuurt.

Hoewel er geen bepaalde feiten aan te wijzen zijn, staat het gezin toch in de buurt, waar het woont, niet onverdeeld gunstig aangeschreven; de vrouw zou nogal eens schulden maken.

Uit de beschikbare gegevens is niet na te gaan in hoeverre Karel Willem gelijkt op zijn moeder. Vermoedelijk is bij hem, evenals wij bij zijn broer Johannes Gerardus zagen, het type verzwakt, en evenals bij dezen werkt bij hem de gunstige factor, dat hij zich in een bepaald dienstverband kan schikken.

SAMENVATTING

Zonder dat gezegd kan worden, dat de ouders Gerritsen zich ernstig misdroegen, zijn toch in het gezin en vooral in de verhouding der echtgenooten tendenzen aan te wijzen, die een zeker aandeel gehad hebben in het ontstaan van de antisociale houding, die vooral zoo sterk is bij de twee oudste zoons. Men mag aannemen, dat dit huwelijk met den gebrekkigen, veel ouderen Gerritsen absoluut niet beantwoordde aan de wenschen van de vrouw. Alle elementaire verlangens van deze egoïstische machtspersoonlijkheid, die bovendien sterk gericht was op het materiele, moesten in deze verbintenis onvervuld blijven. Deze onbevredigdheid van de moeder, die op allerlei wijzen poogde haar wil toch door te zetten, heeft in sterke mate de sfeer van het gezin bepaald.

De beide oudste zoons, geboren uit een onbekende en voorbijgaande verbintenis, vonden in dit gezin geen bescherming. Eenmaal volwassen leefden zij zich op even weinig scrupuleuze wijze uit als hun moeder, en waar bij hen de remmende factoren, die bij haar aanwezig waren (haar beschermde positie als gehuwde vrouw, haar lichamelijke invaliditeit etc.), ontbraken, waren de uitingsvormen veel ernstiger. Aanvankelijk sleepten zij hierbij hun beide jongere halfbroers mee. Toen deze echter door hun huwelijk het milieu van het ouderlijk gezin verlaten hadden, kwamen zij tot een vrij geregeld bestaan. Bij de bespreking van deze jongere broers bleek, dat de geschiktheid, zich te voegen in regelmatigen arbeid een sterk anti-criminogenen en ordenenden invloed op hen heeft gehad. Wel vinden wij ook bij hen de tendens zich, zonder om anderen te denken, uit te leven, maar deze

schijnt in vergelijking met hun moeder en halfbroers in verzwakten vorm aanwezig te zijn.

Opmerkelijk is nog, hoe vader Gerritsen deze heele ontwikkeling van de situatie in het gezin, waarvan hij het hoofd is, zuiver lijdelijk ondergaan heeft.

Leggen dus de verhoudingen in het ouderlijk gezin (en wat betreft de oudste zoons vooral ook elementen in hun karakterstructuur) het meeste gewicht in de schaal voor het ontstaan van hun wangedrag, in laatste instantie zijn toch ook wijkinvloeden hieraan niet geheel vreemd. Bij de bespreking van de wijk Notenboomenlaan cum annexis legden wij er den nadruk op, dat deze buurt als het ware een verzamelplaats was van allerlei onguere elementen. Het contact met deze personen, wier doen en laten onder de buurtgenooten volkomen bekend was en weinig ergernis wekte, heeft de jongens Gerritsen ongetwijfeld aangemoedigd om, evenals zij, op oneerlijke wijze hun geluk te beproeven. Deze beïnvloeding door de omgeving werd nog versterkt, doordat zij door hun kroegbezoek in kennis kwamen met de habitués van de Notenboomenlaan-kroegjes, waar weinig fraais werd verhandeld. Vermoedelijk gingen zij aanvankelijk onder leiding van meer ervaren kameraden uit hun omgeving er op uit om te stroopen. Bij het ouder worden deed hun sterke geldingsdrang de beide oudste zoons een leidende positie innemen onder hun kornuiten, die zij niet meer alleen in de buurt zelf vonden, maar die zich ook uit andere deelen van de stad rond hen verzamelden, waarvan wij noemen Dirk van Schiedam, die later met hun zuster huwde, Kees Keesen en Cornelis Jansen, den meest beruchten zoon uit dit in verband met de Roode Brug behandelde gezin.

De geïsoleerde ligging van deze buurt bracht mee, dat het ouderlijk huis een zeer geschikt uitgangspunt was voor strooptochten. Dit was de oorzaak, dat de zoons Gerritsen dit ook na hun huwelijk bleven verkiezen als uitgangspunt. Het verband tusschen hun criminaliteit en de mentaliteit van de buurt blijkt te meer, wanneer men bedenkt, dat een groot deel van hun agressieve en ook wel economische delicten gepleegd zijn op hun strooptochten. Een ander deel van hun agressieve delicten pleegden zij in dronkenschap.

Het mag eenige verwondering wekken, dat de zoons uit dit gezin zich bij hun huwelijk zonder uitzondering in andere stadswijken gevestigd hebben, niettegenstaande zij door afkomst en persoonlijke geaardheid zoo geheel pasten bij het karakter van

deze wijk. Ten aanzien van de beide oudsten is dit ongetwijfeld mede bepaald door hun streven, zich aan iedere contrôle te onttrekken, teneinde vrijer te zijn in hun doen en laten. Voor de twee jongsten hangt dit feit samen met de bij hen bestaande tendenzen tot het leiden van een regelmatig leven.

Vergelijken wij het gezin Gerritsen-van den Haag met de gezinnen, gevormd door de broers en zusters van man en vrouw, dan blijkt uit de gegevens, voorzoover te achterhalen, dat de familie van den man over het algemeen behoorde tot de arbeidersklasse, terwijl die van de vrouw altijd in de losse handel werkzaam was. Tengevolge van de hierboven uiteengezette factoren lag het peil van het gezin Gerritsen-van den Haag steeds beneden dat der overige familieleden. De man heeft hierin berust, de vrouw echter was noch in staat, noch genegen zich hierin te schikken. De spanning, die hierdoor ontstond, is een factor van belang voor de genese van de criminaliteit der kinderen, vooral door het drijven van de moeder om de economische omstandigheden van haar gezin ten koste van alles te verbeteren; de eenige redelijke weg daartoe, bijverdiensten te verkrijgen door uit werken te gaan of de straathandel ter hand te nemen, was door haar invaliditeit afgesneden. Het meeverdienen van de kinderen bracht hier geen oplossing, omdat terzelfder tijd de vader buiten werk raakte.

FAMILIE ALBERTSEN

INLEIDING

De ouders van den man zijn beiden te Odijk geboren en vestigden zich bij hun huwelijk in 1868 te Utrecht in de omgeving van de Noteboomenlaan. Zoowel zijn drie broers als zijn zuster kozen, op één na, hun echtgenooten uit dezelfde buurt, en bleven allen ook na hun huwelijk wonen in de Noteboomenlaan of in de omgeving daarvan.

Evenals hun vader werden zoowel hijzelf als zijn broers praamschipper; zij waren zeer bekwaam in hun vak. Niet alleen het uitoefenen van dit geschoolde beroep plaatste hen in een gunstiger positie dan de overige bewoners van deze wijk, maar ook het feit, dat ze om hun bekwaamheid zeer gezocht waren en gewoonlijk goed verdienden. Hun drankmisbruik was echter oorzaak, dat de economische positie van hun gezinnen vaak minder rooskleurig was dat men op grond van hun inkomsten zou vermoeden. Toch wisten de meesten hun economische zelfstandigheid te bewaren, en hebben zelfs twee gezinnen door spaarzaamheid zich eenig eigendom kunnen verwerven.

De vrouw kwam eveneens uit een praamschippersfamilie. Haar ouders woonden een flink eind buiten Utrecht in de richting van Bunnik. Het milieu, waarin zij was opgegroeid, was echter heel wat gunstiger dan het ruwe, onverschillige huishouden van den ouden Albertsen.

GEZIN ALBERTSEN-VAN DORDRECHT, *geb.* 1904.

Daar Albertsen reeds op zeer jeugdigen leeftijd ongunstig bekend stond en te veel dronk, werd Geertruida van Dordrecht niet alleen door haar eigen familie, maar ook door de verwanten van den man ernstig tegen een huwelijk met hem gewaarschuwd. Tegen allen goeden raad in zette ze echter door en ontmoette hem geregeld. Tenslotte gaf haar moeder, een weduwe, toestemming tot het huwelijk, dat ruim negen maanden na de geboorte van het kind, waarvan Albertsen de vader was, voltrokken werd.

Reeds in het begin was het huwelijksleven zeer ongeregeld. In de eerste maanden verdrong de man vrijwel al zijn verdiensten en werd het gezin feitelijk door de moeder van de vrouw onderhouden. Toen de vrouw, die reeds haar tweede kindje verwachtte, in dezen tijd haar man op heeterdaad betrapte met een kasteleinsvrouw, zette ze hem de deur uit. Haar echtgenoot durfde daarna voorloopig zijn huis niet te naderen, doch kwam na de bevaling van zijn vrouw met veel schoone beloften terug. Na een paar maanden bij haar gewoond te hebben, vertrok hij naar Duitschland om werk te zoeken. Zijn woord, geld voor het huishouden over te zenden, hield hij niet. De vrouw moest zelf maar zien, hoe ze aan de kost kwam. In dezen tijd werd het derde kind geboren, waardoor ze eenige weken niet uit werken kon gaan. Alles wat maar eenige waarde had en niet strikt noodig was, werd verkocht; toch ontstond er een zoo groote huurschuld, dat ze op straat gezet werd, waarna ze met de drie kleine kinderen haar intrek bij haar moeder nam. Ondertusschen werden door een broer van den man, die eveneens naar Duitschland getrokken was, verzoeningspogingen in het werk gesteld, die tot resultaat hadden, dat de vrouw in Februari 1907 haar man nareisde. Tien maanden later was het heele gezin weer terug, daar de vrouw verklaarde „liever hier armoe te lijden, dan daarginds”. Aanvankelijk trok ze met man en kinderen bij haar moeder in. Deze laatste begon er echter langzamerhand genoeg van te krijgen steeds zorg te moeten dragen voor het gezin van haar dochter. Spoedig gingen ze dan ook op zich zelf wonen. Daar de man slechts ongeregeld werkte, en het geld dat hij beurde grootendeels verdrong, werd er bijna voortdurend, ook als de man ruim verdiende, armoede geleden, wat tenslotte alle energie verlamde bij de vrouw, die onder andere omstandigheden was groot geworden, en die zich niet kon vereenigen met den toestand, waarin de man tengevolge van zijn wangedrag het gezin bracht.

Begin 1912 vertrok de man opnieuw naar Duitschland en liet zijn vrouw achter met zes kinderen, waarvan de oudste nog geen negen en de jongste amper één jaar oud was. De vrouw was na de ellende van de voorafgaande jaren absoluut niet tegen deze situatie opgewassen. Zij leefde hoofdzakelijk van giften en gaven, hoewel haar dit eigenlijk tegenstond, en werkte onvoldoende mee om er zelf wat bij te verdienen. Zij verwaarloosde de verzorging en opvoeding van haar kinderen, zoodat vooral de twee oudste jongens zich al spoedig hun eigen baas voelden. Zelf maakte zij

den indruk geheel overspannen te zijn.

In Februari 1913 keerde de man terug. Omtrent de thans volgende periode zijn geen bijzonderheden bekend. De eerstvolgende berichten dateeren van 1918. De toestand blijkt dan nog even ongunstig te zijn als gedurende de eerste huwelijksjaren. De man was nog aan den drank verslaafd, met als gevolg armoede in het gezin, en oneenigheden met de vrouw, die hem, wanneer hij dronken thuiskwam, verwijten maakte en zelfs buiten de deur zette. Meermalen liepen deze twisten zoo hoog, dat de man het huisraad kort en klein sloeg, waarmede hij zijn vrouw, die zeer op haar spulletjes gesteld was, ernstig krenkte. Uit boosheid, dat de man, om aan zijn drankzucht te voldoen, de kinderen en het huishouden te kort deed, was de vrouw er op haar beurt op uit hem op zijn maaltijden te beknibbelen en hem te weinig te geven. Het drankmisbruik begon langzamerhand ook afbreuk te doen aan de sociale positie van den man, zoodat het hem ondanks zijn groote bekwaamheid steeds moeilijker viel om werk te vinden, en een patroon van eenige beteekenis hem niet in dienst wilde nemen. Met kameraden van zijn slag begon hij nu zelfstandig karweitjes aan te nemen, zooals bv. het lossen van schuiten met steenen e.d. Voor zooveel haar gezin haar dit toeliet, ging de vrouw uit werken. Bij particulieren en instellingen van weldadigheid trachtte zij zoo veel mogelijk los te krijgen, waarbij zij, om het medelijden op te wekken, niet altijd een geheel juiste voorstelling van zaken gaf.

In de volgende jaren begon de situatie zich echter te wijzigen. De twee oudste jongens kregen werk op een fabriek, waar ze resp. f 8.— en f 6.— verdienden, en, nadat het oudste meisje het eind van den leerplichtigen leeftijd bereikt had, kreeg de vrouw meer gelegenheid uit werken te gaan, daar dit kind nu op de jongere broertjes en zusjes kon passen en wat huiswerk verrichten. Zij was hierdoor minder op de inkomsten van haar man aangewezen. Een zeer gunstige factor in deze ontwikkeling vormde het feit, dat zij in 1923 een vaste aanstelling kreeg als schoonmaakster van een kantoorgebouw, waarmee ze per week f 15.— verdiende. Het geheele gezin verkreeg in den loop van de thans volgende jaren een veel netter karakter. Nu er weer eenig licht kwam in de situatie, buitte de vrouw alle mogelijkheden uit en spande al haar krachten in, om te zorgen, dat haar kinderen steeds „knap” voor den dag kwamen, en dat het in haar huis netjes en zindelijk was. Haar credietwaardigheid bij de buurt-

winkeliers steeg aanmerkelijk. Ook haar optreden tegenover instellingen van weldadigheid veranderde geheel. Terwijl zij er vroeger steeds op uit geweest was, desnoods met leugen en bedrog, hiervan te halen wat ervan te halen was, weigerde zij, toen er in 1923 een onderzoek naar haar gezinsomstandigheden werd ingesteld, de gevraagde inlichtingen te geven. Een jaar later herhaalde dit zich. Haar pogingen het gezin op hooger peil te brengen, werden eenigszins vergemakkelijkt, doordat de man sinds 1920 vaak gedurende eenigen tijd elders vertoefde. Ook in dit geval is de oorzaak van het feit, dat de man op later leeftijd meermalen zijn gezin verliet, te zoeken in de houding van de oudere kinderen, die de partij van hun moeder kozen, en, toen ze fysiek tegen hem opgewassen waren, den dronken vader op straat zetten. Tenslotte werd het huwelijk in 1930 door echtscheiding ontbonden.

ALBERTUS PETRUS, geb. 1903, geb. 1927 met Berta van Beyerland.

Deze zoon kwam niet met de Justitie in aanraking. Wel werd beweerd, dat hij eenige maanden na zijn huwelijk wegens straf uit den militairen dienst — hij diende vrijwillig bij de Marine — werd ontslagen. Het gezin vestigde zich toen te Utrecht, waar de man aanvankelijk los werk verrichtte. Een vak had hij nooit geleerd, omdat in het ouderlijke gezin de noodzaak bestond, dat de kinderen zoo vroeg mogelijk zouden meeverdienen. Het jonge gezin betrok een zolderkamer. Had de man een dag geen werk, dan brachten de echtgenooten verder den tijd op bed door, daar er, wanneer de man niet werkte, volgens hen geen geld voor levensmiddelen voorhanden was. Wel werd eenigen tijd steun verleend door het Burgerlijk Armbestuur, doch het gezin werd bij deze instelling afgevoerd, omdat de man zich niet op gezette tijden kwam melden. Nu en dan stopte de moeder van den man hun nog wel iets toe; den invloed, dien zij zich op deze wijze verschafte, wendde zij aan om te bewerken, dat het kind uit dit gemengde huwelijk Rooms-Katholiek gedoopt zou worden. De toestand was dus aanvankelijk zeer ongunstig, doch verbeterde toen de man werk vond op de asphalt-fabriek, waar hij ook als jongen reeds in dienst geweest was. Sinds 1932 is hij echter zonder onderbreking werkloos geweest en ontving steun van zijn bond. Zoowel de man als de vrouw, die van nette afkomst zou zijn, hadden, volgens latere gegevens, zorg voor het gezin en deden wat in hun vermogen lag om het bij elkaar te

houden. Echter stuurde de vrouw vaak de kinderen met bedelbriefjes uit, waar de man zich niet tegen verzette.

GERRIT, geb. 1905, geb. 1929 met *Gijsberta van Ridderkerk*.

Op 14-jarigen leeftijd (dus toen de toestand in het ouderlijk gezin nog zeer ongunstig was), maakte Gerrit zich, te samen met een ander, schuldig aan diefstaf van een horloge uit een openbare badinrichting. Voor dit feit werd hem een Tucht-schoolstraf van eenige maanden opgelegd. Toen hij thuis kwam, kon hij weer geplaatst worden op de Asphalt-fabriek, waar hij ook voordien gewerkt had. Hij bleef hier werkzaam tot geruimen tijd na het huwelijk. Zijn vrouw kwam uit Wijk C. Het huwelijk van haar ouders werd ontbonden, toen zij zeven jaar was. De kinderen werden bij de echtscheiding den vader toegewezen. Deze dreef langen tijd een rijwiel-zaak in de oude stad, waarin hij behoorlijk zijn brood verdiende. De vrouw, die ook in haar huwelijk betere tijden gekend had, kon zich, toen zij met het steunbedrag moest rondkomen, moeilijk aan deze bekrompen omstandigheden aanpassen. Men kan echter zeggen, dat de man zich na zijn jeugd-criminaliteit volkomen gereclasserd heeft, waartoe zeker de verbetering van den toestand in het ouderlijk gezin en het geregeld werk meegewerkt hebben.

AALTJE ANTHONIA, geb. 1906, geb. 1931 met *Johannes Martinus van Gorinchem*.

Voor haar huwelijk heeft deze dochter steeds geënd, o.a. in Amsterdam, waar zij van Gorinchem leerde kennen, die uit een door en door fatsoenlijk gezin kwam. Later woonde het gezin weer te Utrecht. Voordat de man werkloos werd, steunden zij de moeder van den man.

THEODORA ANTHONIA, geb. 1908.

Zij is nog steeds bij haar moeder thuis. Deze dochter is t.b.c.-patiënte en niet in staat geregeld in betrekking te zijn.

NICOLAAS PIETER, geb. 1909, geb. 1934 met *Elisabeth van Sliedrecht*.

Deze zoon is de eerste die een beroep geleerd heeft. Hij werd metselaar, en had vrij geregeld werk. Eerst sedert kort

is hij werkloos. Evenals zijn oudere broers nam hij tegenover maatschappelijke instellingen een zeer obstinate houding aan.

MARIA ELISABETH, *geb.* 1911.

Deze is de eerste der kinderen uit dit gezin, met wie het definitief mis is gegaan. In 1933 moest zij buiten-echtelijk bevallen. Verbolgen over deze schande zette de moeder haar op straat, waarna zij eerst bij vreemden, later bij haar oudsten broer onderdak vond. Ook na haar bevalling bleef zij daar. Toen de moeder merkte, dat haar schoondochter een vergoeding van Maatschappelijk Hulpbetoon kreeg voor de verzorging van het kind, bewerkte zij een verzoening en kwam Maria weer thuis met haar kind. De verhouding tot de moeder bleef echter moeilijk, zoodat de dochter na een paar jaar voorgoed vertrok. Zij was een tijdlang als huishoudster bij iemand aan de Roode Brug; waar zij later is heen getrokken, is onbekend. Haar kind echter bleef steeds bij de grootmoeder. Deze Maria is ook de eenige van de dochters, die op een fabriek werkzaam geweest is.

ANTHONIUS, *geb.* 1914.

Deze jongen heeft niet, zooals zijn broers, na zijn schooljaren geregeld werk op een fabriek kunnen krijgen, gedeeltelijk waarschijnlijk omdat, toen hij de school verliet, de crisis reeds ingetreden was, gedeeltelijk misschien ook omdat hij er niet veel voor voelde. Hij hielp zijn vader, wanneer deze thuis was, bij het pramen en werkte nu en dan bij de hoveniers. In 1931 maakte hij zich tweemaal aan diefstal schuldig, waarvoor hem tien maanden Tucht-schoolstraf werden opgelegd, waarvan vier maanden voorwaardelijk. Zijn proeftijd kwam hij goed door. Hij diende in dezen tijd anderhalf jaar bij de huzaren, waar hij naar eigen verklaring geen straf opliep. In Utrecht teruggekeerd werkte hij weer bij de hoveniers en bij zijn oom, die een zand-sleeperijtje had. Bij al zijn werkgevers rees in deze periode twijfel aan zijn eerlijkheid, ofschoon er niets te bewijzen viel. Een groentehandelaar, bij wien hij omstreeks 1935 in dienst was, ontsloeg hem tenslotte om deze reden. Kort daarop werd een proces-verbaal tegen hem opgemaakt ter zake van diefstal, waarvoor hij echter wegens gebrek aan bewijs niet vervolgd kon worden. In 1937 onderging hij zes maanden gevangenisstraf wegens diefstal.

Zijn geringe verdiensten veroorzaakten verschillende malen

moeilijkheden met zijn moeder. In 1936 woonde hij eenigen tijd in bij zijn broer Nicolaas; in 1937 verliet hij na oneenigheid met zijn moeder en zusters opnieuw het gezin en ging bij zijn meisje in wonen.

Zijn geestvermogens schijnen eenigszins minderwaardig te zijn. Hij maakt den indruk geheel verslapt en weerstandloos te zijn, een „dronkaards-kind” zooals een reclasseeringsrapport zegt.

Onder voortdurend toezicht en strenge leiding bleek hij echter in staat zich behoorlijk te gedragen. Op de lagere school, in de Tuchtsschool en in militairen dienst bij de huzaren, maakte hij steeds een goeden indruk.

Terwijl het bij zijn ouderen broer Gerrit bij een gelegenheids-misdrijf is gebleven, is Anthonius reeds gerecidiveerd en heeft hij in zijn karakter alle voorwaarden om bij gebrek aan leiding opnieuw tot misdrijf te komen, zoodat de prognose hier veel ongunstiger is.

HENDRIKA, *geb. 1915.*

Evenals haar oudere zuster Theodora is dit meisje lijdend aan t.b.c. Zij werd ook reeds in een sanatorium verpleegd. In huis was zij vaak moeilijk door haar prikkelbaarheid, die wellicht in verband staat met haar fysieke gesteldheid.

ELISABETH, *geb. 1917, overl. 1918.*

ELISABETH, *geb. 1919.*

Volgens een rapport van 1933 had dit meisje reeds verschillende diensten gehad als dagmeisje. Er werd over haar eerlijkheid verschillend geoordeeld.

ANNA, *geb. 1921.*

Het is een tijdlang een illusie van de moeder geweest dit meisje onderwijzeres te laten worden. Dit plan heeft zij echter niet kunnen uitvoeren, waarschijnlijk omdat de geldmiddelen ontbraken.

JOHANNES, *geb. 1922.*

Hij beschikt over een matig intellect. Vooral door zijn veelvuldig schoolverzuim en gebrek aan belangstelling, raakte hij op school achter. Thuis ontving hij te weinig zorg. Zijn

vertier zocht hij hoofdzakelijk op straat. Al jong maakte hij zich thuis, op school en op straat schuldig aan allerlei kleine diefstalletjes, waarbij hij zeer geraffineerd te werk ging. Tenslotte werd hij op grond daarvan ter beschikking van de Regeering gesteld op 11-jarigen leeftijd. In het Observatiehuis, waar hij aanvankelijk ondergebracht was, voelde hij zich na korten tijd geheel thuis. Een der rapporten over dit gezin spreekt ervan, dat hij ook omgang met mannen gehad zou hebben.

BERTHA, geb. 1925, geen gegevens bekend.

SAMENVATTING

Ook in het gezin Albertsen-van Dordrecht kunnen wij weer constateeren, hoe de invloeden uitgaande van ieder der ouders een scherp contrast opleverden. De man bleek hier alle verantwoordelijkheidsbesef te missen. Oorspronkelijk een bekwaam praamschipper, verloor hij, door het toegeven aan zijn drankzucht, zijn broodwinning en de achting van zijn gezin. In de huiselijke omgeving eischte hij wel zijn recht op, maar voldeed aan geen enkele van zijn verplichtingen. Het is duidelijk, dat van dezen man, zoo uitsluitend ingesteld op de bevrediging van zijn eigen begeerten, geen normatief vormende kracht kon uitgaan. Zijn vrouw daarentegen was geheel anders geaard. Afkomstig uit een milieu, dat verwant was aan den kleinen burgerstand, heeft zij ernaar gestreefd, de maatstaven, waarnaar zij zelf was opgevoed, ook in haar eigen gezin te doen gelden. In de eerste periode van hun huwelijk had de invloed van den man de overhand. Dit komt tot uitdrukking in het ongeregelde huwelijkleven en den armoedigen toestand van het gezin. Ook de vrouw was toen oogenschijnlijk geheel afgezakt tot pauper-niveau. Door het wangedrag van haar man aangewezen op giften en gaven voor het onderhoud van haar gezin, scheen zij zich bij dezen toestand neergelegd te hebben en toonde zij weinig energie in de verzorging van haar kinderen en haar huishouden. Omstreeks 1920 vond er echter in haar houding een ommekeer plaats. Met het opgroeien van de oudste kinderen werden haar zorgen iets verlicht. Dit schijnt voor de vrouw een aansporing geweest te zijn haar krachten te verzamelen tot een poging om van haar gezin te maken, wat er nog van te maken was. Van dat oogenblik af kreeg het huishouden geleidelijk een netter karakter. Door zelf uit werken te gaan maakte zij zich onafhankelijk van de hulp van lief-

dadigheid. Met verdubbelde energie sloofde zij zich af, om te zorgen, dat haar kinderen er uit zouden zien om door een ringetje te halen, en dat in huis alles even proper en helder was. Merkwaardig is, dat de man gedurende deze periode telkens voor langer of korter tijd zijn gezin verliet. Dit vereenvoudigde in zekeren zin de taak van de vrouw, aan den anderen kant demonstreert het ten aanzien van den man de verslapping van den band met de zijnen. Hierbij speelt het feit, dat de kinderen, tot oordeel des onderscheids gekomen, de partij van hun moeder kozen, een beslissende rol.

De opvoeding van moeder Albertsen was er geheel op gericht, van haar kinderen fatsoenlijke lieden te maken. Zooals uit de persoonsbeschrijving kon blijken, is ze daar echter slechts ten deele in geslaagd. Daar haar normbesef ongetwijfeld levendig genoeg was, moet het feit, dat zij er niet in geslaagd is dit op hen over te dragen, verklaard worden uit andere factoren. In de eerste plaats mag hierbij niet vergeten worden, dat haar kinderen gedeeltelijk toegerust waren met een weinig belovenden aanleg. Verder is van het grootste belang te constateeren, dat in dit gezin de innige verbondenheid tusschen de moeder en haar kinderen ontbrak. Door het gedrag van haar echtgenoot gedrongen in een positie van zelfverdediging en verweer, was zij tenslotte niet meer in staat deze houding te laten varen. Haar optreden wordt getypeerd door den bijnaam, waaronder zij in de buurt bekend was: Truus de Majoor. Ook was haar aandacht te zeer toegespitst op de materiele verzorging en belangen van de kinderen, dan dat er veel ruimte kon overblijven voor iets anders. Voor de verhouding is tekenend, dat zij van de gehuwden geen steun wenschte te ontvangen, omdat zij „toen ze trouwden, ook zoo goed als niets bezaten”. Er werd gerekend en afgewogen, terwijl de sfeer van vertrouwen en openheid, die noodzakelijk is voor psychische beïnvloeding, ontbrak. Merkwaardig is hierbij, dat het de middelste en jongste kinderen zijn, die zich zedelijk misdragen hebben, dat zijn dus zij, die niet meer actief hebben meegewerkt aan de opheffing van het gezin. Terwijl dit gemeenschappelijk streven een zekeren band gelegd heeft tusschen vrouw Albertsen en haar oudste kinderen, heeft ten aanzien van de jongeren, bij een betere materiele verzorging, in meerdere mate psychische verwaarloozing plaats gehad. Bij Antonius, die de huiselijke misère minder bewust heeft meege maakt, vinden wij een zekere aansluiting bij den vader. Niet vol-

doende op de hoogte met de oorzaken, die geleid hadden tot de ontwrichting van het gezin, was hij ook niet in staat deze te aanvaarden, maar wekte deze ontwrichting een, misschien onbewuste, wrok in hem op, die de moeilijkheden, die tusschen hem en zijn moeder rezen over zijn eigen gedrag, verscherpten.

Albertsen zelf heeft duidelijk den invloed van het Noteboomenlaan-milieu ondergaan. Zijn drankzucht en onverschilligheid tegenover zijn maatschappelijke verplichtingen zijn er de bewijzen van. Zijn praedispositie tot een ongeregeld bestaan werd in hooge mate versterkt door het verkeer in deze omgeving, waar zoovelen zonder verantwoordelijkheidsgevoel van den eenen dag in den anderen leefden. Met zijn vrouw was het geheel anders gesteld. Zij heeft nimmer haar tegenzin kunnen overwinnen tegen deze buurt, waarin zij door haar huwelijk terecht gekomen was, en heeft alles in het werk gesteld, haar gezin te onderscheiden van dat van haar buurtgenooten, met wie zij eerder op vijandigen dan op vriendschappelijken voet verkeerde. Deze afkeer van het Noteboomen-milieu vinden wij terug in de kinderen, die geen van allen Noteboomenlaners zijn. Dit komt o.a. tot uitdrukking in hun huwelijkskeus. Geen van hen heeft zijn huwelijkspartner gekozen uit de eigen woonwijk. Vooral bij Gerrit en Aaltje Anthonia vinden wij een duidelijke afwijking hierin van het milieu, waarin zij opgegroeid waren.

Bij vrouw Albertsen was een sterk ontwikkeld kerkelijk besef aanwezig. Dit groepsbewustzijn ten aanzien van de Rooms-Katholieke kerkelijke gemeenschap is haar ongetwijfeld een belangrijke steun geweest in haar streven haar gezin op hooger niveau te brengen. In haar verkommerde persoonlijkheid was echter weinig ruimte voor echte religiositeit.

Vergelijken wij de gezinnen der broers en zusters van den man met het gezin van dezen, dan kan worden geconstateerd, dat eerstbedoelden over de geheele linie gunstiger zijn dan het laatste. Van de familie van de vrouw is ons niets bekend. De broers van den man leefden, ofschoon ook onder hen wel criminaliteit voorkomt, over het algemeen op een zedelijk hooger peil dan deze. Daarentegen blijft vrouw Albertsen zeker niet achter bij haar schoonzusters, van wie één zelfs een uitgesproken slechte reputatie genoot. Opmerkelijk is in dit verband ook, dat alle kinderen uit het gezin Albertsen-van Dordrecht hun echtgenooten gekozen hebben uit een behoorlijk milieu, terwijl de huwelijks-

partners van verschillende hunner nichten en neven op een belangrijk lager niveau stonden. Ook onder deze komt overigens criminaliteit voor. Resumeerend zien wij dus, dat het peil van het gezin Albertsen-van Dordrecht zeker niet veel lager was dan dat van hun familieleden.

FAMILIE WILLEMSSEN

INLEIDING

Ofschoon in het gezin Willemsen-van Middelburg noch de man noch de vrouw in de omgeving van de Noteboomenlaan waren opgegroeid, zijn zij in deze buurt, waar zij zich eerst een twintigtal jaren na hun huwelijk vestigden, zoo ingeburgerd, dat Willemsen, na de verhuizing naar een ander stadsdeel, verklaarde: „ik was de koning van de Noteboomenlaan”. Deze uitlating toont wel aan, afgezien van den drinkershumor die er in schuilt, hoezeer de man zich in deze buurt op zijn gemak voelde. Het gezin past dan ook geheel in het beeld van de wijk.

Van de kinderen bleef een deel, ook na hun huwelijk met iemand die niet uit deze buurt afkomstig was, hangen in de omgeving van het ouderlijk huis.

Voor zij naar de Noteboomenlaan trokken, had het gezin gewoond in verschillende steegjes van de oude stad, hoofdzakelijk in de buurt van den Springweg, de omgeving waar het ouderlijk gezin van de vrouw steeds gewoond had. De man was afkomstig uit Culemborg.

Waarom het gezin in 1936 naar het andere eind van de stad is verhuisd, is niet duidelijk. Eenerzijds bestaat de mogelijkheid, dat zij, nadat het exploiteeren van een groote snoepwinkel in de Rivierenwijk op een mislukking uitgelopen was, bij hun terugkeer niet meer zoo recht thuis raakten in de oude buurt, waar iedereen alles van hen af wist. Anderzijds kan het zijn, dat de Noteboomenlaan, waar het drankmisbruik onder invloed van de werkloosheid zeer was afgenomen, en de bewoners de dronkemanstooneelen van Willemsen minder begonnen te waardeeren, haar aantrekkelijkheid voor den man verloren had.

GEZIN WILLEMSSEN-VAN MIDDELBURG, *geb.* 1894.

Van de twaalf in leven zijnde kinderen uit dit gezin valt, voorzoover bekend, alleen op de beide oudste dochters niets te zeggen. De overigen maakten zich alle aan economische delicten of overtredingen op sexueel gebied schuldig, die schijnen samen te hangen met psychische afwijkingen.

In dit geval is de vader de overheerschende figuur; een dronk-aard, tegen wiens ongunstigen invloed op het gezinsleven de moeder onvoldoende tegenwicht plaatste. Zijn drankmisbruik schijnt zij geaccepteerd te hebben, zonder pogingen aan te wenden hem daarvan af te houden. We zien hier dan ook niet, dat de positie van den man onbehagelijker wordt, doordat de opgroeiende kinderen tegen hem partij kozen voor de moeder. De verhouding tusschen man en vrouw was over het algemeen goed te noemen. Had Willemsen geld over, dan bracht hij uit de stad iets mee voor „z'n Door”, die misschien wel liever het geld gehad zou hebben dan het cadeau, dat haar man zelden ongeschonden wist over te brengen, maar toch de goede bedoeling waardeerde. Ook voor zijn kinderen was hij, en bleef dat vrij lang, in zekeren zin de held die alles kon en durfde, en tegen wien ze op zagen. Ook op anderen probeerde de man indruk te maken. De buurtbewoners imponeerde hij door de manier, waarop hij zich aanstelde als hij teveel gedronken had. Dan rende hij, terwijl hij zich de kleeren van het lichaam rukte, door de Noteboomenlaan, en zat soms de vrouwen achterna met een mes, zonder werkelijk kwaad in den zin te hebben.

Ten opzichte van personen, verbonden aan eenige maatschappelijke instelling, trachtte hij zijn doel, de aandacht te trekken, op heel andere wijze te bereiken. Hij deed zijn uiterste best, bij hen de meening te vestigen, dat het aan hem en zijn vrouw niet lag, dat de kinderen minder goed oppasten. Gewezen op zijn alcoholmisbruik, had hij direct een excuus klaar, „hij had het geleerd op de jeneverstokerij” waar hij werkzaam was en waar de knechts den inhoud van de gebroken kruiken consumeerden, terwijl hij in 1920 weer erger dronk „om dien man, die Anthonia misbruikt heeft”.

Slechts in één opzicht heeft de vrouw getracht de gevolgen van het wangedrag van haar echtgenoot op te heffen. Zij slaagde er nl. in zich een aardige bijverdienste te verschaffen door een fruithandel, waarvoor zij zich in den loop der jaren een vast afzetgebied wist te veroveren onder de gegoede burgerij. Dit neemt echter niet weg, dat het gezin ook nog vaak steun van het Burgerlijk Armbestuur ontving. In hoeverre het schoenmakersbedrijf van den man van belang was, is moeilijk uit te maken. Een groot deel van zijn verdiensten zal wel aan drank zijn opgegaan. Hij was bovendien een hartstochtelijk dobbelaar, ter zake waarvan hij ook wel bekeurd is. Soms had hij veel geld op

zak en liet dat dan duidelijk merken aan al wien hij ontmoette. In de omgeving werd hij er wel van verdacht als heler op te treden. Voor dit delict is hij echter nooit veroordeeld, wel eenige keeren wegens agressieve misdrijven, die hij ongetwijfeld onder invloed van drank pleegde. Verder onderging hij eenige malen hechtenis wegens openbare dronkenschap.

Hoe de financieele omstandigheden ook waren, het huishouden en de kinderen zagen er steeds verwaarloosd en armelijk uit.

JOHANNA MARGARETHA GEERTRUIDA, *geb. 1894, geb. 1913 met P. W. G. van Goes.*

Uit dit huwelijk werden negen kinderen geboren, waarvan reeds twee jongens eenigen tijd in de Tucht school doorbrachten ter zake van diefstal en verduistering, terwijl de oudste dochter buitenechtelijk beviel van een kind, waarvan haar verloofde de vader was. Ook het gedrag der ouders was niet onberispelijk, ofschoon niet van dien aard, dat ze met de Justitie in aanraking kwamen. Het eigenlijke beroep van den man was sigarenmaker. Daar hij meer belangstelling had voor de voetbal-sport — hij was o.a. president-secretaris van een club —, verzuimde hij zijn werk nog al eens, waaronder zijn verdiensten natuurlijk leden. De vrouw, die daardoor te kampen had met geringe en wisselende inkomsten, nam haar toevlucht tot afzetterij en bedriegerij. Bovendien was de man zeer zwak; in 1933 stond hij onder toezicht van een vereeniging tot bestrijding van tuberculose. Na 1921 heeft hij niet meer in de sigaren-industrie gewerkt, maar ontving hij een uitkeering van het Burgerlijk Armbestuur via zijn vakbond, waarin hij tevens een functie vervulde. In 1925 werd hij er echter op betrapt tevens handel in haring te drijven, terwijl zijn vrouw met sinaasappelen ventte. Zijn steun werd hierop onmiddellijk ingehouden. Na dit voorval heeft de man zijn best gedaan niet meer in de noodzakelijkheid te komen bij deze instelling om hulp te moeten aankloppen. Eenige jaren wisten man en vrouw door handel in het onderhoud van het gezin te voorzien. Eind 1932 moest de man echter de zaak stopzetten, omdat hij tengevolge van zijn slechte betalingen geen crediet meer kon krijgen bij de grossiers. Sindsdien bestaat het gezin van de verdiensten der kinderen en de opbrengst van den handel der vrouw, die echter niet regelmatig uitgaat. Zij maakt nog steeds zeer gemakkelijk schulden.

De verhouding tusschen man en vrouw was minder goed, daar

hij de zorg voor het gezin voor verreweg het grootste deel aan haar overliet. Eenige malen verliet zij hem reeds, doch keerde na korten tijd weer terug.

De man bewoog zich ook op politiek terrein, waarbij hij een groote mate van zelfbewustzijn aan den dag legde.

De twee oudste zoons hebben, zoolang zij gehuwd zijn, praktisch alleen van den steun geleefd.

JOHANNA CORNELIA, *geb. 1898, geb. 1919 met M. A. van Oostburg.*

Dit gezin schijnt gunstig bekend te staan. De man, die met zijn gezondheid sukkelde, was sinds 1932 werkloos. Er zijn twee, nog jonge, kinderen.

MARGARETHA, *geb. 1900, geb. 1923 met W. van Terneuzen (overl. 1932); geb. 1935 met L. van den Hoek.*

Bij haar huwelijk met van Terneuzen werden de twee voorkinderen van de vrouw gewettigd. Over dit gezin, dat op een dorp in de omgeving van Utrecht woonde, waar de man wegwerker was bij de N.S., zijn geen nadere gegevens bekend. We weten alleen, dat de man dronk. Nadat hij tengevolge van een ongeval om het leven gekomen was, keerde zijn echtgenoot naar Utrecht terug, waar enkele maanden na het overlijden van den vader het negende kind geboren werd. Aanvankelijk ging zij in een keurige arbeidersbuurt wonen, waar echter de burens spoedig pressie op den huiseigenaar uitoefenden haar de huur op te zeggen, daar zij veel bezoek ontving, dat er ongunstig uitzag: „kerels met dassen en petten”. Zij verhuisde toen naar de Noteboomenlaan. Hier beviel de weduwe buitenechtelijk van een dochter. Kort daarna introduceerde haar vader een zekeren van den Hoek, dien hij bij het ondergaan van een hechtenisstraf in het Huis van Bewaring had leeren kennen, bij haar, een man, die uit hoofde van een nierkwaal niet wel tot werken in staat geacht kon worden en die, na zijn ontslag uit den Indischen militairen dienst, hier een zeer armoedig bestaan geleid had met de vrouw, met wie hij in Indië gehuwd was. Na de ontbinding van hun huwelijk in 1934 keerde deze vrouw, die een halfbloed was, naar Indië terug.

Daar van den Hoek eigenlijk geen dak boven zijn hoofd had, en zonder middel van bestaan was, bleef hij z.g. als kostganger bij Margaretha, wat er feitelijk op neer kwam, dat hij door haar

werd onderhouden en dat zij als man en vrouw samenleefden. Toen zij een kind van hem verwachtte, huwden zij, waardoor het pensioen van de vrouw kwam te vervallen. De afkoopsom, die haar bij deze gelegenheid verstrekt werd, een bedrag van f 2000,—, besteedde zij om zich een draaiorgel aan te schaffen, wat de vrouw beschouwde als een prachtige geldbelegging, terwijl ze van het overschot haar schulden afdeed en haar huis eens heelemaal opknapte. Van de uitkeering, die zij kreeg, toen haar man verongelukt was, had zij ook nieuw meubilair gekocht. Na een paar jaar was het orgel al weer verdwenen en leefden zij van de opbrengst van den lompenhandel, dien de man dreef.

Het oudste kind van de vrouw, Theo, werd in 1932 op 13-jarigen leeftijd ter beschikking van de Regeering gesteld wegens diefstal door middel van braak in vereeniging. Reeds vroeger had hij zich op school herhaaldelijk schuldig gemaakt aan kleine diefstallen en meermalen kocht hij lekkers op naam van zijn moeder. Bovendien bleek hij op sexueel gebied een gevaar voor zijn kameraadjes. In verband met zijn achterlijkheid werd hij opgenomen in een inrichting voor toevallijders, waar hij zich over het algemeen goed gedroeg.

ANTHONIA, geb. 1902, geb. 1927 met A. W. van Hulst.

Dit meisje leed aan epileptische toevallen. Zij werd hiervoor kort na de geboorte van haar buitenechtelijk kind in verschillende gestichten verpleegd. Sinds haar huwelijk schijnt echter haar toestand geen aanleiding meer gegeven te hebben tot klachten. De eerste jaren van hun huwelijk leverden echter genoeg andere moeilijkheden op. Toen hij nog vrijgezel was, stond van Hulst op zedelijk gebied ongunstig bekend, en kort voor het huwelijk met Anthonia werd hij veroordeeld tot een bijdrage in de alimentatiekosten voor een onwettig geboren kind, waarvan hij als verwekker was aangewezen. Ook als gehuwd man wijzigde hij zijn gedrag niet, terwijl de vrouw van haar kant in hooge mate kwaaddenkend was. Veel onderlinge oneenigheid was hiervan het gevolg, zoo zelfs, dat de vrouw haar man eenige malen verliet.

Tot kort voor het huwelijk was van Hulst als hulpknecht werkzaam geweest in de metaalindustrie. Toen hij buiten werk geraakte, begon hij een winkel te Soesterberg. Begin 1929 dwongen financieele moeilijkheden den man dezen weer te sluiten, daar zijn leveranciers hem niet langer crediet wilden verleen.

Het gezin keerde naar Utrecht terug, waar de man nog ongeveer een jaar op een ijzerfabriek werkte. Sindsdien is hij onafgebroken werkloos geweest en genoot steun van zijn vakorganisatie. Man en vrouw, tusschen wie de verhouding heel wat verbeterd was, deden hun best, met de bekrompen middelen zoo goed mogelijk voor hun gezin te zorgen. De steun, dien de vrouw van haar echtgenoot (die plezier had in het verrichten van huishoudelijke bezigheden en dol was op de kinderen) ontving, was hierbij van niet te onderschatten belang.

De zorg voor het buiten echt geboren kind werd reeds in 1920 opgedragen aan een Voogdijvereniging, die het meisje in gezinsverpleging plaatste. In 1930 werd zij beschreven als een zenuwpatiënte van aanleg, met psychopathische trekken. Eenige malen werd gemeld, dat zij zich aan kleine diefstallen schuldig maakte ten nadeele van de pleegouders en in dienstbetrekking. Lichamelijk was zij uiterst zwak. De band tusschen dit meisje en haar moeder was zeer los.

JOHANNES WILLEM, *geb. 1906, geb. 1929 met E. van Zierikzee.*

Straatschenderijen brachten Johannes op 12-jarigen leeftijd in aanraking met den Kinderrechter, die hem een gezamenlijke Tucht-schoolstraf van een jaar oplegde. Veel succes had deze maatregel niet. Nauwelijks was hij weer thuis, of het schoolverzuim van zijn jongere broertjes en zusjes nam in ernstige mate toe. Bij onderzoek bleek, dat Johannes hen aanzette om te bedelen, en hen er zelfs toe bracht diefstalletjes te plegen in de groote winkels, waarbij hij het leeuwenaandeel in de buit voor zich reserveerde. Het gevolg was, dat hij acht maanden na zijn thuiskomst ter beschikking van de Regeering gesteld werd, evenals zijn 11-jarig broertje Teunis. Ten aanzien van de andere, jongere kinderen, resp. zeven en vijf jaar oud, werd geen enkele maatregel genomen. Uit de gegevens, verstrekt door het Opvoedingsgesticht, blijkt, dat hij daar leed aan toevallen. Men vond hem een sluwen, achterbakschen jongen, die niet te vertrouwen was en gaarne anderen opstookte. Na zijn voorwaardelijk ontslag werkte hij te Utrecht in de metaalnijverheid, waarvoor hij gedurende de dwangopvoeding was opgeleid. Sinds 1934 was hij werkloos. Hij was toen ongeveer vijf jaren gehuwd met een meisje uit een, door de indolentie van de moeder, na het overlijden van haar man aan lager wal geraakt gezin. Zoowel Johannes als zijn vrouw gedroegen zich in hun huwelijk uitstekend.

Vlak nadat hij werkloos geworden was, pleegde de man echter tezamen met den oudsten broer van zijn vrouw een diefstal met braak, waarvoor beiden veroordeeld worden tot zes maanden gevangenisstraf, waarvan drie maanden voorwaardelijk. Zijn proeftijd kwam hij goed door.

Voor de reclasseeringsvereniging, aan wie het toezicht over hen werd opgedragen, was hij geen gemakkelijke pupil. Daar het hem moeilijk viel zich aan de steunnorm aan te passen, vroeg hij voortdurend met klem om extra hulp in allerlei vorm; hij was eigenlijk alleen tevreden, wanneer het hem gelukte in werkverschaffing geplaatst te worden.

JOHANNES CORNELIS, *geb. 1908, geb. 1931 met C. H. van Vlis-singen.*

Aan de diefstalletjes, die de kinderen Willemsen omstreeks 1920 pleegden onder leiding van hun bovenbesproken broer, schijnt deze jongen niet meegedaan te hebben. Hij werd echter drie jaar later wegens diefstal ter beschikking van de Regeering gesteld, en geplaatst in een Rijksopvoedingsgesticht. Na zijn vertrek uit Avereest kwam hij in militairen dienst, waaruit hij wegens wangedrag ontslagen werd. Teruggekeerd in Utrecht kwam hij veel bij zijn zuster en zwager van Goes thuis, die ook vaak bezoek ontvingen van hun buurvrouw van Kerkwerve. De verhouding tusschen het echtpaar van Kerkwerve liet reeds eenige jaren te wenschen over; meermalen hadden hevige ruzies plaats tusschen man en vrouw, waarbij de laatste haar echtgenoot omgang met andere vrouwen verweet. In hoeverre deze beschuldiging gegrond was, is niet met juistheid te zeggen. Wel is bekend, dat de man zich tijdens de mobilisatie met smokkelen had bezig gehouden en dat hij in 1919 tien maanden gevangenisstraf had ondergaan wegens heling. Sindsdien had hij steeds getracht op eerlijke wijze het brood voor zijn gezin te verdienen. Zijn vrouw maakte echter al te gemakkelijk schulden, kocht veel op afbetaling en trok zich er weinig van aan, wanneer de crediteuren haar tenslotte op luidruchtige wijze kwamen aanmanen tot voldoening.

Mede door toedoen van zijn zuster ontstond er tusschen Johan en vrouw van Kerkwerve, die ruim twintig jaar ouder was dan hij, al spoedig een al te vertrouwelijke verhouding, die tengevolge had, dat deze laatste haar man in begin 1929 na een korte woordenwisseling verliet om met Willemsen te gaan samen wo-

nen. De zorg voor de zes kinderen, waarvan het oudste dertien en het jongste twee jaar oud was, liet ze aan haar man over.

Van Kerkwerve stelde een eisch tot echtscheiding in, die hem werd toegewezen. Zoodra de termijn van 300 dagen na de ontbinding van het huwelijk verstreken was, trouwde de vrouw met Willemsen. Intusschen was uit hun samenleving reeds een kind geboren, dat nog den naam van Kerkwerve draagt.

Willemsen werkte soms als schoenmakersknecht en ontving overigens steun van zijn vakbond. Het paar schijnt eenigen tijd gewoond te hebben bij Willemsen's ouders.

In 1931 werd hem een boete opgelegd wegens mishandeling.

TEUNIS JACOBUS, *geb. 1909.*

Zoals wij reeds zagen werd Teunis in 1920, tegelijk met zijn ouderen broer Johannes Willem, ter beschikking van de Regeering gesteld. Kort na zijn opname deed zich volgens den psychiater een lichte aanval van epilepsie voor, welke zich echter niet herhaald schijnt te hebben. Hij was wat achterlijk, om welke reden hij in de hulpklasse werd geplaatst. Evenals zijn vader was hij druk en trok hij graag de aandacht. Hij voelde zich gauw beleedigd en vloog dan geweldig op; soms had hij ook driftbuien. Evenals zijn broer Johannes Willem had hij iets ontevredens over zich. In het gesticht was hij een paar maal bij een kleinen diefstal betrokken. In 1927 kon hij met voorwaardelijk ontslag naar huis gezonden worden, waar hij zich onder leiding van zijn vader verder zou bekwamen in het schoenmakersambacht. Hiervan kwam, zooals te verwachten was, niets terecht. De jongen vond echter werk op verschillende machinefabrieken. Thans is hij sinds een paar jaar werkloos.

Onlangs schijnt hij huwelijksplannen gehad te hebben met een vrouw, die, hoewel gehuwd, relaties onderhield met andere mannen, en die tenslotte van haar echtgenoot was weggeloopt.

PETRONELLA, *geb. 1910, geb. 1932 met H. van Sluis.*

Ook van deze dochter wordt vermoed, dat zij eenigszins epileptisch is. In 1930 werd zij burgerrechtelijk onder toezicht gesteld, daar zij meermalen van huis wegliep en soms in gezelschap van mannen den nacht in een hotel doorbracht. Zij was ongedurig en leugenachtig, waardoor het zeer moeilijk was de fantastische verhalen, die ze over haar avonturen vertelde, naar waarde te schatten. Het jaar daarop werd zij wegens diefstal bestraft, vermoedelijk voorwaardelijk.

Gehuwd met een bloemenventer, uit Duitschland geboortig, heeft zij weinig anders dan armoede gekend. Na de eerste weken in Zeist gewoond te hebben, keerden zij terug naar Utrecht, waar zij ook eenigen tijd inwoonden bij een zuster van de vrouw. Hier ter stede zijn zij, met enkele korte onderbrekingen waarin de man handel dreef, steeds op den steun aangewezen geweest. De man maakt een energieloozen en weinig intelligenten indruk.

JOSEPH, *geb.* 1912.

Zelf nauwelijks zestien jaar pleegde hij ontucht met een jongen beneden dien leeftijd, en werd voor dat feit voorwaardelijk ter beschikking van de Regeering gesteld. Twee jaar later werd dit vonnis tenuitvoergelegd, omdat hij met een neefje, dat f 10.— van zijn patroon gestolen had, van dit geld een uitstapje gemaakt had.

In het opvoedingsgesticht bleek hij zeer nerveus en onevenwichtig, een onbeteekenende jongen met infantiele trekken, maar gaf hij geen reden tot ernstige klachten. Na twee jaar kwam hij reeds in aanmerking voor voorwaardelijk ontslag, vermoedelijk ook, omdat men meende een goed tehuis voor hem gevonden te hebben bij zijn broer Johannes Willem, een oud-pupil van hetzelfde gesticht. De oudere broer had echter geen overwicht op hem, zoodat de poging mislukte. Gedurende de paar weken dat hij bij een schoenmaker werkte, verzuimde hij meermalen. Tenslotte bleef hij bij zijn patroon weg, daar hij meende van het lange stilzitten duizelig te worden en er hoofdpijn van te krijgen.

Hij begon toen een fruithandel, maar ging alleen 's morgens uit en deed 's middags niets meer. Zijn broer maakte hierop aanmerking (daar hij op deze manier niet genoeg verdiende om zijn kostgeld te kunnen betalen), wat ten gevolge had, dat Jos bij hem wegliep en bij zijn ouders ging wonen. Johannes Willem haalde hem wel den volgenden dag terug, maar na een paar dagen vertrok hij opnieuw naar zijn ouders. Ook hier kwamen herhaaldelijk moeilijkheden voor over de betaling van kostgeld, zoodat hij ook een tijdlang in een logement en bij zijn zuster, gehuwd met van den Hoek, gewoond heeft. Hij ging ongeregeld met handel, waarbij hij weinig activiteit aan den dag legde. Zoo huurde hij in 1937 geregeld een bakfiets om oude kranten op te halen, maar liet dit rijwiel meestentijds ongebruikt voor de deur staan, terwijl hij bij zijn moeder koffie zat te drinken. Hij wist

overigens op geraffineerde wijze geld los te krijgen van personen, wier belangstelling hij voor zich opwekte. Ondanks het feit, dat hij vrijwel niets verdiende, zag hij er uit om door een ringetje te halen.

In 1936 werd hij door de rechtbank veroordeeld tot twee maanden gevangenisstraf wegens bedreiging met zware mishandeling. Het vonnis in hooger beroep is ons niet bekend.

MARIA THEODORA, *geb.* 1913.

Het gedrag van deze dochter heeft nooit aanleiding gegeven tot het nemen van maatregelen; evenals haar oudere zusters vóór haar huwelijk, was zij op een fabriek werkzaam. In 1936 heeft ze ongeveer zes weken samengewoond met haar verloofde en een ander meisje. Zij kwam daarna weer thuis.

Enkele gehuwde zusters namen het haar kwalijk, dat ze geen hand uitstak om haar moeder te helpen, maar iederen avond „chic gekleed bij de straat liep”.

WILHELMINA, *geb.* 1916.

Op advies van den schoolarts werd Mientje in 1925 ter observatie opgenomen in de Psychiatrisch-Neurologische Kliniek, waar men verklaarde, dat zij psychopathe was; de psychiater van een der gestichten, waar ze later verbleef, noemde haar psychasthenoïd-schizoïd en licht debiel. Zij werd in 1927 ter beschikking van de Regeering gesteld, omdat zij herhaaldelijk diefstal pleegde. Eenige malen kwam zij door een openstaande deur een vreemd huis binnen en nam daar iets weg, terwijl ze, als ze ergens een fiets onbeheerd zag staan, daarmede een eindje ging omrijden en het rijwiel later weer op een andere plaats neerzette. Ook op school en thuis pleegde zij verschillende kleine oneerlijkheden. Bovendien scheen zij op sexueel gebied niet te vertrouwen. Zoowel in het Rijksopvoedingsgesticht als in het particuliere gesticht, waar zij verbleef, gaf zij eindeloze moeilijkheden, vooral omdat zij zich niet bij de andere kinderen wist aan te passen, zoodat er bijna iederen dag kibbelpartijen plaats hadden. Zelf was zij plagerig, maar van een ander verdroeg ze niets, zoodat ze alleen bleef staan. In gezinsverpleging geplaatst, omdat men meende, dat de groote omgeving prikkelend op haar werkte, moest dit experiment binnen het jaar gestaakt worden, daar zij hier wegliep en met een gestolen fiets naar Utrecht ging, waar zij door een broer werd opgepikt. Kort na de heropname in

het Rijksopvoedingsgesticht wist ze opnieuw te ontvluchten en met een gestolen fiets naar Utrecht te komen, waar zij op de oude manier weer een paar huizen binnen liep en daar een portemonnaie met geld en enkele goederen wegnam. Eerst na drie dagen werd zij teruggebracht. Tijdens het 4-jarig verblijf in het Rijksopvoedingsgesticht gaf zij grootendeels dezelfde moeilijkheden als voorheen, hoewel zij zich langzamerhand leerde beheerschen, zoodat èn de ruzies met haar klasgenootjes èn de driftbuien, wanneer ze straf had, minder werden.

Eind 1935 voorwaardelijk ontslagen, nam zij in haar betrekking tot tweemaal toe geld weg uit het doosje, waarin haar verval bewaard werd. Eenige weken daarna thuisgekomen met een gestolen fiets, werd zij opnieuw naar het Rijksopvoedingsgesticht gezonden en vandaar overgebracht naar de Rekkensche inrichtingen, waar ze tot haar een-en-twintigste jaar bleef. Na haar terugkeer in Utrecht was zij meestentijds haar moeder behulpzaam in de huishouding.

Nog geen jaar was echter sinds haar thuiskomst verlopen, toen zij zich opnieuw schuldig maakte aan diefstal, weer, net als vroeger, door insluiping. De Rechtbank veroordeelde haar terzake van dit feit tot een jaar gevangenisstraf, waarvan een half jaar voorwaardelijk.

JOHANNA MARIA GEERTRUIDA, *geb. 1918, geb. 1938 met J. van Heinkenszand.*

Nadat dit jongste meisje in 1932 onder toezicht gesteld was, omdat men meende, dat zij zedelijk gevaar liep, heeft zij geen aanleiding meer gegeven tot klachten. Uit de mededeelingen van het schoolhoofd bleek, dat zij moeilijk overweg kon met haar klasgenooten. Overigens is niets omtrent dit meisje bekend.

SAMENVATTING

Ongetwijfeld waren in het ouderlijk gezin Willemsen weinig gunstige tendenzen aan te wijzen. Vader Willemsen nam het niet al te nauw. Hij ging zich in ernstige mate te buiten aan drank, werd eenige malen ter zake van agressieve delicten veroordeeld, en nam maar al te gaarne deel aan het dobbelen, dat in de Noteboomenlaan plaats vond. Daar kan echter tegenover gesteld worden, dat hij steeds een bedrijf heeft uitgeoefend. Van de vrouw was geen positief slecht gedrag bekend. Zij had zelfs

door haar fruithandel een aardige bijverdienste weten te verwerven. Opmerking verdient het geregeld karakter, dat deze handel droeg, daar zij een tamelijk vaste cliëntèle bediende. Maar voor het overige had zij zich bij alles neergelegd en daarmee de handelwijze van haar man gesanctioneerd. Deze goedkeuring was weinig bevorderlijk voor de vorming van een vast normbesef bij de kinderen, doch het had ook zijn goede zijde. Er ontstonden in dit gezin geen ernstige tegenstellingen tusschen man en vrouw, waarbij de kinderen gedwongen waren partij te kiezen. De verhouding tusschen de ouders aan de eene zijde en de kinderen aan de andere zijde kon zich normaal ontwikkelen en het huwelijk bleef intact. Ook in den verwaarloosden indruk, die haar kinderen en haar huishouden maakten, kwam echter de onachtzaamheid van de vrouw ten opzichte van haar verplichtingen tot uiting.

Opgroeiend in dit slordige gezin, hebben de kinderen Willemssen niet geleerd bepaalde normen te aanvaarden en te eerbiedigen. Meestentijds zonder toezicht en zonder leiding aan zichzelf overgelaten, pleegden zij reeds op jeugdigen leeftijd feiten, die hen met den strafrechter in aanraking brachten. Eenmaal trad ook een der jongens hierbij op als aanvoerder van zijn jongere broertjes. Meer nog dan hun moeder erkennen zij het belang van geld, zonder de waarde ervan te beseffen. Dit zou een gevaar in zich kunnen bergen voor verval tot economische criminaliteit. Enkele aanwijzingen bestaan ook in deze richting, zoo bij Johannes Willem. Van veel meer belang zijn echter hun misdragingen op sexueel gebied. Deze zijn niet te verklaren zonder terug te grijpen op hun psychische afwijkingen. Zoo schijnt ook de economische criminaliteit van Wilhelmina voornamelijk te berusten op pathologische trekken in haar persoonlijkheid. De houding van den vader doet eveneens in sommige opzichten een zekere abnormaliteit vermoeden. De beoordeeling van deze factoren ligt echter buiten het terrein van dit onderzoek.

Bij de bespreking van dit gezin wezen wij op de vèrgaande aanpassing aan het Noteboomenlaan-milieu. Deze werd in de hand gewerkt door de omstandigheid, dat beide echtgenooten afkomstig waren uit de sociale groepeerings, waaruit de bevolking van deze buurt was samengesteld. Willemsen behoorde oorspronkelijk tot het plattelandsproletariaat. Hij was te Culemborg geboren, waar het gezin, om het drankmisbruik en het brute optreden van zijn tweeden vader — zijn eigen vader heeft hij nooit gekend —, een

slechten naam had. De vrouw kwam voort uit het stadsproletariaat, maar groeide in iets gunstiger milieu op dan haar man. Haar vader was jarenlang als opperman in dienst van denzelfden aannemer. Haar moeder had een water-en-vuurnerinkje in de buurt van den Springweg. Het gezin Willemsen-van Middelburg vertoonde dan ook de trekken, die kenmerkend waren voor het Noteboomenlaanmilieu. Vooral trad op den voorgrond de onge-regeldheid, veroorzaakt door sterk wisselende inkomsten en het ontbreken van een vast dienstverband. Op allerlei gebied bleek tevens, hoe zorg en overleg in dit gezin ontbraken. Ongetwijfeld heeft ook het wonen in een buurt, waar veel ongunstige elementen verblijf hielden, een slechten invloed uitgeoefend op het gedrag van den man, die gaarne de aandacht trok door anderen te overtroeven. In dit licht moeten ook de buitensporigheden gezien worden, die hij in dronkenschap beging. Men vermoedt, dat hij zich vaak erger dronken aanstelde, dan hij in werkelijkheid was. Dat Willemsen kwam tot dobbelen, kan in ieder geval voor een zeer groot deel op rekening van den invloed der omgeving geschoven worden. Toch ligt de zaak hier in het algemeen eenigszins anders dan bij de vorige in wijkverband behandelde families. Bij deze zagen wij, hoe de mentaliteit in het gezin gegroeid was uit hun verbondenheid aan de levenswijze en de opvattingen, zooals die in een bepaalde wijk historisch tot ontwikkeling gekomen waren. Het gezin Willemsen-van Middelburg bezat echter reeds een eigen karakter, voordat het zich in de Noteboomenlaan vestigde, en is zich in deze buurt zoo thuis gaan gevoelen, omdat de eigen mentaliteit reeds van te voren overeenkwam met die van de wijk van vestiging. De aanraking met dit milieu heeft er slechts enkele nieuwe elementen van bijkomstigen aard ingebracht, b.v. het dobbelen van den man. Dit was ook de reden, waarom hier in de genese van de criminaliteit van de kinderen, behoudens het feit dat deze grotendeels schijnt te berusten op hun abnormale psychische gesteldheid, weinig van een werking der wijkinvloed te bespeuren was¹. De kinderen ondergingen deze immers in hoofdzaak indirect, via de werking ervan in het ouderlijk gezin.

Door de zelfstandige positie, die het gezin Willemsen innam

¹ In de lichtvaardige opvattingen ten aanzien van het huwelijk, die eenige zoons bleken te bezitten, waar het betrof hun omgang met een gehuwde vrouw, zijn de weinig vaste sexueele normen van de Noteboomenlaan te herkennen.

ten opzichte van het wijkverband, vormt deze familie als het ware den overgang tot de hierna te bespreken families, die los staan van eenige locale groepeerings. In de familie Willemsen als geheel ontbrak ook iedere band met eenige ideëele groep. Slechts één der schoonzoons bewoog zich op politiek terrein, echter zonder dat daarbij van eenige opbouwende kracht sprake was.

DE FAMILIES, DIE NIET IN HET VERBAND VAN EEN BEPAALDE WIJK KUNNEN WORDEN BEHANDELD

Bij de hiervoor besproken families bleek steeds, hoezeer hun opvattingen en levensgewoonten — in het eene geval in sterker mate dan in het andere — den invloed hadden ondergaan van het locale milieu, waarin zij zich bewogen. Daarbij bleek, met betrekking tot de kinderen der door ons als uitgangspunt genomen gezinnen, een tendens te bestaan om zich los te maken uit het oorspronkelijke wijkverband. De verschillende oorzaken daarvan hebben wij hierboven trachten op te sporen.

Bij de drie families, waarvan de behandeling thans nog rest, is het bovenbedoelde ontwikkelingsproces al tot voltooiing gekomen in het gezin, waarvan bij het onderzoek werd uitgegaan. Reeds dit gezin zelf blijkt hier los te staan van iedere wijk-gemeenschap, wat bij twee dezer families duidelijk gedemonstreerd wordt in talloze verhuizingen van den eenen kant der stad naar den andere. Dit heeft ten gevolge, dat noch hun wandgedrag noch hun criminaliteit een specifiek karakter heeft verkregen, ontleend aan de locale sfeer van een bepaalde stadswijk. Waar in deze gezinnen echter normatief vormende krachten ontbreken, daarentegen ontbindende krachten veelal op den voorgrond treden, is het gemis van een band met de buurtgroep als een ernstig nadeel te beschouwen. Doordat zij los staan van hun buurtgenooten, laat het oordeel van deze hen onverschillig en ontbreekt zodoende de rem, die in andere gevallen gelegen is in de onwillekeurige contrôle, door de omwonenden op handel en wandel uitgeoefend. De leden van deze gezinnen gaan in alle opzichten hun eigen gang, ongehinderd door van buiten af opgelegde normatieve overwegingen. Zij staan geheel op zichzelf, en waar zij weinig waardevolle elementen bezitten, is het niet te verwonderen, dat deze drie families behooren tot de meest ongunstige van de hier besproken gevallen. Dit is niet zoozeer gelegen in den aard en omvang hunner criminaliteit, die, in vergelijking tot de overige families, betrekkelijk gering is, — hetgeen verband houdt met het feit, dat wij hier met vrij jeugdige

families te doen hebben — dan wel in hun overig maatschappelijk gedrag. Dit kenmerkt zich door een vrijwel absolute negatie van de gangbare opvattingen omtrent wat behoorlijk is en wat niet. Rechtstreeks hiertegenin gaan zij veelal niet, doch zij laten deze normen, waaraan zij immers geen deel hebben, als het ware links liggen. Eveneens mist men hier het streven zich, althans op bepaalde terreinen, aan te passen aan de bestaande orde of te voldoen aan bepaalde maatstaven.

Dit alles tezamen verleent aan deze families, gelijk wij in het volgende zullen zien, een in hooge mate asociaal karakter.

FAMILIE KLAASEN

INLEIDING

Hoewel het gezin Klaasen-van Amsterdam bijna steeds woonde in de Noteboomenlaan of in de nabijheid daarvan, kunnen we deze familie toch niet bezien in het kader van deze wijk. In de eerste plaats vestigde het gezin zich hier eerst in 1919, dus in een tijd toen de buurt haar eigen karakter reeds grootendeels verloren had, en in de tweede plaats vertoont deze familie weinig aanpassing aan het milieu, waarin ze verkeerde. Ook de afkomst van den man en de vrouw, die geen van beide Utrechters van geboorte zijn, levert geen aanknoopingspunten op met eenige stadswijk, terwijl er evenmin door aanhuwelijking van de kinderen een band met een bepaalde buurt gelegd is. We behandelen om deze redenen de familie Klaasen in de groep van de families buiten wijkverband, ofschoon zij in verschillende opzichten afwijkt van het beeld, dat deze opleveren.

De familie Klaasen behoort tot de jongste der hier behandelde gezinnen. Slechts zeven van de elf kinderen hebben reeds den 12-jarigen leeftijd bereikt, terwijl het oudste 25 jaar is. Het gaat hier dan ook voor een groot deel om jeugdcriminaliteit.

GEZIN KLAASEN-VAN AMSTERDAM, *geb.* 1916.

Voor haar huwelijk met Klaasen had de vrouw eenige jaren samengeleefd met een militair, die haar, nadat uit hun verhouding twee kinderen geboren waren, in den steek liet. Wel ontving de ongetrouwde moeder, die in een zijsteeg van den Springweg woonde, eenigen steun, maar ze had het toch zoo arm, dat zij zich geregeld 's middags bij de kazerne aanmeldde om een portie overgeschoten eten te halen. Volgens haar eigen mededeeling zou zij daar Klaasen, die bij het uitbreken van den wereldoorlog was teruggekeerd uit Duitschland, waar hij zestien jaar gewerkt had, hebben leeren kennen. Deze trok zich het lot van de vrouw aan en ging aanvankelijk met haar samenleven. Toen zij een kind van hem verwachtte, kwam het tot een huwe-

lijk, waarbij ook de twee voorkinderen van de vrouw door Klaasen gewettigd werden. Uit dit huwelijk werden elf kinderen geboren, waarvan er twee jong stierven, terwijl de vrouw nog viermaal een miskraam had. De zorg voor dit groote huishouden ging absoluut boven haar krachten. Terwijl rapporten van 1918 nog spreken van een ordelijk gezin, blijkt uit gegevens van 1922 reeds, dat zij niet meer tegen haar taak opgewassen was, en dat het er in huis vuil en slordig uitzag. Neemt men in aanmerking, dat zij behalve haar plichten als huisvrouw, ook de zorg had voor een ongelukkig kind en nog met groente ging venten, dan wekt het geen verwondering, dat het gezin in den loop der jaren verslonsde en vervuilde. Terwijl we aan den eenen kant echter een volkomen verwaarloozing zien, treffen we aan den anderen kant een zorg aan, die in de groep, waartoe dit gezin behoorde, als uitzondering te beschouwen is. Niet alleen kwam er iederen dag warm eten op tafel, maar ook legde de vrouw jaarlijks een gedeelte van de groente, die de man op zijn stukje land verbouwde, in, als wintervoorraad.

Het gebrek aan inzicht bij de vrouw, waardoor haar huishouden in het honderd liep, deed zich in nog ernstiger mate gevoelen bij de verzorging en opvoeding der kinderen. Deze zagen er steeds onfrisch en verwaarloosd uit. Het is wel voorgekomen, dat ze den eenen dag met koorts te bed moesten blijven en den anderen dag al weer op straat liepen. Van eenige ontwikkeling, zelfs de meest elementaire, was geen sprake; zoo was bijna geen der kinderen de kunst van klokkijken machtig. Ook op dit terrein vinden we echter weer een bewijs van den goeden wil der moeder, wanneer ze met zekeren trots constateert: „Bij mijn wordt niet gevaard en gemoerd, maar zeggen ze netjes vader en moeder.”

Evenals de vrouw heeft de man een intellectueel tekort. Hoewel hij eenige jaren de school bezocht heeft, is hij analphabeet gebleven. Het schijnt, dat hij als grondwerker wel aan zekere eischen kon voldoen, en zolang er voldoende arbeidsgelegenheid bestond, slaagde hij er in vrij geregeld werk te vinden. Toen de crisis echter begon door te werken, werd hij, waarschijnlijk ook omdat hij over de vijftig was, spoedig uitgeschakeld en sedert 1931 is hij voortdurend werkloos geweest.

In de goede jaren beschikte het gezin over ruime geldmiddelen — loonen van f 55 waren toen geen uitzondering —, die echter onoordeelkundig werden aangewend. Zoo bestonden de

broodmaaltijden meermalen uit een combinatie van krentebrood, worst en suiker. Sinds de werkloosheid van den man was men aangewezen op den steun van den vakbond en de verdiensten der kinderen. Daar men echter weinig behoeften had en het akkertje van den man groenten en aardappelen opleverde, heeft het gezin, ondanks de groote vermindering van inkomsten, geen bijzondere financieele moeilijkheden gekend.

Tusschen de leden van dit gezin heerschte voortdurend wrijving en waar hun iedere rem ontbrak, was een geringe aanleiding voldoende om een hevigen twist of zelfs een vechtpartij te doen ontstaan. Man en vrouw hadden vaak ernstige ruzie, waarbij hij haar, ook in bijzijn van de kinderen, in de grofste bewoordingen verwijten maakte over de onwettige samenleving vóór haar huwelijk. Van haar kant had de vrouw een zekere minachting voor den man, die onrein was op lichaam en kleeding. Ook de werkloosheid van de oudste zoons en hun, naar de meening van den vader, onvoldoende ijver om werk te zoeken, leverde veel stof tot oneenigheid op, waarbij de moeder partij trok voor de jongens. Door de onwettige geboorte van de twee oudste zoons werden deze moeilijkheden nog toegespitst. Zij leidden er in het geval van den tweeden zoon Gijs, die zich bovendien ook thuis slecht gedroeg, zelfs toe, dat hij de ouderlijke woning verliet. De moeder en de kinderen waren over en weer zeer aan elkaar gehecht, al trad zij, in haar geprikkeldheid om het huishouden, dat zij niet aankon, vaak ruw tegen hen op. Meermalen waren de man of de vrouw ook bij burenruzies van vrij ernstigen aard betrokken. In 1927 maakte de man zich bij een dergelijke gelegenheid schuldig aan mishandeling, waarvoor hem een boete werd opgelegd, terwijl de vrouw in 1933 wegens laster beboet werd.

Er bestaan ernstige vermoedens, dat er, toen Klaasen nog goed geld verdiende, wel drank in huis gehaald werd, waarvan beide echtgenooten gebruik maakten, terwijl de man zich ook buitenshuis aan drankmisbruik schuldig gemaakt zou hebben. De laatste jaren is hiervan echter niets gebleken.

Vrouw Klaasen zelf schreef den verwaarloosden toestand, waarin haar gezin verkeerde, aan het groote aantal kinderen toe. „Hoe kan het ook anders, als ze de macht uit je halen,” zegt ze. Het blijft echter de vraag, of zij wel in staat geweest zou zijn een kleiner huishouden naar behooren te besturen. Weliswaar traden in dit geval de ongunstige factoren van het groote gezin

— vooral de overbelasting van de moeder — zeer sterk op den voorgrond, waartegenover het voordeel van een groot aantal kinderen, dat meehelpt de gezinsinkomsten te vermeerderen, ontbrak. Gedeeltelijk was de algemeene werkloosheid van dit laatste de oorzaak, maar van meer belang schijnt in dit verband het feit, dat de kinderen ongeschikt waren voor het meeste werk. Zelfs als loopjongen waren ze niet te gebruiken, daar ze wel den weg wisten in de stad, maar geen enkele straatnaam kenden. En had er al eens een werk gevonden, dan was dit meestal van korten duur, daar ze absoluut geen begrip van tijd hadden en moeders 's morgens niet uit bed kon krijgen. Een ongunstige omstandigheid was ook, dat er onder de oudere kinderen geen meisje gevonden werd, dat in staat was de moeder in het huishouden te helpen.

WILHELMUS PETRUS, *geb. 1912, geb. 1934 met Lena van Hilversum.*

Van al zijn broers en zusters bezorgde deze zoon de minste last. Volgens een ongecontroleerde opgave was hij drie jaar bij dezelfde firma in dienst. Nadat hij in 1933, vermoedelijk omdat hij te oud en daarom een te dure werkkracht werd, ontslag gekregen had, heeft hij feitelijk niet meer gewerkt. Reeds enkele maanden na zijn trouwen was hij gedwongen zich tot Maatschappelijk Hulpbetoon te wenden en sindsdien heeft zijn gezin voortdurend van den steun geleefd. Zijn vrouw kwam uit een ruw, onbeschaafd milieu, maar wist in haar eigen huishouden wel van aanpakken.

GIJS, *geb. 1914.*

Deze kwam op 19-jarigen leeftijd voor het eerst met de Justitie in aanraking wegens diefstal van een drietal fuiken, tezamen met twee kameraden, die in de buurt van Oudwijk woonden. Tevoren had hij thuis reeds moeilijkheden veroorzaakt, doordat hij bijna nooit werk had en niet geheel eerlijk was.

Kort nadat hij het onvoorwaardelijke gedeelte van zijn straf — het vonnis voor den fuikendiefstal luidde zes maanden gevangenisstraf, waarvan vier voorwaardelijk — had uitgezeten, verliet hij met groote ruzie het ouderlijk gezin en ging voorloopig bij zijn oom inwonen. Spoedig vond hij echter een toevlucht bij de familie van zijn meisje, menschen, die 's zomers in een woonwagen reisden, met venten in hun onderhoud voorzagen, en

zich dien winter in Wijk C gevestigd hadden. Hier mocht hij mee-eten, terwijl hij voor den nacht onderdak vond in een logement. Al dan niet in gezelschap van zijn meisje of haar broers ging hij uit om vodden op te halen of met bedelnegotie. Bij een tocht naar Amsterdam, „omdat ze in Utrecht altijd bij dezelfde menschen kwamen”, zou hij daar uit een gang een jas hebben weggenomen. Door de Rechtbank te Utrecht veroordeeld voor dit feit, werd hij in hooger beroep door het Gerechtshof vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. Al dien tijd had hij echter in preventieve hechtenis doorgebracht, en ondertusschen was zijn meisje met een ander gehuwd. Na zijn invrijheidstelling was hij weer enkele maanden thuis, doch dezelfde moeilijkheid van vroeger, het feit, dat hij geen verdiensten had, bracht hem er toe, opnieuw in een logement te gaan wonen. Kort daarna bleek hij zich schuldig gemaakt te hebben aan diefstal van rijwielbelastingmerken, in verband waarmee hij in begin 1935 werd veroordeeld tot één jaar gevangenisstraf, terwijl bij dit vonnis tevens tenuitvoerlegging gelast werd van de vier maanden, hem bij de eerste veroordeeling voorwaardelijk opgelegd. Na een korten tijd van vrijheid volgde opnieuw een vonnis, ditmaal wegens heling van een fitting, terwijl hem in 1938 een gevangenisstraf werd opgelegd terzake van berooving. Volgens mededeeling van zijn moeder zou zijn zedelijk gedrag in deze laatste perioden van vrijheid ook te wenschen overgelaten hebben, en had hij omgang gehad met een 15-jarig meisje en een gehuwde vrouw, wier man gevangenisstraf onderging. Terwille van deze vrouw zou hij thuis allerlei kleine diefstallen gepleegd hebben. Tengevolge van dit alles ontstonden groote moeilijkheden in het gezin en woonde Gijs ook weer tijdelijk in logementen of op een kamertje.

JACOBUS, *geb.* 1916.

Deze bracht het op school niet verder dan de derde klas, en is feitelijk analphabeet gebleven. Tot nog toe had hij vrij geregeld werk, eerst bij een boer en later bij de Gemeentereiniging. Bijzondere moeilijkheden gaf hij niet.

JANSJE, *geb.* 1918.

Tengevolge van kinderverlamming is dit meisje mismaakt en hulpbehoevend. De ouders waren, ondanks hun groote gehechtheid aan dit kind, niet in staat het de noodige

verzorging te geven, zoodat ten slotte de aandacht van den Voogdijraad op dit geval gevestigd werd, die er na veel moeite in slaagde de ouders te overreden hun toestemming te geven tot ontheffing. Tegelijkertijd wendden de ouders zich echter tot een advocaat om advies, hoe ze het meisje toch thuis konden houden. De ontheffingsprocedure had intusschen voortgang en begin 1933 kon Jansje geplaatst worden in de Stichting Ermelo-Veldwijk.

BRAM, *geb.* 1920.

Op school was hij een lastige leerling, die nogal eens moeilijkheden veroorzaakte door zijn drift. Tenslotte werd hij, toen hij in de vijfde klas zat, van school gestuurd om zijn agressief optreden; hij weigerde zich te onderwerpen aan het onderzoek van de schoolzuster. In datzelfde jaar werd hij evenals zijn twee jongere broertjes burgerrechtelijk onder toezicht gesteld. Aanleiding tot dezen maatregel was een proces-verbaal wegens het stroopen van appels en een wegens heling. Wij mogen wel aannemen, dat het bij hem, evenmin als bij zijn jongere broertjes, om deze op zichzelf staande feiten ging, maar dat zij zich alle drie herhaaldelijk aan dergelijke kruimeldiefstallen schuldig maakten. Daar de gezinsvoogdes niets met hem wist aan te vangen, werd hij naar een observatiehuis gezonden, waar hij acht maanden verbleef. Moeder Klaasen gaf op deze opzending het volgende commentaar: „Hij zit er niet, omdat ie gestolen heb, maar dat is voor z'n groote bek”. Plaatsingspogingen in een gesticht mislukten en hij kwam na afloop van den observatietermijn weer thuis. Geregeld gewerkt heeft hij nooit.

JAN, *geb.* 1921.

Deze jongen maakt een zeer achterlijken indruk en is ook lichamelijk weinig ontwikkeld en zwak. Met zijn twaalfde jaar zat hij nog in de derde klas. In 1933 werd hij tweemaal geverbaliseerd, wegens heling van sigaartjes en wegens diefstal van eendeneieren uit het Wilhelminapark.

JAN WILLEM, *geb.* 1924.

Reeds op 9-jarigen leeftijd pleegde deze jongen allerlei kruimeldiefstalletjes, waarvoor hij ook een proces-verbaal kreeg. Het voorbeeld van de oudere broertjes is in dit geval zeker een belangrijke factor geweest. Op school en in huis gedroeg hij

zich overigens goed. Hij scheen wat minder dom te zijn dan de rest van de kinderen.

WILHELMINA,	geb. 1927	} Deze vier meisjes zijn nog te jong om iets over hen te kunnen zeggen.
CATHARINA JOHANNA,	geb. 1928	
NEELTJE,	geb. 1932	
JANNETJE,	geb. 1933	

SAMENVATTING

Wanneer we deze familie asociaal noemen, geschiedt dit niet zoo zeer op grond van ernstig wangedrag van haar leden — immers, bovenmatig drankmisbruik, onzedelijk levensgedrag en het leven op kosten van instellingen van weldadigheid, al deze ondeugden troffen we hier niet, of althans niet in die mate aan, waarin zij de overige crimineele families kenmerkten — maar omdat hun het vermogen ontbrak zich aan te passen aan maatschappelijke verhoudingen en instellingen. Sterker nog dan bij de ouders sprak dit bij sommigen van de kinderen. De voornaamste oorzaak hiervan schijnt hun intellectueel tekort te zijn. Dit is de reden, dat ze niet mee konden komen in het maatschappelijk gareel. De domheid van de moeder verklaart voor een groot deel den verwaarloosden toestand van het huishouden en de tekortkomingen in de opvoeding van haar kinderen. De man bleek al evenmin in staat om leiding te geven in zijn gezin. Als werkkraft bleek hij slechts geschikt voor ongequalificeerden arbeid, wat zijn vroegtijdige uitschakeling op de arbeidsmarkt in de hand werkte. Geen van de kinderen kon op school meekomen, en eenmaal boven den leerplichtigen leeftijd slaagde slechts een enkele van hen erin, zich te handhaven in een eenvoudig baantje. Hun onvermogen zich aan te passen aan het maatschappelijk leven heeft de onderlinge gebondenheid in hooge mate versterkt. De beide oudste zoons verkeerden hierbij in een ongunstige positie ten gevolge van hun onwettige geboorte, wat vooral in het geval van den tweeden zoon, Gijs, een duidelijk merkbaren invloed heeft uitgeoefend. Eenmaal los van het ouderlijk gezin zocht hij aansluiting bij individuen, onder wier invloed zijn criminaliteit nog toenam.

Toch heeft het ouderlijk gezin ook de overige kinderen niet voldoende kunnen beschermen, zoodat zij er evenmin in slaagden zich behoorlijk te handhaven. Daarvoor ontbraken in dit gezin tezeer de positieve elementen, noodig voor de vorming van een

voldoende stevig normatief besef. De strevingen in dit gezin bleven beperkt tot de bevrediging van de primaire stoffelijke behoeften, en men miste volkomen het zoeken van contact met eenige maatschappelijke groep en den wensch in deze groep een zekere plaats in te nemen. Zij waren zichzelf genoeg, hadden de gemeenschap niet noodig en stoorden zich dus niet aan haar orde. Evenmin kwamen zij tot ernstige schendingen van deze orde. Waar botsingen ontstonden, waren deze van weinig ernstigen aard. Zij waren door hun geringe vitaliteit en intellectuele tekorten te beschouwen als ongevaarlijke asociale.

Ofschoon het gezin betrekkelijk lang in dezelfde buurt woonde, is het daarvan geen deel gaan uitmaken. De verstandhouding met de omgeving was zelfs meestal van min of meer vijandigen aard, maar ook zonder dat dit het geval was, waren de burens weinig gesteld op den omgang met het vuile, onordelijke gezin. Ook de kinderen schenen geen behoefte te hebben aan vriendschappelijke omgang met anderen. Op school hielden zij zich eenigszins afzijdig van hun medeleerlingen, waarbij vermoedelijk een zekere, wellicht onbewuste, schaamte om hun haveloos voorkomen meesprak. In verband met hetgeen boven gezegd is over den aard van deze menschen is het bijna vanzelfsprekend, dat hier geen sprake is van deel hebben aan een ideëele gemeenschap. Toch is het feit, dat althans de man geen gebondenheid kent aan de arbeidersklasse in zooverre opvallend, omdat hij jarenlang arbeider geweest is en betrekkelijk regelmatig gewerkt heeft. Zelfs was hij lid van een vakorganisatie. In zijn reactie op de langdurige werkloosheid kwam echter tot uiting, dat hij geen deel had aan de opvattingen, heerschend in deze groep. Met verwonderlijk gemak paste hij zich aan dezen nieuwen toestand aan. Hij vulde zijn dagen met wat knutselarijtjes en het bewerken van zijn akkertje. Vooral de economische terugslag van de werkloosheid werd in dit gezin, waar de leden alleen zuiver materiële behoeften en die dan nog in beperkten omvang kenden, minder sterk gevoeld.

Het is te voorzien, dat de kinderen „beroepswerkloozen” zullen worden, die den regelmatigen arbeid niet kennen, en die het als normaal beschouwen van den steun te leven. Hun verstandelijke beperktheid maakt hen ten overvloede ook nog ongeschikt voor het meeste werk.

Stellen we deze familie naast de beide overigen buiten wijkverband behandelden, dan blijkt zij in bepaalde opzichten boven

het peil daarvan te staan. In de eerste plaats is het gezin Klaasen-van Amsterdam steeds economisch onafhankelijk geweest. Gedurende de werkloosheid van den man genoot het een uitkeering van den vakbond. De twee oudste zoons waren, sedert zij het ouderlijk huis verlaten hadden, steeds aangewezen op steun van Maatschappelijk Hulpbetoon. Bovendien kwam hier geen sexueel wangedrag in ernstigen omvang voor. Wel had de vrouw voor haar trouwen onwettig samengeleefd met een ander, en was haar huwelijk met Klaasen slechts de legalisatie van een bestaanden feitelijken toestand, maar in dit huwelijk zelf waren de verhoudingen steeds normaal. In het huwelijk van den oudsten zoon was de huwelijksleeftijd van zijn echtgenoot — zeventien jaar — als een ongunstige factor te beschouwen, die echter, voor zoover bekend, geen nadeel blijkt te hebben opgeleverd. Een ongunstig karakter droegen wel de relaties, die Gijs tot nog toe met vrouwen heeft onderhouden. Deze kenmerkten zich allen door hun oppervlakkigheid en getuigden aan weerskanten van laagstaande opvattingen.

Tenslotte vond men in deze familie evenmin het voortdurend verhuizen van de eene buurt naar de andere.

Samenvattend zouden wij kunnen zeggen, dat wij hier slechts zien een *tekortschieten* ten opzichte van de eischen van het maatschappelijk leven, terwijl wij in de beide andere gevallen tevens een *ingaan* tegen de regels daarvan kunnen opmerken.

Bezien in vergelijking met de familie van man en vrouw blijkt, dat wij hier wederom te doen hebben met een echtpaar, dat uit geheel verschillende milieus stamde. De familie van den man behoorde tot het plattelandsproletariaat. Door zijn langdurig verblijf in het buitenland en daarop volgend huwelijk en vestiging in de stad, had hij het contact met deze groep verloren, maar toch was hij in zijn hart „buitenman” gebleven. De vrouw behoorde geheel tot het stadsproletariaat. Het verschil in mentaliteit, dat hierdoor tusschen hen bestond, was oorzaak van een zekere spanning tusschen de echtgenooten, die nog versterkt werd door de wijze, waarop het huwelijk tot stand was gekomen.

FAMILIE HENDRIKSEN

INLEIDING

Zoowel Hendriksen zelf als zijn vrouw kwamen uit een, althans naar uiterlijke omstandigheden beoordeeld, gunstig milieu. De vader van den man behoorde tot de lagere ambtenaren. Het gezin bewoonde steeds een huis in een buurt voor den kleinen middenstand. De vrouw behoorde naar afkomst tot een andere sociale groepeerings. Haar vader oefende het beroep van loodgieter uit. De gegevens toonen aan, dat men hier te doen had met een keurig arbeidersgezin.

De jonge Hendriksen en zijn echtgenoot zonken al direct bij hun huwelijk tot een lager sociaal niveau, vooral door de ongeregelde en geringe verdiensten van den man en diens drankmisbruik. Het eerste huis, dat zij betrokken, was gelegen in een steeg in de binnenstad; het werd in een rapport van een paar jaar later bijna onbewoonbaar genoemd.

Enkele jaren daarna hadden zij zelfs geen eigen behuizing meer, en zwierven rond in logementen en gemeubileerde kamers, om tenslotte in de barakwoningen voor onbehuisden bij het Ondiep terecht te komen. De laatste tien jaar heeft het gezin weer zelfstandig gewoond aan verschillende adressen.

Het is duidelijk, dat het onmogelijk is deze familie in wijkverband te behandelen.

Waar het hier een betrekkelijk jong gezin betreft, neemt de jeugdcriminaliteit een belangrijke plaats in.

GEZIN HENDRIKSEN-VAN ALKMAAR, *geb.* 1911.

De man was oorspronkelijk kok en banketbakker. Dit vak verwisselde hij al spoedig voor het kellnersberoep, omdat hij meende dan meer vrijen tijd te hebben. De noodige vakkennis hiervoor ontbrak hem echter, en ook de lust zich die te verwerven. Bovendien scheen hij de geschiktheid te missen, om met publiek om te gaan, terwijl hij zijn uiterlijk evenmin meehad. De getuigschriften van patroons, bij wie hij gewerkt heeft, luidden dan ook meestal ongunstig, terwijl een werkgever, bij wien hij

in 1918 als ambulans keller in dienst geweest was, het vermoeden uitsprak, dat hij zich ten zinnen nadeele aan oneerlijkheid schuldig had gemaakt.

Nemen wij hierbij nog in aanmerking, dat de man psychisch niet in staat scheen geregeld werk te verrichten, dan kan het geen verwondering wekken, dat hij alleen nu eens hier dan eens daar als noodhulp in dienst genomen werd, en er tenslotte niet meer in slaagde in Utrecht, waar hij langzamerhand bekend was, werk te vinden.

De instellingen van weldadigheid toonden op grond van ongunstige ervaringen, met dit gezin opgedaan, hoe langer hoe minder bereidheid steun te verleen, daar het bleek, dat de man zijn verdiensten grootendeels verdrong en verbraste, terwijl de ongeschikte behuizing, de bekrompen geldmiddelen en het voorbeeld van den man hun uitwerking op de vrouw niet misten; zij begon na verloop van tijd haar huishouden steeds meer te verwaarlozen, en bleek evenmin als haar man de waarde van geld in te zien.

Zoo trok het gezin in den zomer van 1917 naar Zandvoort, waar de man eenige maanden werkte. Na den afloop van het seizoen kwam hij echter zonder emplooi en in November dwong armoede het gezin naar Utrecht terug te keeren, waar zij rekenden op steun van hun ouders. Een eigen huis werd niet meer betrokken, man en vrouw vonden onderdak in een logement, terwijl drie der kinderen werden opgenomen door de grootouders van moederszijde, waar het jongste meisje reeds sinds kort na de geboorte verzorgd werd. De oudste jongen kwam in huis bij de ouders van den man. De kinderen waren bij de grootouders ondergebracht, onder voorwendsel dat het een kwestie van een paar dagen zou zijn. Inkomsten had Hendriksen in dezen tijd niet. Zijn moeder stopte hem geregeld wat geld toe, zoodat hij het logies voor zichzelf en zijn vrouw kon betalen. De maaltijden kregen beiden in hun ouderlijk huis, wanneer de resp. vaders naar hun werk waren.

Zowel de man als de vrouw beloonden hun ouders voor deze hulp door voorwerpen van hen te stelen en die te verkoopen. De man deed dit om aan zijn drank- en speelzucht te kunnen voldoen.

Het echtpaar Hendriksen scheen deze levenswijze best te bevallen, en blijkbaar dachten zij er niet over zich weer de last van een eigen huishouden op den hals te halen. De toestand

werd op den duur vooral voor de ouders van de vrouw, waar nog negen eigen kinderen inwonend waren, onhoudbaar. Haar vader, die vroeger ook wel een borrel gebruikte, bedronk zich vaker en vaker, terwijl er meermalen huiselijke oneenigheden voorvielen. Het gezin van den ouden Hendriksen was minder zwaar belast, maar ook hier bestond reden om in te grijpen, daar het 6-jarig kleinzootje het schoolgeld, dat hij meekreeg, meer dan eens geheel of gedeeltelijk versnoepte. Juli 1918 werd Hendriksen uit de ouderlijke macht over zijn kinderen ontzet, terwijl de Rechtbank ten aanzien van zijn vrouw ontheffing uitsprak. De kinderen kwamen in gezinsverpleging. In dezen tijd onderging de man ook vier maanden gevangenisstraf wegens verduistering.

Daarna schijnt het echtpaar nog een tijdlang huisvesting genoten te hebben bij de ouders van den man. Begin 1919 trokken zij naar Amsterdam, waar Hendriksen werk hoopte te vinden.

Ook in deze plaats was hij bij verschillende patroons in lossen dienst en ontving bij werkloosheid steun van het Burgerlijk Armbestuur. Geruimen tijd genoot hij de uitkeering van deze instelling, terwijl hij tevens 's avonds als kellner verdienen had. In deze jaren onderging hij opnieuw vijf maanden gevangenisstraf wegens verduistering. Uit enkele betrekkingen werd hij ontslagen wegens dronkenschap. Hij ging veel uit en werd ook wel gezien met andere vrouwen.

Het gezin woonde hier veelal bij anderen op gemeubileerde kamers. Verschillende malen werden zij echter na verloop van tijd op straat gezet.

Eind 1922 naar Utrecht teruggekeerd, zette het echtpaar het oude leven voort. Enkele maanden na hun vestiging werd het gezin bij het Burgerlijk Armbestuur aangenomen, dat hen de eerstvolgende jaren met enkele korte onderbrekingen en sinds 1927 voortdurend gesteund heeft. Hier ter stede woonde het gezin aanvankelijk, evenals te Amsterdam, op kamers. Na eenige keeren uit huis gezet te zijn wegens huurschuld en vervuiling, kwamen zij begin 1925 terecht in de barakwoningen. Hoewel de financiële omstandigheden van het gezin zeer bekrompen waren, veroorloofde de man zich nog cafébezoek, en wanneer hij dan dronken thuis kwam, moest zijn vrouw het ontgelden. Daar hij geweldig driftig was, gebeurde het wel, dat hij haar dusdanig mishandelde, dat zij de wijk nam naar bevriende bureu, de drie kleine kinderen bij den vader achterlatend.

Soms leende de vrouw eenig geld van haar ouders om in de huishoudelijke behoeften te voorzien, maar wanneer haar echtgenoot dit bemerkte, maakte hij haar ook dit geld afhandig om het te verdrinken.

Een door het Burgerlijk Armbestuur ingesteld onderzoek bracht aan den dag, dat Hendriksen met sigaren ventte en deze inkomsten verzweg. Dit had tengevolge, dat de steun, als strafmaatregel, gedurende enkele maanden werd ingehouden. Noodgedwongen werkte de man toen een paar weken als kellner. Tegen den winter werd het gezin weer in ondersteuning opgenomen. Het daarop volgende jaar schijnt hij opnieuw met sigaren gevent te hebben in de omliggende gemeenten. Het is tenminste bekend, dat hem toen een boete werd opgelegd wegens den verkoop van ongebanderolleeerde sigaren. Waarschijnlijk uit medelijden met het gezin heeft het Burgerlijk Armbestuur hem niet opnieuw wegens fraude met steuninhouding gestraft.

Daar ook de huur van de barakwoning nimmer door Hendriksen werd voldaan, moest hij deze tenslotte ontruimen. De politie bracht het gezin toen onder in de barak in de nabijheid van de politiepost aan de Roode Brug, de zg. Leeuwenkuil. Kort daarna betrok het gezin voor het eerst sinds tien jaar weer een normale woning; eerst in het complex woningen voor economisch-zwakken, later in de Gemeentelijke contrôlewoningen, en, nadat zij deze beiden wegens huurschuld hadden moeten verlaten, aan verschillende andere adressen. De hogere huren, die de particuliere huiseigenaars bedongen, konden ze gewoonlijk in het geheel niet opbrengen, zoodat ze telkens gedwongen waren te verhuizen.

Het gedrag van den man bleef de jaren door steeds gelijk. Geregeld maakte hij misbruik van drank en kwam 's avonds laat thuis, terwijl de buurtbewoners hem van omgang met andere vrouwen beschuldigden. Den ganschen dag was hij bij de straat en men vermoedde, dat hij in de omliggende gemeenten eenigen handel dreef. Hij achtte zichzelf veel te hoog om bij Maatschappelijk Hulpbetoon te gaan stempelen, en speculeerde er daarbij op, dat men zijn groot gezin niet de dupe zou laten worden van zijn handelwijze. De steun werd geheel buiten den man om regelmatig aan zijn vrouw uitgekeerd. Een deel van het geld perste hij haar echter af, onder bedreiging van mishandeling. Voor haar zoowel als voor de kinderen was hij een bruant.

Hij onderging ook nog eenige malen gevangenisstraf wegens

diefstal en verduistering, voor welke feiten hij in 1928, 1933 en 1936 tot resp. drie maanden, zes weken en één jaar gevangenisstraf veroordeeld werd. Het in 1933 gepleegde feit vond plaats ten nadeele van een afbetalingsmagazijn, waarbij hij ten overvloede nog een valschen naam opgegeven had.

In het gedrag van de vrouw daarentegen valt een gunstige verandering aan te wijzen. Terwijl de inlichtingen in vroegere jaren steeds blijk gaven, dat de vrouw haar huishoudelijke plichten verwaarloosde en zich weinig om haar kinderen bekommerde, scheen zij sinds ongeveer 1930 meer zorg aan den dag te leggen. Twee gunstige factoren werkten hiertoe mee. In de eerste plaats de omstandigheid, dat zij eindelijk de beschikking kreeg over een normaal huis, en in de tweede plaats, dat het oudste zootje, Harry, er liefhebberij in bleek te hebben allerlei huishoudelijk werk voor zijn moeder te verrichten, waarin hij langzamerhand een groote handigheid verwierf. Hij waschte en streek, ja stopte zelfs de kousen voor haar. De latere rapporten gaven dan ook steeds een goed getuigenis over de orde en zindelijkheid, die in huis heerschte. De vrouw overwon zelfs zoozeer haar apathie, dat zij in 1931 uit helpen ging bij een zieke buurvrouw en zodoende een kleinigheid verdiende. Dit is de eenige gelegenheid, dat de vrouw er iets bij probeerde te verdienen. Wij moeten hier echter bij in aanmerking nemen, dat zij lichamenlijk niet sterk was. Sinds 1935 was zij lijdende aan een nierkwaal.

Werd de materiele verzorging van de kinderen in sommige opzichten dus beter, de capaciteiten ontbraken de moeder om een huiselijk milieu te scheppen, waarvan opvoedende kracht uit kon gaan. Bovendien bleef de verwaarloozing gedurende de voorafgegane periode doorwerken, ook nadat de omstandigheden gewijzigd waren. De jongens werden echte straatboefjes, met hun vriendjes de schrik van de omgeving. Zij pleegden herhaaldelijk kleine markt- en winkeldiefstalletjes. Voor het meerendeel van deze feiten zijn zij, ook wanneer de politie hen betrapte, niet vervolgd. Bij wijze van straf werden zij dan meegenomen naar het bureau, waar de ouders hen konden afhalen. Hoewel de moeder scheen te beseffen, in welk gevaar de kinderen verkeerden, liepen pogingen van den Voogdijraad om den vader te ontzetten op grond van zijn drankmisbruik en het feit, dat hij zijn kinderen in dronkenschap mishandelde, vast op

de zwijgzaamheid van de vrouw, die niets ten nadeele van haar man durfde te verklaren.

In deze jaren ontwikkelde zich bij de vrouw een groote agresiviteit, die mogelijk in verband stond met het gevoel van machteloosheid tegenover de omstandigheden, dat zich bij haar ontwikkelde. Zij had veel ruzie met de buurvrouwen, met wie ze zelfs vocht, en scheen zich ook wel krachtdadig te verzetten tegen de mishandelingen van haar man. Haar angst voor hem wist ze echter niet te overwinnen, en tenslotte durfde zij zelfs niet meer over hem te klagen.

Iedere poging om het gezin op te heffen liep zodoende spaak op den onwil van den man om zijn toestand in te zien, waartoe hij verstandelijk wel in staat geacht moet worden, en het feit, dat de vrouw de kracht miste zijn invloed op het gezin te neutraliseeren.

BERTHA MARIA,	geb. 1911	} Nadat de ouders in 1918 uit de ouderlijke macht over deze vijf kinderen ontzet waren, werden zij in gezinsverpleging geplaatst.
HENDRIK JAN,	geb. 1912	
JACOBUS WILHELMUS,	geb. 1914	
MARIA CATHARINA,	geb. 1915	
CHRISTINA CORNELIA,	geb. 1917	

HENDRIK JAN, die ook vroeger zich al aan oneerlijkheid schuldig gemaakt had, werd er in 1923 ernstig van verdacht meegedaan te hebben aan een inbraakje in een loods, waaruit allerlei rijwielonderdeelen ontvreemd waren. Door den Kinderrechter werd hij echter vrijgesproken.

De ouders hebben het contact met deze kinderen geheel verloren. Voorzover bekend zijn ze allen oppassend. De twee oudste jongens woonden na hun meerderjarigheid in Utrecht op een kamertje.

HARRY, geb. 1919.

Deze jongen heeft slechts een beperkt intellect. Na drie jaar in de eerste klasse van de lagere school gezeten te hebben, werd hij op advies van den geneesheer en het hoofd der school overgeplaatst naar de School voor Buitengewoon Lager Onderwijs. Na anderhalf jaar haalde de vader hem hier echter weg, omdat de inrichting niet volgens zijn stand was. Vermoedelijk was een der redenen hiervoor ook, dat de school zoo ver

van hun woning was gelegen. Hij bezocht daarna weer de gewone lagere school en verliet deze bij het einde van den leerplichtigen leeftijd als leerling van de vijfde klasse. Daar hij zijn moeder vaak hielp, verzuimde hij veel de school. Het verrichten van huishoudelijke bezigheden beviel hem zoo goed, dat hij er niet over dacht werk te gaan zoeken, en dat het de toezichthoudster, die in 1934 over hem werd aangesteld, omdat hij in gezelschap van zijn twee jongere broertjes oliebollen gestolen had van een kraam op de markt, moeite genoeg kostte hem zoover te krijgen. Zelfs het eenvoudige werk als loopjongen bleek echter nog boven zijn bevatting te gaan. Later was hij ergens werkzaam als magazijnknecht en leerling-isoleerder en verrichtte de hem opgedragen bezigheden tot tevredenheid van zijn patroon. Van de f 8.—, die hij per week verdiende, droeg hij f 7.— af aan zijn moeder, terwijl hij de rest besteedde om een avond naar de bioscoop te gaan en gereedschap en materiaal te koopen voor het knutselwerk, waarmee hij zich 's avonds bezighield. Bovendien zag hij kans hiervan te sparen voor een nieuwe winterjas. In begin 1938 nam een vriend, die geld gestolen had, hem mee uit, zoodat Harry zich wegens heling voor den rechter had te verantwoorden. Hij werd voorwaardelijk veroordeeld en gelukkig door zijn werkgever in dienst gehouden.

Kunnen we eenerzijds de prognose in dit geval gunstig stellen op grond van zijn zin voor orde en huiselijkheid, en de zorgzaamheid die hij aan den dag legt, zoowel thuis als in zijn werkring, anderzijds blijft zijn beperkt intellect het gevaar opleveren, dat hij door kameraden overgehaald zal worden tot handelingen waarvan hij de beteekenis niet doorziet en die hem tot zijn schrik met de politie in aanraking blijken te brengen. Een gevaar, dat met de jaren nog zal toenemen, is gelegen in het feit, dat hij wel nimmer in staat zal zijn geheel in eigen onderhoud te voorzien, en zelfstandig op te treden in het maatschappelijk leven.

WILHELMUS HENDRIKUS, *geb. 1923.*

Met zijn beide jongere broertjes pleegde Wim allerlei kleine diefstalletjes. Herhaaldelijk werden zij op winkelen marktgapperijtjes betrapt. De maatregel van ondertoezichtstelling, die in 1934 genomen werd, sorteerde weinig effect, omdat de ouders niet voldoende medewerkten. In 1935 moest hij weer voor den Kinderrechter verschijnen. Ons is niet bekend,

welke maatregel toen werd genomen. In 1936 echter werd hij ter beschikking van de Regeering gesteld en in verband met zijn jeugdigen leeftijd in gezinsverpleging geplaatst.

JAN WILLEM, *geb. 1924.*

Na in 1934 onder toezicht gesteld te zijn, werd hem nog in datzelfde jaar straf opgelegd door den Kinderrechter, terwijl zijn gedrag in het volgende jaar aanleiding gaf tot terbeschikkingstelling van de Regeering.

JOHANNA MARGARETHA, *geb. 1926, geen gegevens bekend.*

JAN WILLEM JOCHEM, *geb. 1927.*

Reeds in 1935 en 1936 kwam deze jongen in aanraking met de Justitie, terwijl hij in 1937 in een observatiehuis geplaatst werd.

FRANS MATTHIJS, *geb. 1933, geen gegevens bekend.*

SAMENVATTING

Man en vrouw waren in dit geval „losstaande” individuen, waarmee bedoeld wordt, dat zij geen van beiden de gebondenheid kenden aan eenigerlei gemeenschap. Beiden waren gehuwd buiten hun stand en wij vinden in het optreden van geen der echtgenooten reminiscenties aan het milieu, waarin zij opgegroeid waren en evenmin de poging zich te richten naar de maatstaven, waarmee zij daar in aanraking gekomen waren. Met dit gemis aan gebondenheid correspondeerde het ontbreken van verantwoordelijkheidsbesef. Op verschillende gebieden zijn daarvan voorbeelden te geven. In economisch opzicht heeft het echtpaar Hendriksen nimmer verantwoordelijkheid aanvaard. In geen enkele periode is de man zijn verplichting, door regelmatig arbeid te voorzien in het onderhoud van zijn gezin, nagekomen. De oorzaak hiervan was gelegen in persoonlijke eigenschappen, zijn luiheid en onwil zich te onderwerpen aan de discipline, die van iederen werknemer geëischt wordt. Daarbij kwam nog zijn ongeschiktheid voor het door hem, op grond van uiterlijke aantrekkelikheden gekozen, beroep van kellner. Na 1920 was hij dan ook bijna niet meer als zoodanig werkzaam.

Zijn vrouw is in al de lange jaren van armoede, die het gezin doorgemaakt heeft, slechts één keer uit werken gegaan om er zelf iets bij te verdienen.

Wat huurbetaling aangaat, bleef het gezin bijna steeds in gebreke. Van het geld, dat de ouders hun bij verschillende gelegenheden leenden, zagen deze nooit iets terug. Wel kan dit verklaard worden uit hun armoede, maar beiden hebben zich daar bij neergelegd en geen hand uitgestoken, om verbetering te brengen in dezen toestand. Van het begin af heeft dit gezin dan ook, nu eens hier, dan eens daar, aangeklopt om financiëele hulp, en tenslotte dreef het huishouden geheel op de wekelijksche uitkeering van het Burgerlijk Armbestuur en, na de reorganisatie daarvan, van Maatschappelijk Hulpbetoon. Hendriksen nam tegenover deze instellingen de allures aan van rechthebbende. Hij achtte zich te hoog om dagelijks bij Maatschappelijk Hulpbetoon te komen stempelen en voldeed dus niet aan deze verplichting. Evenmin kwam hij de overige bepalingen van de steunverleening na, daar hij vrij geregeld handel dreef in de omliggende gemeenten: de directe aanleiding, dat hij niet kon komen stempelen. Hierbij speculeerde hij erop, dat men medelijden zou hebben met zijn groot gezin, wat ook inderdaad het geval was, omdat men wist, dat van deze inkomsten niets ten goede kwam aan zijn vrouw en kinderen, die dus in feite de dupe zouden worden van steuninhouwing.

Dit voor zich houden van deze extra verdiensten illustreert tevens 's mans gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef ten aanzien van het door hem gestichte gezin. Terwijl hier armoede heerschte, ging hij zich te buiten aan sterken drank. Ja, hij ontzag zich zelfs niet zijn vrouw nog een gedeelte af te nemen van het beetje geld, waarmee zij moest rondkomen. Zijn echtgenoot legde eveneens weinig zorg aan den dag voor haar huishouding. Zij liet het armoedige boeltje verslonsen en vervuilen, zoo zelfs, dat zij om deze reden enkele malen op straat gezet werden. Toen het gezin pas in de barakwoningen ondergebracht was, haalde zij zich onaangenaamheden met de overige vrouwen op den hals, doordat zij aan deze de zorg voor haar kinderen wilde overlaten, om zelf op straat te kunnen flaneeren. Eerst later legde zij meer zorg aan den dag voor haar gezin.

Men kan wel zeggen, dat deze ouders zich moedwillig hebben ontdaan van hun vijf oudste kinderen, door de zorg daarvoor onder een valsch voorwendsel af te schuiven op de resp. grootouders, zonder zich verder om iets te bekommeren. Wel protesteerde de man, toen dit tot het onttrekken van de kinderen aan de ouderlijke macht leidde, in een hoogdravenden brief aan den

Voogdijraad, maar dat was slechts een leeg gebaar. De na het nemen van dezen maatregel geboren kinderen, die bij hun ouders bleven, werden door den vader vaak in dronkenschap mishandeld.

Typeerend voor de vrouw is de mededeeling in een der rapporten over dit gezin, dat zij, om de mishandeling van haar dronken man te ontgaan, vluchtte naar de bureu, en de kinderen onder deze omstandigheden aan hun lot overliet.

Hun onvermogen om tot eenigerlei binding te komen, heeft ook het huwelijksleven van deze menschen bepaald. Wel bleef hun huwelijk uiterlijk intact, maar dat is dan ook alleen te danken aan de onderworpenheid van de vrouw. Van den man nl. wordt een paar maal vermeld, dat hij omgang had met andere vrouwen. Herhaaldelijk kwamen tusschen de echtelieden hevige twisten voor, waarbij de man ruw en bruu optrad; de vrouw was bang voor hem en gaf zich daardoor uiteindelijk steeds gewonnen, terwijl haar angst tenslotte zoo ver ging, dat zij zelfs niets meer ten nadeele van haar man durfde te zeggen. Opvallend is ook, dat zij zich nimmer verzet heeft tegen de drankzucht van den man; men moet daarbij echter bedenken, dat dit verzet in vele der hiervóór besproken gevallen eerst tot volle kracht kwam onder invloed van de opgroeiende kinderen. In dit gezin nu verlieten deze het huis, voordat ze daaraan toe waren. Alleen Harry bleef bij zijn ouders, maar van dezen jongen was geen flink optreden te verwachten.

Hendriksen dacht alleen aan zichzelf en hij liet zich door niets anders leiden dan door zijn egoïsme. Van zijn echtgenoot kan hetzelfde gezegd worden, zij het dan, dat dit bij haar in meer gematigde vorm tot uiting kwam. Terwijl Hendriksen voor en na in botsing kwam met de maatschappelijke orde, was de houding van zijn vrouw meer passief. In het begin van hun huwelijk deed ze mee aan het leventje van plezier, dat haar man leidde; later verviel ze in een soort apathie, waarin ze haar verplichtingen als moeder en als huisvrouw volkomen verwaarloosde. Pas later trad hierin eenige verbetering op, hetgeen eigenlijk te danken was aan Harry, die blijkbaar zeer sterk gebonden was aan het gezin. Dit uitte zich in een groote zorg voor de huishouding, waarin hij graag allerlei werkjes opnapte, wat een stimulans werd voor zijn moeder.

Het behoeft verder geen betoog, dat deze verhoudingen, waaronder de kinderen Hendriksen opgroeiden, zeer ongunstig waren

voor hun ontwikkeling. Hun katekwaad nam ernstige vormen aan en ging van kwaad tot erger. De vader betrok zijn kinderen echter niet rechtstreeks in zijn criminaliteit. Daarvoor waren ze ook nog te jong. Wel vindt men ook reeds bij hen aanwijzingen van een negatie van elk gezag. Maar hun opvoeding in anderen zin schijnt nog zeer wel mogelijk. Een in dit geval gelukkige factor is ook, dat de man zoozeer losstond van zijn gezin, dat van een gebondenheid tusschen hem en zijn kinderen bijna geen sprake was. Hij nam niet de moeite, zich met hen bezig te houden; zij waren eerder bang voor den dronkaard, die hen al evenzeer mishandelde als hun moeder, zoodat ze hem maar het liefst ontlieden. Wel ondergingen zij den invloed van zijn persoonlijkheid, maar zij waren daarvoor minder toegankelijk dan het geval zou zijn geweest, wanneer deze vader een groote plaats in hun hart had ingenomen.

De moeder was een te zwakke natuur, dan dat zij op haar kinderen een bijzonder stempel kon drukken. Ook in de opvoeding bewandelde zij den weg van den minsten weerstand en gaf hun in alles toe.

Hier wreekte zich nu ook bovenal, dat dit gezin, evenals de ouders, geheel op zichzelf stond, zoodat de kinderen niet door het intermediair van het gezin tegelijkertijd werden ingelijfd in een grootere gemeenschap. Deze kinderen waren niet gebonden aan eenigerlei groep, waaraan ze een voldoende stevig normbesef konden ontleenen. Slechts een heropvoeding, die dit tot stand weet te brengen, kan hen helpen.

Opmerking verdient nog, dat de asociale tendenzen, die in dit gezin werkzaam waren, hun gelijkwaardige uitdrukking vonden in de wijze, waarop het gehuisvest was, zooals dat hierboven uitvoerig is weergegeven. Het bleek, dat zelfs gedurende een vrij lange periode een eigen woning, een der voornaamste voorwaarden voor de ontwikkeling van een normaal gezinsleven, geheel ontbrak. Daarop volgde een periode, waarin men weliswaar een eigen huis bewoonde, maar telkens verhuisde, zoodat het gezin nergens eenigermate kon inburgeren.

Ten aanzien van de vergelijking, te maken tusschen het gezin Hendriksen-van Alkmaar, en die van broers en zusters van man en vrouw, zijn wij weer uitsluitend op familie van eerstgenoemde aangewezen, daar gegevens over de verwanten van de vrouw ontbreken.

Reeds werd opgemerkt, dat de man uit een, naar uiterlijke om-

standigheden beoordeeld, gunstig milieu kwam. Vermoedelijk echter hebben bepaalde aanlegfactoren hier een funeste rol gespeeld. Immers, ook bij een zuster van Hendriksen kan slecht zedelijk gedrag worden waargenomen en gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel, terwijl van een broer wordt vermeld, dat hij geestelijk afwijkend was.

Het huwelijk van Hendriksen's zuster verliep zeer ongelukkig en eindigde met echtscheiding. Dat van Hendriksen steekt hierbij, uiterlijk gezien, gunstig af, doch dit wordt uitsluitend veroorzaakt door het feit, dat de echtgenoot van de zuster zelf ontrouw pleegde en dit van zijn vrouw niet duldde, terwijl de vrouw van Hendriksen alles van hem verdroeg, zoodat deze man „de baas in huis” kon blijven.

FAMILIE LEENDERTS

INLEIDING

In het tijdvak 1900 tot 1937 woonde het gezin Leenderts-van Haarlem, dat het uitgangspunt vormt voor de behandeling van deze familie, aan niet minder dan achtentwintig verschillende adressen hier ter stede. Bovendien hielden zij gedurende deze periode drie maal voor ongeveer een jaar verblijf in Duitschland, en vestigden zich ook voor eenige maanden te Arnhem en te de Bilt. Nemen we hierbij tenslotte in aanmerking, dat zij aan één der Utrechtsche adressen elf jaar woonden, dan blijkt duidelijk, hoe weinig hokvast zij den overigen tijd waren.

Tot 1905 vinden we het gezin, voorzoover te Utrecht woonachtig, steeds in Wijk C, terwijl het de volgende acht jaren een voorkeur aan den dag legde voor de omgeving van de Roode Brug. Daarna betrokken zij een huis in een slop in de nabijheid van den Springweg, waar zij elf jaar bleven. Nadat zij hier in 1924 uitgezet waren, woonden zij nog aan een veertiental adressen, waarvan de meeste te vinden zijn in de oudere straten, gelegen in den hoek, die gevormd wordt door Amsterdamschestraatweg en Vleutenscheweg.

De man stamde uit een Wijk C-familie. De ouders van de vrouw daarentegen treffen we in 1919 aan in de Schans, het meest beruchte deel van de Noteboomenlaan¹.

De kinderen Leenderts huwden met personen, die uit verschillende buurten van de stad afkomstig waren.

Om bovengenoemde redenen kunnen wij deze familie niet bezien in verband met een bepaalde wijk.

GEZIN LEENDERTS-VAN HAARLEM, *geb.* 1905.

Leenderts was eerder gehuwd — in 1894 — met Maria Bloemendaal, een vrouw, die reeds twee buitenechtelijke kinderen had, die echter elders opgevoed werden. Opmerking

¹ Zie pag. 82.

verdient hierbij, dat deze man eerst op 30-jarigen leeftijd tot een huwelijk kwam.

Toen Leenderts, die ook vóór zijn trouwen herhaaldelijk vonnissen wegens agressieve delicten en diefstal had ondergaan, in 1897 tot anderhalf jaar gevangenisstraf veroordeeld werd, ging zijn vrouw met hun twee kinderen inwonen bij het gezin van Haarlem. Hier ontstond spoedig een ongeoorloofde verhouding tusschen haar en den twaalf jaar jongeren zoon des huizes, Hein, een verhouding, die ook toen Leenderts uit de gevangenis terugkeerde, niet verbroken werd. Deze ging daarop samenleven met een dochter uit het gezin van Haarlem, Anna Hendrika, die toen 22 jaar was. Hoewel het eerste huwelijk van den man reeds in 1901 door eichtscheiding ontbonden was, trouwde hij haar eerst in 1905, waarbij alleen het jongste van de twee uit hun samenleving geboren kinderen gewettigd kon worden, daar het andere vóór 1901, dus in overspel, geboren was.

Bijzonderheden uit de periode van het onwettig samenleven en de eerste jaren van het huwelijk zijn ons niet bekend. De stroom van gegevens over dit gezin begint eerst in 1917. Een rapport uit dit jaar zegt echter: „Vroeger stond de vrouw op zedelijk gebied zeer ongunstig bekend. Zij had destijds haar intrek genomen in één der beruchte huizen in de tegenwoordige Nobeldwarsstraat, waar zij zich op grove wijze aan onzedelijkheid overgaf.” Deze rapporteur betwijfelde ook, of in 1917 haar levenswijze wel onberispelijk was; latere rapporten spreken echter niet meer over dit punt, waaruit we wel mogen afleiden, dat haar gedrag in ieder geval geen aanleiding meer gaf tot ernstige klachten.

De economische toestand van dit gezin was steeds hoogst ongunstig. Een beroep werd door Leenderts niet uitgeoefend. Als los werkmán was hij nu eens bij den een, dan weer bij den ander in dienst. Zijn talrijke veroordeelingen en drankmisbruik bezorgden hem in den loop der jaren zulk een slechte reputatie, dat het hem steeds moeilijker viel een werkgever te vinden, die bereid was hem in dienst te nemen. En had hij al eens wat gevonden, dan werd hij meestal na korten tijd weer ontslagen, omdat hij onbekwaam op zijn werk kwam. De voortdurende werkloosheid was oorzaak, dat hij in 1911 met vrouw en kinderen naar Duitschland trok. Een verbetering van den toestand trad ook daar niet in. De eindeloze aanvragen om hulp, waarmee zowel de man als de vrouw alle mogelijke instellingen lastig vielen, pro-

fijt trekkend van de omstandigheid, dat zij hier onbekend waren, gaven de betrokken autoriteiten aanleiding te overwegen hen als „lästige Ausländer” over de grens te zetten. Zoover is het echter niet gekomen. De man liet plotseling zijn gezin in den steek, waarop men de vrouw reisgeld verschafte om naar Utrecht terug te keeren, waar de man zich na korten tijd bij hen voegde.

De meeste vereenigingen van armverzorging hadden hier reeds ervaring opgedaan met het gezin, of waren op grond van de inlichtingen, die zij er over kregen, ongenegen hun steun te verschaffen. De situatie, zooals die zich ontwikkelde, wordt zeer duidelijk geteekend in een brief, door den man geschreven kort na de terugkeer uit Duitschland. „En al ga ik nu op mijn kop staan, werk krijg ik hier niet, ik ben en blijf de oude Leenderts. Bij Armenzorg ben ik Leenderts, bij het kerkgenootschap hetzelfde. Het zal zelfs zoo ver komen, dat ik geen kleeren meer aan het lijf heb en dat komt alleen doordat ik Leenderts ben.”

Hoewel het gedrag van den man in den loop der jaren, althans in vergelijking met vroeger, eenige verbetering onderging, wat o.a. blijkt uit het feit, dat hij na 1905 gedurende geruimen tijd niet wegens misdrijf veroordeeld werd, lukte het hem ook toen niet door arbeid in het onderhoud van zijn gezin te voorzien. In de jaren 1915/1916 werkte hij echter elf maanden achtereen als sjouwer op een staalfabriek. Dit is waarschijnlijk de langste periode, waarin hij onafgebroken bij één patroon gewerkt heeft en een behoorlijk weekloon verdiende. Drankmisbruik was de oorzaak, dat hij tenslotte ontslagen werd.

In de onderlinge verhouding van de factoren, die tezamen de oorzaak vormden van zijn werkloosheid, kwam echter langzamerhand een wijziging. Viel aanvankelijk de meeste nadruk op zijn wangedrag en slechte reputatie, later moet steeds meer belang toegekend worden aan het feit, dat hij door het overmatig gebruik van alcohol reeds op middelbaren leeftijd zooveel van zijn lichaamskracht had ingeboet, dat hij minder geschikt was voor zwaar werk. Bovendien had het drankmisbruik ook zijn uithoudingsvermogen en energie in sterke mate verminderd. Zoo blijkt uit een rapport van 1919, dat hij het best in zijn doen was, wanneer hij hier en daar kon invallen voor een paar uur of desnoods een halve dag, terwijl hij verder op de veemarkten poogde het een en ander te verdienen. In datzelfde jaar viel hij 's nachts ergens van een dak, waarop hij volgens het gerucht geklommen was in verband met een poging om in te breken in een particu-

lier pandhuis. Van de blessure, die hij hierbij opliep, hield hij een stijf been over, waardoor hij uiteraard geheel voor werken ongeschikt werd. Een tijdlang verdiende hij nog een kleinigheid met het knopen van netjes, doch overigens leefde het gezin in hoofdzaak van den steun. De armoede van het gezin in deze jaren hangt voor een deel samen met het feit, dat de man eerst betrekkelijk laat getrouwd is, en bij de geboorte van de drie oudste kinderen reeds resp. 36, 39 en 45 jaar oud was. Dit bracht met zich mee, dat de vermindering van prestatievermogen door het ouder worden van den vader niet gecompenseerd werd, doordat de kinderen mee begonnen te verdienen. Deze tendens werd in dit geval nog versterkt, doordat de man, zooals we zagen, reeds vroeg oud was, en door het groote aantal jonge kinderen.

Het bleek echter, dat ook in de latere jaren, toen er verschillende volwassen kinderen in huis waren, steeds steun genoten is. De slechte klank, die de naam Leenderts had en hun eigen onbehoorlijk gedrag (vermoedelijk ook onwil en ongeschiktheid) waren oorzaak, dat zij evenals hun vader meestentijds werkloos waren. Sinds 1919 heeft het gezin dan ook onafgebroken steun genoten vanwege het Burgerlijk Armbestuur en Maatschappelijk Hulpbetoon. Werkloosheid was in dit gezin niet alleen de normale toestand, maar ook de meest begeerde. 's Avonds zat het geheele gezin om de tafel en hield zich met spelletjes en knutselwerk bezig tot laat in den nacht, om den volgenden dag eerst op te staan, wanneer een arbeider reeds een deel van zijn dagtaak achter den rug heeft. Zij bepaalden zich er toe nu en dan los werk te verrichten, terwijl het vermoeden bestond, dat zij ook wel eens een extraatje hadden uit de opbrengst van oneerlijk verkregen goed. De moeder zag deze practijken door de vingers.

Uit het bovenstaande vloeit vanzelf voort, dat de geldmiddelen van dit gezin steeds bekrompen waren, waar nog bijkomt, dat de man, om aan zijn drankzucht te voldoen, steeds veel geld noodig had. Bovendien blijkt uit het rapport van 1917, dat ook de vrouw ruim gebruik van alcohol maakte. Later schijnt zij zich daaraan niet meer in die mate te hebben schuldig gemaakt, ofschoon er volgens bureu nog wel regelmatig drank in huis gehaald werd. Voor het huishouden bleef er dan ook weinig over, en de vrouw miste het overleg om met dit weinigje te woekeren. Terwijl zij soms allerlei eetwaren van de beste qualiteit insloeg, moest zij op andere dagen aan de kazerne komen vragen om over-

geschoten eten te mogen halen voor haar gezin. Haar zorgeloosheid ging zoover, dat omstreeks 1925 de uitkeering van het Burgerlijk Armbestuur haar een tijdlang bij gedeelten ter hand werd gesteld.

Voor aanschaffing van kleeren of huisraad was natuurlijk nooit geld beschikbaar; de bereidheid om te geven was niet groot bij de instellingen van armverzorging, daar de handen van de vrouw voor het eenvoudigste werk verkeerd stonden, zoodat alles in een minimum van tijd verslonsd en onbruikbaar was. Naaien en wasschen werd door haar niet gedaan. Verkeerde reeds het huisraad in treurigen toestand, nog erger was het gesteld met het beddegoed. Zoowel de ouders als de kinderen slieden op over den grond gespreid stroo, terwijl vodden en zakken als dekens dienden en een paar opgerolde lappen onder het hoofd gelegd werden. Soms haalden zij ook bij een timmerman een hoop houtkrullen, die, nadat er een paar nachten op geslapen was, in de kachel verstookt werden. Tot overmaat van ramp waren in 1920 alleen nog maar de twee oudste van de tien kinderen 's nachts zindelijk.

In nauw verband met den hoogst onvoldoenden economischen toestand van het gezin stond hun woongelegenheden. Zooals wij in de inleiding reeds zagen, is het aantal huizen, dat dit gezin bewoonde, legio. Met uitzondering van een paar Gemeentewoningen was echter het eene al ongeschikter en bekrompener dan het andere. Zoo bestond de woning bij den Springweg, waar het gezin elf jaar gewoond heeft, uit een kleine kamer en een zolder, waarin man, vrouw en tien kinderen bivakkeerden. Alles was daar te vuil om aan te pakken, terwijl er meestal een ondragelijke stank heerschte. Om het nog erger te maken, braken zij, wanneer de brandstof op was, het houtwerk van het huis af om dit te verstoken. In 1924 was de woning zoo toetgetakeld en vervuild, dat zij onbewoonbaar verklaard werd, en het gezin Leenderts, tot opluchting van de overige bewoners van het slop, op straat gezet werd. Nadat zij eenige weken doorgebracht hadden op het politiebureau, werd hun van gemeentewege een woning in de oude stad aangewezen, die zij betrokken, nadat hun huisraad behandeld was door de Gemeentereiniging. Daar deze woning evenmin geschikt was voor het groote gezin, werden zij, zoodra er op het Houtplein een huis met drie slaapkamers vrijkwam, daarheen verwezen.

Zoowel hier als in de vorige huizen werd de huur rechtstreeks

door het Burgerlijk Armbestuur aan den eigenaar voldaan.

De leden van dit gezin legden in hun omgang met elkaar dezelfde onbeheerschtheid aan den dag, die ook hun gedragingen op ander gebied kenmerkte. Vandaar, dat er bij de geringste aanleiding ruzie ontstond, waarbij ze scholden en vloekten en zelfs tot handtastelijkheden overgingen. Vooral tusschen den man en de vrouw en tusschen den man en de kinderen kwamen oneenigheden voor. De vrouw verweet haar echtgenoot terecht, dat hij geen geld inbracht, en hij zijn vrouw op even goeden grond, dat zij het huishouden verslonsde en de kinderen in den grond bedierf door hun in alles toe te geven.

Toch kwam het eerst in 1926, dus na een samenleving van bijna dertig jaar, tot een feitelijke scheiding. De aanleiding hiertoe was, dat de man onophoudelijk de uitkeering van het Burgerlijk Armbestuur verdronk. In tegenstelling tot andere gezinnen, waar alcoholmisbruik van den man tot een beëindiging van de echtelijke samenleving leidde, werd hier niet de vader door vrouw en kinderen uit het huis gezet, maar vertrok vrouw Leenderts zelf met de kinderen en het grootste deel van het huisraad, den man in hun woning achterlatend. Deze laatste vond daarna voorloopig onderdak bij zijn zoon Klaas, hield ook verblijf in verschillende logementen en werd op eigen verzoek een poos verpleegd in het Oudeliedentehuis, terwijl hij later weer hier en daar op kamers woonde. Ondertusschen was hij ook een paar maal weer in het gezin inwonend. Deze hereenigingen werden door de vrouw geaccepteerd, hoewel zij hem ook wel eens bij een der talrijke verhuizingen in de leege woning achterliet. Wanneer hij hier echter wegens huurschuld uitgezet werd, nam de vrouw hem weer in haar huis op. Haar verhouding tegenover hem wordt gekarakteriseerd door haar eigen woorden: „Ach, een kat geef je ook nog een bakkie melk.” En niet alleen vrouw Leenderts beschouwde dezen ouden verloopen dronkaard als een sukkel, de kinderen waren dezelfde meening toegedaan, en lieten zich niets door hem zeggen. De gevolgen hiervan waren opnieuw vele oneenigheden tusschen hem en de kinderen, voor wie de moeder steeds partij trok. De band tusschen de moeder en de kinderen, vooral de dochters, was en is daarentegen zeer innig, waaraan ruzies (die ook tusschen dezen voorkwamen) tenslotte weinig afdeden.

Tot de versterking van dezen band heeft ongetwijfeld meegewerkt het feit, dat de moeder haar dochters steeds door dik en

dun beschermd heeft, wanneer haar levenswijze aanleiding dreigde te geven tot ingrijpen van den Voogdijraad. Zij heeft hierdoor tegelijkertijd het onzedelijk gedrag van haar dochters in de hand gewerkt.

Primair werd haar houding in dezen bepaald door haar moederlijk instinct, dat haar dreef zich te verweren tegen iedere bemoeiing van buitenaf met haar kinderen. Een drang, die hier niet geremd werd door eenig inzicht, dat dit ingrijpen om hun bestwil geschiedde. We moeten hierbij tevens in het oog houden, dat moeder Leenderts, al zou ze vermoedelijk in haar huis geen gelegenheid geven tot het plegen van ontucht, in al wat minder ver ging, niet het minste kwaad zag. De maatregelen, tegen haar dochters genomen, vond zij dan ook totaal overbodig. Zoo ontwikkelde zich bij deze agressieve en achterdochtige vrouw een buitengewoon vijandige houding tegenover deze tak van sociale zorg. Het merkwaardige hierbij is echter, dat deze houding in dit geval een meer algemeen karakter verkregen heeft, en ook tot uitdrukking kwam, wanneer haar eigen kinderen niet in het geding waren. Zoo verborg zij niet alleen haar dochter Wilhelmina, die ter observatie naar een gesticht gezonden zou worden, drie weken voor de nasporingen der Politie, maar kwam het ook een tijdlang vrij regelmatig voor, dat kinderen, die uit een der opvoedingsgestichten in den omtrek van Utrecht weggelopen waren, bij de familie Leenderts onderdak vonden.

De verhouding van den man tot den Voogdijraad en andere instellingen was een geheel andere. Het kwam zelfs voor, dat hij zich met klachten over zijn kinderen tot eerstgenoemde instelling wendde, en verzocht maatregelen tegen hen te nemen. Aan den eenen kant sloot dit een zekere erkenning van zedelijke normen in, waaraan hij de gedragingen van zijn kinderen toetste. Aan den anderen kant werd hij hierbij geleid door den wensch, zijn zienswijze door te drijven tegen die van zijn echtgenoot in. Daar deze door dronkenschap verslapte man reeds vroeg „oud” was, kon hij al spoedig niet meer op tegen zijn veel jongere vitale vrouw en zocht daarom steun bij een autoriteit buiten het gezin, om langs dezen weg pressie op haar uit te kunnen oefenen. Zooals we zagen, is dit hem niet gelukt. Integendeel, het is aannemelijk, dat de vrouw door dit optreden van den man nog versterkt is in haar verzet.

Het mag een wonder heeten, dat geen der dochters als prostituée bekend staat. Wel hebben de meisjes Leenderts zeer

vrije opvattingen wat betreft den omgang met mannen. Zij zijn niet te verlegen om van allerlei manspersonen cadeautjes aan te nemen en met hen uit te gaan, doch zijn zich zeer wel bewust, hoever zij gaan kunnen. Toen het gezin in 1932 gehuisvest was in de woningen voor economisch zwakken, waren de dochters zeer in opspraak onder de bureu. Iederen avond hadden luidruchtige stoeipartijen plaats in het portiek van hun woning, waar de volwassen en halfvolwassen meisjes bij betrokken waren. De klachten hierover hadden tot gevolg, dat het huurcontract na afloop niet verlengd werd, zoodat het gezin, tot opluchting van de omgeving, vertrok.

KLAAS (VAN HAARLEM) geb. 1900, geb. 1921 met M. C. van Zaandam.

Evenals zijn vader verrichtte deze jongen al vroeg liever bij dezen en genen los werk, dan dat hij een vasten patroon had, bij wien hij een vak leerde. Zoo bleef hij behooren tot de ongeschoolde werklieden. De eerste jaren van zijn huwelijk (tot 1925) was hij meestentijds werkloos en ontving telkens gedurende lange perioden steun. Daarna wist hij echter tot 1933 zelf in het onderhoud van zijn gezin te voorzien. Nadat hij in dat jaar als glazenwasscher een ongeval gekregen had, heeft hij niet meer gewerkt en is hij onafgebroken gesteund door Maatschappelijk Hulpbetoon. Aanvankelijk kostte het hem moeite zich aan te passen aan den financieelen achteruitgang, die hiervan het gevolg was, en veroorzaakte hij nog al eens moeite op het bureau van deze instelling door de aanmatigende wijze, waarop hij zijn eischen stelde.

Het is niet bekend, uit welk milieu zijn vrouw afkomstig was. Zij heeft echter in haar huwelijk een gunstigen invloed op haar man weten uit te oefenen. Nadat hij in 1918 gevangenisstraf had ondergaan wegens diefstal, is hij dan ook niet meer met den strafrechter in aanraking geweest.

Ook wanneer zij van den steun moest rondkomen, wist de vrouw haar huishouden „knap” te houden.

In 1926 was vader Leenderts hier een poosje inwonend. Ook de verhouding tot vrouw Leenderts is goed te noemen.

ALIDA, geb. 1903, geb. 1924 met A. J. M. van Purmerend.

Toen deze dochter ongeveer zeventien jaar was, gaf haar gedrag veel aanleiding tot klachten. Zij ging geregeld

met allerlei jongens uit en bracht ook wel eens een nacht buiten de ouderlijke woning door. De vader trachtte zich er wel tegen te verzetten, dat zijn dochter 's avonds bij de straat liep, maar ondervond daarbij veel tegenwerking van zijn vrouw. Deze ging 's avonds samen met Alida de deur uit, zoogenaamd om boodschappen te doen, zoodat de vader er weinig van kon zeggen. Zoodra ze echter de steeg uit waren, liet ze haar dochter verder alleen op het pad gaan. Tot ingrijpen van den Voogdijraad is het niet gekomen.

Op de fabrieken waar dit meisje werkte, wekte ze veel ergernis door de ruwe taal, die zij uitsloeg.

Het gedrag van haar echtgenoot was vóór het huwelijk evenmin onberispelijk geweest. Hij ging veel met vrienden uit en maakte dan groote verteringen. Kort nadat hij werkloos geworden was, onderging hij in 1922 vier maanden gevangenisstraf wegens verduistering.

In hun huwelijk legden ze geen van beiden veel zorg voor hun gezin aan den dag. De man was schildersknecht, maar zijn vakbekwaamheid was onvoldoende, zoodat hij gewoonlijk alleen gedurende de zomermaanden, wanneer er volop schilderswerk was, geplaatst werd. Den overigen tijd genoot het gezin steun. Hoewel de economische positie in vergelijking tot andere gezinnen, waar voortdurend werkloosheid heerschte, dus nog betrekkelijk gunstig was, maakte het huishouden toch een armoedigen en vooral onverzorgden indruk.

JOHANNES HENDRIKUS, *geb. 1909, geb. 1936 met Margaretha van Utrecht.*

De verstandelijke vermogens van dezen jongen waren zeer beperkt. Een situatie, die van den gewonen gang van zaken afweek, kon hij daardoor niet aan. Hij raakte dan van streek en beging in zijn angst domme dingen.

Later dan men op grond van het milieu, waarin hij opgroeide, en zijn niet geheel volwaardigen aanleg zou verwachten, kwam deze jongen met de Justitie in aanraking. Op 18-jarigen leeftijd werd hij tot een boete van f 25.— veroordeeld wegens heling. In verschillende rapporten uit vroeger jaren werd er echter reeds van gesproken, dat hij zich als loopjongen ten nadeele van zijn werkgevers aan oneerlijkheid schuldig maakte. Het gevolg daarvan was, dat hij bij de meeste patroons na korten tijd werd ontslagen. Geen hunner schijnt echter de zaak in handen der politie

te hebben willen geven.

Toen hij te oud werd voor het baantje van loopjongen, werd hij kolensjouwer en had het geluk een baas te vinden, bij wien hij vrij geregeld in lossen dienst en gedurende de wintermaanden zelfs wel in vasten dienst te werk gesteld werd. Aanvankelijk scheen hij hier wel te voldoen, volgens latere inlichtingen beweerde deze werkgever hem slechts uit medelijden telkens weer aangenomen te hebben.

In deze jaren bracht het feit, dat hij niet in staat was het hoofd bij elkaar te houden in een situatie, die hij niet dadelijk doorzag, hem in ernstige botsing met de politie, welke hij met gevangenisstraf moest bekoopen. Door een agent gevraagd naar zijn rijbewijs, weigerde hij dit te toonen en maakte zich in zijn zenuwachtigheid schuldig aan opruiing en wederspanning. Eenigen tijd daarna bedreigde hij den veldwachter, die hem kwam arresteren om de vervangende hechtenis voor een hem opgelegde boete te ondergaan, met een bijl, waarvoor hij tot drie maanden gevangenisstraf werd veroordeeld.

Zijn sexueel gedrag ontwikkelde zich in ongunstige richting. In 1934 had hij een verhouding met een jonge vrouw, die, terwijl haar man gevangenisstraf onderging, als prostituée leefde. Zij had reeds al haar huisraad van de hand gedaan om tezamen met Leenderts naar Den Haag te verhuizen, waar zij voornemens waren te leven van de opbrengst van de onzedelijke praktijken der vrouw, toen het tot een breuk tusschen hen kwam, waardoor zij dit plan niet uitvoerden.

Een paar jaar later huwde hij met Margaretha van Utrecht, een meisje uit Wijk C, wier familie nauw verwant was aan kermisklanten uit deze buurt. Reeds vóór haar huwelijk was haar reputatie niet onverdeeld gunstig en na hun trouwen veranderde haar houding niet.

Omtrent zijn gezinsleven is weinig bekend; slechts weten we, dat hij zich reeds spoedig om onderstand moest wenden tot Maatschappelijk Hulpbetoon. Deze instelling steunde hem met een onderbreking van drie maanden, gedurende welken tijd de man met handel ging.

Nadat hij ongeveer een jaar gehuwd was, verkocht de man een radiotoestel, dat op termijnbetaling was aangeschaft. Wegens verduistering werd hem een gevangenisstraf van vier maanden opgelegd. Tijdens het ondergaan van deze straf trachtte hij tweemaal zelfmoord te plegen. Ook hierin kwam de pathologische

inslag van zijn karakter tot uitdrukking.

Zijn vrouw, die zwak en ziekelijk was, hield, terwijl haar man in de gevangenis zat, verblijf in een z.g. burgerkosthuis. Wat zij aan huisraad bezaten, was door haar te gelde gemaakt.

ULRICH, *geb. 1911.*

Evenals zijn hierboven besproken broer was deze jongen, toen hij de schooljaren achter zich had, reeds spoedig thuis onhandelbaar, en verdroeg hij zich slecht met zijn vader. Al evenmin als Johan kon hij het in een dienstbetrekking uithouden. Toch kwam hij eerst op 17-jarigen leeftijd met den strafrechter in aanraking, wegens diefstal in vereeniging. In 1931 en 1932 werd hij opnieuw wegens diefstallen veroordeeld.

Wat betreft zijn sexueel gedrag zijn geen gegevens bekend, maar wij meenen wel eenige conclusies te mogen trekken uit het feit, dat hij in 1936 „op kamers” woonde bij een beruchte Utrechtsche prostituée.

WILHELMINA HENDRIKA, *geb. 1913, geb. 1932 met G. F. van Breukelen.*

Al vroeg gaf dit meisje blijk op sexueel gebied niet te deugen. Op 17-jarigen leeftijd stond zij in ongeoorloofde verhouding tot den beruchten Jan Gerritsen¹. Het ging zelfs zover, dat deze zijn echtgenoot buiten de deur zette en met Wilhelmina in zijn woning samenleefde. Dit was echter van korten duur, daar de Kinderrechter op verzoek van den Voogdijraad ingreep, het meisje onder toezicht stelde en tevens opname in de Tucht school ter observatie beval. Nadat de moeder haar dochter drie weken lang voor de politie had weten te verbergen, werd zij naar de Tucht school overgebracht. Na afloop van den observatietermijn meende men haar te kunnen plaatsen in het gezin van haar oudsten broer, dat, zooals we reeds zagen, als gunstig beschouwd kon worden. Hier had zij al spoedig onaangenaamheden, zoodat zij naar huis terug liep. Zij werd toen overgebracht naar het Doorgangshuis te Utrecht, waar ook het kindje geboren werd, dat Gerritsen tot vader had. Omdat zij in deze Utrechtsche inrichting sterk onder den invloed van haar moeder bleef, werd zij later overgeplaatst naar de Heldringgestichten te Zetten. Opvallend is, hoe zij zich in deze drie gestich-

¹ Zie familie GERRITSEN, pag. 93.

ten wist aan te passen, zoodat haar gedrag geen reden tot klachten gaf. Verder dan het uiterlijke ging dit echter niet. Zoodra ze meerderjarig was, keerde zij met haar dochttertje naar huis terug en ging op een fabriek werken. Nog binnen het jaar huwde ze met een zekeren van Breukelen.

Haar dochttertje bleef toen bij de grootmoeder, die, evenals de jongere dochters, veel om het kind gaf.

Het gezin van Breukelen leefde vrijwel voortdurend van den steun. In 1935 had een feitelijke scheiding plaats. De vrouw trok toen bij haar moeder in, terwijl de man vermoedelijk met een andere vrouw huisde.

ANNA HENDRIKA, *geb. 1915.*

Evenals haar zusters werkte dit meisje op verschillende fabrieken, waar over haar niets bijzonders bekend is. Zonder dat zij bepaald prostitutie bedreef, gaf haar gedrag op zedelijk gebied toch herhaaldelijk aanleiding tot klachten.

Zij werd in 1932 veroordeeld tot een boete wegens mishandeling, waarbij ook haar jongere zusje Heintje betrokken was.

HEINTJE, *geb. 1916, geb. 1935 met Albert Keesen*².

De echtgenoot van dit meisje, eveneens deel uitmakend van een crimineele familie, kwam reeds in 1932 vaak aan huis bij het gezin Leenderts. Hij behoorde tot degenen, met wie de meisjes 's avonds rondhingen in het portiek van hun woning, tot ergernis van de burens, toen het gezin gevestigd was in de buurt voor economisch zwakken. In denzelfden tijd pleegde hij met haar broer een brutalen inbraak bij een banketbakkerij in deze buurt, waarbij ze een aantal flesschen limonade en allerehande snoeperijen ontvreemdden. Vermelding verdient het feit, dat het huwelijk, dat tenslotte tot stand kwam, niet gedwongen was.

Het echtpaar Keesen-Leenderts leefde ook in hoofdzaak van den steun.

HEIN, *geb. 1916.*

Evenals bij zijn broer Johan schijnt ook in dit geval de aanwezigheid van psychische afwijkingen de doorslaggevende factor te zijn voor het ontstaan van de criminaliteit.

² Zie familie KEESSEN, pag. 67.

Zoowel de abnormaliteit, die er aan ten grondslag lag, als de aard van zijn overtredingen is hier echter anders.

Gaf bij Johannes Hendrikus de ongeremdheid in zijn reacties aanleiding tot het ontstaan van geweldscriminaliteit, die voor hem het meest typeerend is, bij Hein was het de beperktheid van zijn intellect, die hem een gewillig werktuig maakte in handen van anderen, die van zijn onnoozelheid profiteerden, om hem de kastanjes uit het vuur te laten halen bij de diefstallen, waarvoor zij de plannen maakten. Herhaaldelijk werd deze jongen dan ook gezocht door de politie in verband met rijwielfiefstallen e.d.

Niet alleen zijn achterlijkheid, maar ook zijn rusteloosheid en gebrek aan uithoudingsvermogen stempelden dezen jongen tot een onvolwaardige werkkraft. Na zijn veertiende jaar werkte hij achtereenvolgens bij drie patroons in geheel verschillende branches, doch nergens hield hij het langer dan een paar maanden uit, en na zijn vijftiende jaar heeft hij in het geheel geen werk meer gehad. Omstreeks 1930 en 1931 veroorzaakte hij herhaaldelijk last, doordat hij — zonder vergunning — als straatzanger optrad.

JACOBA, geb. 1918.	} Beide in 1935 civielrechtelijk onder toezicht gesteld. Overigens geen nadere bijzonderheden bekend.
ALBERTINA, geb. 1919.	

SAMENVATTING

Van de hier besproken families is deze wel de meest asociale. In het ouderlijk gezin zijn een groot aantal elementen aan te wijzen, die wel een ongunstige tendens moesten inhouden voor de ontwikkeling der kinderen.

In de eerste plaats komt dan wel het asociaal gedrag van Leenderts. Deze maakte zich schuldig aan drankmisbruik en in dronkenschap aan allerlei agressieve delicten. Bovendien was hij een zeer ongeregeld werker. Toen hij op zijn 30ste jaar tot een huwelijk kwam, had hij reeds acht gevangenisstraffen ondergaan, waarvan drie tot negen en zes maanden wegens diefstal. Het ligt voor de hand, dat de vrouw, die bereid was met hem een huwelijk aan te gaan, niet veel bijzonders kon zijn. Inderdaad was haar gedrag op verschillende gebieden onmaatschappelijk. Zij gedroeg zich onzedelijk, verwaarloosde haar kinderen, en ontzag zich later niet met haar dochter van twaalf jaar langs de koffiehuisen te gaan bedelen.

De tweede vrouw Leenderts gaf de eerste weinig toe. Dit tweede huwelijk bleef echter, de vijf jaren onwettige samenleving meegerekend, bijna dertig jaar intact. De reden hiervan is vermoedelijk mede gelegen in het feit, dat de man omstreeks zijn veertigste jaar eenigermate tot rust kwam. Ook in zijn crimineele activiteit ontstond een langdurige pauze.

Nadat hij in 1905 veroordeeld was wegens mishandeling en mishandeling met zwaar lichamelijk letsel, dateerde zijn volgend vonnis eerst van 1926, toen hij wegens verduistering terecht stond. In 1931 en 1932 kwam hij opnieuw terzake van diefstal en vernieling met de Justitie in aanraking. Hierbij verdient opmerking, dat in 1925 de echtelijke samenleving geëindigd was. Zolang hij deel uitmaakte van zijn gezin, was zijn positie eenigermate verzekerd, doordat hij profiteerde van de gezamenlijke inkomsten en ondersteuning. Losgemaakt van deze gemeenschap, waarop hij geparasiteerd had, en aangewezen op zijn eigen steunbedrag, kon hij zich niet staande houden. Zijn criminaliteit lag nu ook op economisch gebied.

Behalve in criminaliteit en alcoholisme uitte het asociaal karakter van den man zich ook in „beroepswerkloosheid”. Deze stond in nauw verband met zijn drankmisbruik. Vooreerst kwam het tallooze malen voor, dat hij onbekwaam op karwei verscheen en om deze reden ontslagen werd, terwijl het op den duur steeds moeilijker werd, een patroon te vinden, die dezen man met zijn slechte reputatie in dienst wilde nemen. In de tweede plaats sloopte het onmatige drinken zijn fysieke krachten, zoodat hij reeds op middelbaren leeftijd afgeleefd was en niet meer in staat geregeld en hard te werken.

Bedenkt men, dat Leenderts zijn geringe verdiensten ook nog voor een groot deel naar de kroeg bracht, dan is het niet moeilijk zich een beeld te vormen van den economischen toestand van het gezin.

Stellen we naast Leenderts de figuur van zijn tweede vrouw, dan blijkt, dat ook in haar persoonlijkheid geen tegenwicht te vinden was voor de ondeugden van haar man. Afkomstig uit een ongunstig milieu, vóór (wellicht ook nog gedurende de eerste jaren van) haar huwelijk prostituée, bleek zij, evenals hij, sociaal verantwoordelijkheidsgevoel te missen. Kwaliteiten als huisvrouw ontbraken haar ten eenenmale, zoodat hun armzalig boeltje vervuilde en verslonsde. Opvoeding vermocht zij haar kinderen niet te geven. Zonder dat zij hen op eenige wijze tot verkeerde din-

gen aanspoorde, zooals moeder Gerritsen, versterkte zij door haar slapheid en toegeeflijkheid hun slechte neiging in hooge mate. Ongetwijfeld beschikte zij over een sterk moederlijk gevoel; de voornaamste positieve factor in dit gezin vormt dan ook de binding tusschen de moeder en haar kinderen. Het ontbrak haar echter aan begrip, en waar haar opvattingen op zedelijk gebied zeer laag waren, zag zij in de handelwijze van haar dochters niets afkeurenswaardigs.

Wij duidden boven reeds op de ongunstige wisselwerking, die bestond tusschen vader en moeder Leenderts, waar het betrof de opvoeding van de kinderen. De man, zelf juist eenigermate tot rust gekomen, eischte van zijn zoons, dat zij zouden werken, en van zijn dochters, dat zij zich fatsoenlijk zouden gedragen. Waar hij zich echter zelf nimmer gestoord had aan maatschappelijke opvattingen en zedelijke normen, hadden zijn woorden niet het minste gezag voor zijn kinderen, die maar al te wel wisten, dat deze uitingen niet gedekt werden door zijn doen en laten. Zij werden hierin gestijfd door de houding van de moeder. Deze vitale vrouw behoorde tot die ongebonden naturen, die zich niet kunnen voegen in eenigerlei orde, en op haar had deze vooze braafheid van den man, die zij zeer wel doorzag, een averechtsche uitwerking. Zoo vond zij alles, wat haar man afkeurde, goed, gedeeltelijk alleen al omdat hij het afkeurde. Hoe meer Leenderts, zelfs met behulp van den Voogdijraad, zijn inzichten trachtte door te zetten, met des te meer overtuiging koos zij partij voor haar kinderen en bleef door dik en dun aan hun kant staan. Dit verzet van de vrouw was temeer verklaarbaar, omdat in de opvoedkundige bemoeiingen van den man, vooral wanneer hij zich wendde tot den Voogdijraad, duidelijk het streven te onderkennen viel zijn vrouw dwars te zitten. Zoo werd ook de eenige gunstige omstandigheid, de wederzijdsche aanhankelijkheid tusschen de moeder en haar kinderen, omgezet in een factor, die zeer veel heeft bijgedragen tot de ontwikkeling van het asociaal gedrag van deze laatsten. Bij dezen toch ontstond de meening, dat de moeder, wát zij ook deden, „het zoo erg niet vond”. En deze overtuiging was te meer verderfelijk, omdat hun moeder feitelijk de eenige persoon was, aan wie zij zich gebonden voelden.

De ongebondenheid en regelloosheid, die de echtgenooten kenmerkte, kwam ook in hooge mate in het gezin tot uiting. In het huishouden heerschte voortdurend wanorde, tengevolge van het

gebrek aan zorg en aandacht van de moeder, hetgeen nog in de hand gewerkt werd door het ongeregeld werken en de wisselende verdiensten van den vader. In dit rommelige milieu werden de kinderen niet gewend aan de discipline, die in de maatschappij geëischt wordt. Dit is de oorzaak, dat de kinderen Leenderts bij de eerste moeilijkheid de beste het werk erbij neergooiden, zoo zij al niet reeds vóórdien door hun werkgever waren ontslagen. De werkloozensteun was voor dit gezin, waar de werkloosheid minder voortvloeyde uit de algemeene economische omstandigheden dan wel uit hun persoonlijke ongeschiktheid, een uitkomst, die hen voor de ergste armoede en bedelarij behoevde. De ongehuwde kinderen voelden zich volkomen tevreden, wanneer zij maar den heelen dag thuis of op straat konden doorbrengen en doen, wat hun zinde en vooral, wanneer hun dit zinde.

Ook in dit geval vonden de asociale tendenzen hun uitdrukking in de behuizing van het gezin. Wanneer men bedenkt, hoe gedurende lange jaren samengehokt werd in de absoluut onvoldoende woning, die vervuilde en uitgewoond werd, blijkt duidelijk, op welk niveau dit gezin stond. De directe aanleiding voor de tallooze verhuizingen, waarvan wij reeds melding maakten, was in den regel wanbetaling van huur. De dieperliggende oorzaak echter was de volkomen ongeschiktheid om zich, althans voor het uiterlijk, tot op zekere hoogte aan te passen aan de bestaande orde. Dit was de reden, dat het gezin Leenderts nergens kon aarden. Opvallend is ook, dat het, overal waar het zich vestigde, aanstoot gaf aan de omwonenden.

Dit wat betreft de omstandigheden, waaronder de kinderen Leenderts opgroeiden. Nog belangrijker dan de uiterlijke factoren is echter het feit, dat noch de vader noch de moeder, daar zij zich immers zelf niet onderwierpen aan de in de samenleving geldende normen, in staat waren hun kinderen in dit opzicht leiding te geven.

Naast den invloed van het slechte milieu moet echter ook groot belang gehecht worden aan hun aanleg. Tegen de verwachting in schijnt deze de doorslaggevende factor te zijn in de genese hunner criminaliteit. Zoo kwam Johannes Hendrikus vooral door zijn achterlijkheid en ongeremd reageeren, wanneer hij zich angstig maakte, tot zijn agressieve delicten. Hier dringt de psychopathie de milieufactoren naar den achtergrond. Bij Hein zijn het eveneens in de eerste plaats zijn intellectueele en psychische defecten, die hem telkens weer met den strafrechter in aanraking

brachten. In beide gevallen is het feit, dat het huiselijk milieu deze jongens niet voldoende heeft beschermd, slechts van secundaire beteekenis.

De milieu-invloed is het duidelijkst merkbaar bij den oudsten zoon Klaas, die, eenmaal gehuwd met een vrouw, die ondanks de werkloosheid een goed gezin wist te scheppen, niet recidiveerde.

Ook in het wangedrag van de dochters spelen, naast de in haar aanleg wortelende sterke sexualiteit, de van haar moeder overgenomen opvattingen een zeer belangrijke rol. Hier doet zich ook vooral het feit gelden, dat dit gezin als geheel, door het wangedrag en de mentaliteit der ouders, en voor zooveel de vrouw betreft, ook door haar afkomst, als het ware stond buiten de maatschappelijke orde. Daardoor zijn ook de kinderen los blijven staan van de groote normatieve gemeenschappen, en hadden de daar geldende regels hun niets te zeggen. Opgegroeid in een gezin, dat nimmer de achting genoot van zijn omgeving, liet het oordeel van anderen hen volkomen koud. Staande buiten elke andere groepeerings bleef hun moeder degene, om wie alles draaide, doch deze schoot in alle opzichten te kort in normgevende kracht ten aanzien van haar kinderen.

Een vergelijking van het gezin Leenderts-van Haarlem met de broers en zusters van man en vrouw moest achterwege blijven op grond van het ontbreken der daartoe benodigde gegevens.

SAMENVATTING DER VERKREGEN RESULTATEN

Aan het einde van het onderzoek naar de levensomstandigheden van de tien families en naar de factoren, die de criminaliteit harer leden hebben beïnvloed, doet zich de behoefte gevoelen, datgene op den voorgrond te stellen, wat hun gemeenschappelijk eigen is. Op het eerste gezicht is het vooral de verscheidenheid, zoowel in de ernst en den aard van hun wangedrag, als in hun sociale positie, die zich het meest aan ons opdringt. Terwijl echter in de uiterlijke omstandigheden, die haar deel bijdragen tot de verklaring van de mislukking op zoo velerlei gebied der hier besproken individuen, groote verscheidenheid is aan te wijzen, evenals in de dieper gelegen oorzaken voor hun onmaatschappelijk optreden, die geworteld zijn in hun karakterstructuur en verstandelijke eigenschappen, is in dit uiterst gevarieerde samenspel van milieu-en aanlegfactoren één kenmerk aan te wijzen, dat telkens weer terugkeert, nl. de omstandigheid, dat deze menschen tengevolge van verschillende omstandigheden niet hebben kunnen komen tot de vorming van een richtinggevend normatief besef. Wij willen trachten dit nader toe te lichten.

In de eerste plaats kan vastgesteld worden, dat de inhoud van het normatief besef, bestaande uit die richtlijnen en oordeelen, waardoor het individu zich bij zijn zedelijk handelen gedeeltelijk bewust, gedeeltelijk onbewust laat leiden, steeds een *afgeleid* karakter heeft. Voor een zeer aanzienlijk deel nl. wordt de inhoud van het normatief besef gevormd door aanvaarding van de bestaande orde. Geboren in een samenleving, waarin een bepaalde orde schijnbaar kant en klaar wordt toegepast, is het bijna vanzelfsprekend, dat het individu, geplaatst voor de taak zich in deze maatschappij, zooals zij reilt en zeilt, te handhaven, zich aanpast aan de regels, waarnaar men zich in de eigen omgeving *gedraagt*. Met nadruk moet worden vastgesteld, dat het hier gaat om die richtsnoeren, waardoor het handelen *in feite* wordt bepaald. Normen worden nimmer overgedragen door mondelinge overlevering op zichzelf. Wordt een norm niet meer beleefd, dan sterft zij vroeg of laat af. Een illustratie hiervan geeft de veranderde houding ten opzichte van het echtscheidingsvraagstuk. Terwijl vroeger het huwelijk vrijwel algemeen beschouwd werd als een onverbreekelijke verbintenis, aangegaan voor het leven, is het besef hiervan met het toenemen van het aantal echtscheidingen, voornamelijk in die kringen waarin zij veelvuldig voor-

kwamen, sterk op den achtergrond gedrongen. Het hier gegeven voorbeeld is te beschouwen als een onderdeel van veel dieper liggende verschuivingen in het normenstelsel van onze hedendaagsche cultuur.

Bij dit proces van aanpassing blijkt ieder individu het meest toegankelijk voor de beïnvloeding door die personen en groepen, aan wie hij zich verbonden gevoelt en weet. Vandaar dat in de eerste ontwikkelingsfase van het zedelijk besef van kinderen het gezin en de geest, die daarin heerscht, zulk een overwegende rol speelt. Toch is het niet zoo, dat het normatief besef *geheel* bepaald wordt door de beïnvloeding, uitgaande van de naaste omgeving. Immers moet geconstateerd worden het bestaan van zekere hoofdnormen — hoe deze ontstaan zijn, blijft uiteraard buiten het bestek van deze bespreking —, die in onze samenleving zóó algemeen aanvaard worden en geëerbiedigd (het gebod: gij zult niet dooden, bv.), dat men te haren aanzien moeilijk van een beïnvloeding door het milieu kan spreken; zij dragen een zoo elementair karakter, dat zij alle groepen, hoezeer haar karakter uiteenloopt, gelijkelijk eigen zijn. Op het gebied echter van de minder principieele regels en de concrete uitwerking van de bovenbedoelde primaire normen geven de verschillende maatschappelijke groepeeringsen allerlei variaties te zien, zooals ook gebleken is uit de bespreking der stadswijken. Wanneer nu het individu vroeger of later treedt uit den engen kring van het eigen gezin ondergaat hij de verschillend gerichte invloeden van de groepeeringsen, waarmee hij in aanraking komt. Bij de verwerking dezer invloeden tot de vorming van een eigen normatief besef is de persoonlijkheidsstructuur van den drager uiteraard een zeer belangrijke factor.

De verbondenheid aan een bepaalde *gemeenschap* is echter niet alleen voor de *vorming* van den inhoud van het normatief besef van belang, zij is ook van beteekenis voor de *instandhouding* van dit besef. Aan den eenen kant kunnen wij vaststellen, dat het deel uitmaken van een gemeenschap tevens inhoudt het deelachtig zijn aan het normenstelsel, waarnaar deze zich richt. Aan den anderen kant brengt dit echter ook mee, dat de mensch, die de normen van zijn groep niet meer erkent — hetzij dat hij zeschendt door zijn gedrag, hetzij dat alleen de innerlijke aanvaarding ontbreekt —, op grond hiervan in meerdere of mindere mate los komt te staan van deze gemeenschap. Dit laatste vindt

in de meeste gevallen plaats, doordat een persoon onder den invloed komt van een andere groepeerings, waarmee hij tengevolge van uiterlijke omstandigheden in nauwe aanraking komt, zooals dit bv. geschiedt bij een huwelijk boven of beneden iemands stand, of door het verkrijgen van een hoogere ontwikkeling dan in het oorspronkelijke milieu aanwezig was. Vaak vindt in deze gevallen niet een innige aansluiting plaats aan de nieuwe gemeenschap, maar blijft het individu staan aan de periferie van deze groepeerings. In dat geval verkeert hij in een zedelijk gevaarlijke positie, tenzij zijn normatief bewustzijn gevoed wordt uit een bron, die dieper ligt dan deze groepen.

Ieder normenstelsel vindt nl. zijn grondslag in een bepaald principe, waarin het tegelijkertijd culmineert. Zeer zuiver vinden wij dit uitgedrukt in de Joodsche wetgeving. In het boek Exodus worden de Tien Geboden voorafgegaan door de zinsnede: „Ik ben de Heere, Uw God, Die U uit Egyptenland, uit het diensthuis heb uitgeleid”. Deze vaststelling vormt de feitelijke basis van de geheele wetgeving. Zoo keert ook in de samenvatting van de voorschriften in het boek Leviticus steeds terug de herinnering: „Ik ben de Heere, Uw God”. Hieruit blijkt tevens, dat, waar het normatief besef een religieus karakter heeft, dit principe zijn persoonlijke uitdrukking vindt in God. Is het normatief besef niet religieus gefundeerd, dan vinden wij als grondslag een of andere abstracte idee, bv. datgene wat geacht wordt voort te vloeien uit de Rede.

Zeer ingrijpende wijzigingen in het normatief besef zijn nu mogelijk, doordat een geheel nieuwe basis gevonden wordt, dan wel door een nieuwe interpretatie van hetzelfde principe. Deze wijzigingen blijven dan niet beperkt tot het normatief bewustzijn in engeren zin, doch bestrijken, aangezien deze vernieuwing der grondregels het wezenlijke element is in iedere cultuurbeweging, alle uitingen van de menschelijke samenleving.

Wij noemden reeds het gezin als voorname voedingsbron voor de vorming van het normatief besef, terwijl ook de familie in ruimeren kring haar invloed doet gevoelen. Daarnaast ondervindt het individu, voorzoover het deel heeft aan een *locale* gemeenschap, eveneens in sterke mate de invloed van de normen, die in deze groep gelden. Zoowel bij de familie als bij de locale gemeenschap — dorp of stadswijk — gaat het om meer of minder scherp afgrensbare, betrekkelijk kleine en overzichtelijke groepen. Reeds

in de inleiding werd er echter op gewezen, (wat in de bespreking van de afzonderlijke wijken nog nader werd uiteengezet) dat de beteekenis van deze locale gemeenschappen in den loop der jaren verdrongen werd door den groeienden invloed van reeds bestaande of nieuwe ideëele groepeerings, met name de kerkelijke gemeenschappen en de arbeidersbeweging. Deze ideëele gemeenschappen zijn, doordat zij het beginsel op den voorgrond plaatsen, van veel beteekenis voor den inhoud van het normatief besef, dat tengevolge van het aanvaarden dezer waarden een geheel nieuwen inslag kan verkrijgen.

De oorzaken voor de gebrekkige ontwikkeling van het normatief bewustzijn, zooals die blijken uit het door ons onderzochte materiaal, zijn in hoofdzaak van tweeërlei aard. In de eerste plaats blijken een aantal van de gemeenschappen, waartoe deze menschen behooren, tekort te schieten in haar normatief vormende functie, en in de tweede plaats blijkt, dat een aantal personen innerlijk los staat van de gemeenschap, waarin zij verkeerden, en dus in mindere mate toegankelijk is voor de zedelijke beïnvloeding van die zijde.

Wij willen nu aan het slot van dit onderzoek de situatie na-gaan, waarin de leden van de crimineele families verkeerden ten opzichte van de drie hier genoemde kringen met normatief vormende functie, met name: *het gezin, de wijk en de ideëele gemeenschappen* (kerk-arbeidersbeweging-politieke groepeerings).

HET GEZIN

Uit het door ons onderzochte materiaal blijkt in de eerste plaats overtuigend de samenbindende werking van het gezin. En juist in die gevallen, waarin zij het contact met andere groepeerings missen, schijnen de leden van dergelijke gezinnen zich nog enger met elkander verbonden te gevoelen.

Wij willen beginnen met de waarde van dit verschijnsel te belichten, en meenen dit niet beter te kunnen doen dan door den invloed aan te wijzen, die het ontbreken van de normale band met het gezin meebrengt. Enkele malen komt het bij de behandelde families voor, dat de oudste zoon uit het crimineele gezin zoowel in zijn criminaliteit als ook in zijn verder gedrag zeer ongunstig afsteekt tegen de jongere broers. Bij nader onderzoek kon in een aantal van dergelijke gevallen geconstateerd worden, dat deze kinderen, hetzij dan dat ze vòòr of wel tijdens

het huwelijk geboren waren, een anderen vader hadden. Dit is het geval bij de beide oudste zoons Gerritsen, bij Cornelis Cornelissen, bij Cornelis Jansen en bij Govert Klaassen. Terwijl deze jongens reeds vanzelf een min of meer scheeve positie innamen in het gezin, wat een rem vormde voor de natuurlijke ontwikkeling in de verhoudingen, werd dit in vele gevallen nog versterkt door de verwijten, die bij oneenigheid tusschen de echtgenooten vielen.

Daarnaast blijkt overal, waar het ouderlijke gezin niet al te zeer uit elkaar geslagen werd, en waar zijzelf niet door een al te abnormalen aanleg hierin gehinderd werden, bij de kinderen de tendens te bestaan om te komen tot een eenigermate geregeld leven. Het slagen hiervan is in hooge mate mede afhankelijk van den steun, dien zij hierbij ondervinden van hun huwelijkspartner. Er zijn verschillende gevallen te noemen, waarin leden van de crimineele gezinnen zich na hun huwelijk vrij sociaal gedragen hebben. Zelfs de oudste zoon uit het beruchte gezin Leenderts wist zich, toen hij eenmaal getrouwd was, te handhaven, en ook Johannes Gerardus Gerritsen heeft zich tengevolge van een geschikt huwelijk weten te reclasseeren; daarnaast zijn in het materiaal nog tal van minder sprekende voorbeelden aan te wijzen.

De sterke gebondenheid aan het gezin heeft hier echter ook haar kwade zijde, daar zij de vatbaarheid voor slechte invloeden van deze gemeenschap verhoogt. In vele families valt zelfs in plaats van de normatief vormende kracht een crimineele infectie aan te wijzen. Zeer sterk vinden we dit bij de stroopersfamilies; zoo neemt bv. vader Jansen zijn zoons mee op zijn tochten om hun het vak te leeren. Van meer belang is nog de invloed, die de zoons uit een bepaald gezin op elkaar uitoefenen. In sommige gevallen nemen de oudsten de jongeren mee. Zoo liep Johannes Gerardus Gerritsen zijn eerste veroordeelingen op, toen hij zijn oudste broers op hun strooptochten vergezelde, en ook de broers Jansen ondervinden van elkaar de aansporing tot stroopen. Typisch is, hoe bij deze beide families het ouderlijk huis, dat daartoe bij uitstek gunstig gelegen is, het uitgangspunt blijft voor de nachtelijke tochten, ook wanneer de zoons allang zelfstandig wonen.

Voor al waar het jeugdcriminaliteit betreft, zien wij vaak een ouder broertje optreden als den leider bij de kleine diefstalletjes en baldadigheden van de jongeren. Deze rol werd gespeeld door Johannes Willem Willemsen, evenals door Bram Klaassen en

Wilhelmus Hendrikus Hendriksen.

Naast deze rechtstreeksche beïnvloeding kan het wangedrag van de oudere kinderen in een gezin ook indirect een zeer ongunstigen invloed uitoefenen, doordat zij door hun handelingen het normatief besef ondermijnen. Te ernstiger kan dit zijn, waar het hun gelukt enkele malen de straf voor hun misdrijven te ontloopen. Zoo bestaat in het algemeen de tendens, dat de kinderen uit een gezin waar wangedrag voorkomt, naar rangorde van hun geboorte op steeds jeugdiger leeftijd voor de eerste maal met den strafrechter in aanraking komen¹.

De werking van de rechtstreeksche crimineele infectie is niet beperkt tot de leden van hetzelfde gezin, maar kan zich uitbreiden tot de familie in ruimeren zin. Zoo pleegt bv. Albertus Karelsen een ernstigen diefstal in vereeniging met zijn zwager. Het saamhoorigheidsbesef in het gezin kan ook leiden tot een verzet tegen opvoedingsmaatregelen van buiten af. Vrouw Jansen probeert met liegen en draaien haar zoons al van jongsaf uit handen der politie te houden, en sterkt hen daardoor in hun baldadigheid. Ook de meisjes Leenderts vinden in de bescherming, die de moeder haar verleent tegenover ingrijpen door de autoriteiten, een steun voor het voortzetten van hun onzedelijken levenswandel.

Tenslotte wordt in vele gevallen de normatieve functie van het gezin aangetast door de algeheele ontwrichting van het gezinsleven. Veelal is voortdurend wangedrag van den vader — meestal drankmisbruik — hiervan de oorzaak. Dit leidt, zooals wij zagen, er meermalen toe, dat hij zich niet meer kan handhaven als kostwinnaar en daarmee als hoofd van het gezin. Zoo bv. vader Willemsen, Keesen, Leenderts en Albertsen². Hoever deze ontwrichting door zal zetten, is in hooge mate afhankelijk van het tegenwicht, dat de huwelijks-partner weet uit te oefenen. Zoo ontbreken in het gezin Leen-

¹ Zoo zijn de zoons Willemsen ten tijde van hun eerste veroordeeling resp. 17, 19 en 13 jaar. Opmerking verdient, dat het hier zuiver gaat om indirecte beïnvloeding.

² Het materiaal omvat geen gevallen, waarin uitsluitend de vrouw zich ernstig misdraagt, terwijl op den man niets valt aan te merken. Waar echter uit de hier besproken gevallen duidelijk blijkt, hoezeer de invloed van de vrouw die van den man overtreft, is het vermoeden gewettigd, dat ook in het bovenonderstelde geval wangedrag van de vrouw zeer nadeelige gevolgen voor het gezin kan hebben.

derts, waar de vrouw zich evenals haar man liet gaan en niet het geringste sociale verantwoordelijkheidsgevoel aan den dag legde, alle opbouwende elementen. Aan den anderen kant namen vrouwen als moeder Keesen en moeder Albertsen door haar flinkheid een deel van de taak van den man over, toen deze in gebreke bleef ze te vervullen, waarbij de eerstgenoemde in de gunstige omstandigheid verkeerde, dat de moeilijkheden pas kwamen toen ze uit de kleine kinderen was en de meesten zelfs al de deur uit waren.

In die gevallen, waarin de vrouw de kracht heeft niet alleen de gevolgen van het wangedrag van haar echtgenoot te bestrijden, maar ook om zich te verzetten tegen dit wangedrag zelf, worden hierdoor spanningen opgewekt in het gezin, waarin ook de kinderen tijdens het opgroeien betrokken worden. Zij zijn het vaak, die door hun beslist partij kiezen de tegenstellingen tusschen hun ouders op de spits drijven en op deze wijze er toe meewerken, dat man en vrouw van elkander gaan; vader Cornelissen verliet om deze reden het huis, terwijl ook tusschen de echtgenooten Albertsen een scheiding tot stand kwam onder pressie van de kinderen, evenals tusschen Albertus Karelsen en zijn vrouw. Ook de scheiding tusschen Leenderts en zijn vrouw kreeg haar beslag onder aandrang van de kinderen, al ging hieraan niet vooraf het verzet van de vrouw tegen het onmaatschappelijk gedrag van den man, dat zij integendeel steeds geaccepteerd heeft.

Niet alleen deze spanningen zijn het echter, die de ontwikkeling van de kinderen ongunstig beïnvloeden. Daarnaast moet genoemd worden het sociaal verval van het gezin, dat onvermijdelijk het gevolg is van het wangedrag van den kostwinnaar of de onmacht van de moeder, en dat bij de kinderen leidt tot een zekere onberedeneerde wrevel tegenover hem of haar aan wien zij dit wijten; verder het feit, dat zij meermalen getuigen moeten zijn van dronkmanstooneelen, nog afgezien van de biologische gevolgen, die het drankmisbruik van den vader kan hebben voor de kinderen.

Zoo blijken de leden van de crimineele families èn doordat zij blootstaan aan slechte invloeden, èn doordat de gevolgen van wangedrag en onbekwaamheid de ontwikkeling van een normaal gezinsleven in den weg staan, in het gezin waarin zij opgroeien een slecht uitgangspunt te vinden voor hun aanpassing aan de maatschappij.

DE WIJK

Voor de bepaling van de normatief vormende waarde der wijkgemeenschappen kunnen wij verwijzen naar hetgeen daarover gezegd is bij de bespreking van de drie afzonderlijke wijken. Daaruit bleek, dat in de wijkgemeenschappen in hoofdzaak de in de maatschappij algemeen aanvaarde normen omtrent wat behoorlijk is en wat niet worden gehandhaafd. Tevens bleek echter, dat de geïsoleerde ligging der behandelde buurten de tendens inhield, dat practijken, die over het algemeen worden afgekeurd, maar waartegenover bepaalde groepen zich indifferent verhouden, hier als het ware een wijkplaats vonden. Zoo stonden alle drie de besproken wijken bekend om het veelvuldig drankmisbruik, dat onder de bevolking plaats vond, en werd door de bewoners van de beide buitenwijken Roode Brug en Noteboomenlaan veel gedobbeld en gestroopt. Tot dit laatste bood hun ligging buitenaf trouwens een geschikte gelegenheid. Al maakten niet alle bewoners van de genoemde wijken zich schuldig aan deze ondeugden, toch accepteerden zij ze in anderen, en werd op de overige leden van de groep dus niet door afkeuring een zekere druk uitgeoefend zich hiervan, terwille van waardeering van de zijde der omgeving, te onthouden. Ook de factor van de navolging, het in bepaalde opzichten niet achteraan willen komen, is hier van belang.

Daarnaast konden in deze buurten bepaalde eigenaardigheden gesignaleerd worden, die onder omstandigheden eveneens een criminogene tendens inhouden, en die nauw samenhangen met de sociale groepeerings, waartoe de bevolking behoort, die immers zooals wij zagen een sterke homogeniteit vertoont. Zoo wordt Wijk C gekenmerkt door een ongeregeld leven, dat wortelt in de mentaliteit van den kleinen koopman en straathandelaar, terwijl de agressiviteit die aan de Roode Brug gevonden wordt, samenhangt met den aard van de steenfabrieksarbeiders, die daar in grooten getale gevonden worden, en de Noteboomenlaan alle kenmerken bezit van de pauperbuurt, waar de bewoners met ongeregelden en ongequalificeerden arbeid hun kostje trachten op te halen, vaak op de grens van het geoorloofde.

Voor al in de beide eerstgenoemde wijken vinden wij daartegenover echter ook constructieve elementen, die een waardevollen tegenhanger vormen tegenover de hierboven genoemde; zoo bv. de tendens om door regelmatigigen arbeid in eigen onderhoud te voorzien (Roode Brug), het sterk saamhoorigheidsbesef

en het inachtnemen van de huwelijkstrouw (Wijk C).

Gaan wij de beteekenis na, die de normatieve functie van de wijk heeft voor de vorming van het individueele normatieve bewustzijn, dan moet op den voorgrond staan, dat het behooren tot een locale gemeenschap een factor vormt van een veel minder sterk bindend karakter dan het behooren tot een familieverband. De drie laatstbesproken families vormen hiervan het voorbeeld. Waar deze gezinnen voortdurend van het eene einde van de stad naar het andere verhuizen, is dit een aanwijzing van het streven zich te onttrekken aan de contrôle der omwonenden. Bij de ongunstigste leden van de families, die nog in wijkverband behandeld konden worden, zien wij hetzelfde. In beide gevallen vinden wij dus een zich bewust onttrekken aan de normatieve functie van de locale gemeenschap³.

Bij de overige families komt de gebondenheid aan de wijk in verschillende graden van intensiteit voor.

Zooals uit de samenvattingen, die gegeven werden in aansluiting aan de bespreking der families afzonderlijk, reeds bleek, is de rol die de wijk speelt in de totstandkoming van hun criminaliteit zeer verschillend. In het algemeen kan echter worden vastgesteld, dat, terwijl het ontstaan van de criminaliteit hoofdzakelijk terug te brengen is tot persoonlijke factoren, in de wijze waarop deze zich uit, dus in den delictsvorm, sterke beïnvloeding van het wijkmilieu is aan te wijzen. Een zeer zuiver voorbeeld hiervan geeft het geval van Kees Keesen. De uiterlijke levensomstandigheden en de mentaliteit van dezen man, geboren uit een familie, die reeds geslachtenlang aan de Roode Brug woonde, zijn in overeenstemming met den algemeenen toestand in deze wijk. In zijn criminaliteit vindt men als het ware den exponent van de aan de Roode Brug bestaande opvattingen. De ondeugden van de Roode Bruggers zijn bij Kees in hun extreme uitingsvormen

³ Naast de hier genoemde beweegreden werken daartoe ook andere factoren mee. In vele gevallen is een achterstand in de huur de directe aanleiding tot de verhuizing; ook wanneer er schulden zijn bij allerlei buurtleveranciers, kan het verlies van crediet bij dezen reden zijn een nieuw operatieterrein op te zoeken.

In het geval van de weduwe van Terneuzen, een dochter uit het gezin Willemssen, die zich in een keurige arbeidersbuurt gevestigd had, werd door de burens pressie uitgeoefend op den huiseigenaar haar de huur op te zeggen, omdat zij aanstoot namen aan haar gedragingen, die, zooals zij het uitdrukten, „de buurt naar beneden haalden”.

aanwezig; zoowel in het stroopen en het agressief optreden tegen de politie als gevolg daarvan, als in de heftigheid van zijn burenruzies, overtreft hij hen. Maar ondanks zijn respectabele straflijst bestaat bij hem niet de noodzaak of de neiging zich aan de critische contrôle van de buurtgenooten te onttrekken. Wanneer hij tenslotte verhuist, is dit alleen, omdat hem dit als conditie gesteld wordt bij een voorwaardelijke veroordeeling, toen een burenruzie aanleiding had gegeven tot het beschieten van zijn tegenstander. Men vergete hierbij niet, dat vooral ook sexueel wangedrag de oorzaak is van scherpe afkeuring der omwonenden, en dat het huwelijksleven van Kees nimmer aanleiding gaf tot klachten.

Bestond in dit geval een dubbele gebondenheid aan de buurtgemeenschap tengevolge van afstamming en uiterlijke aanpassing, in de meeste andere gevallen kon worden aangetoond, dat het verband, waarin de crimineele gezinnen stonden tot de wijkgemeenschap, waarin zij verkeerden, eenigszins losser was, hetzij dan dat zij oorspronkelijk uit een ander milieu afkomstig waren en zich slechts gedeeltelijk hadden aangepast aan de nieuwe omgeving, hetzij dat er in hun individueele omstandigheden factoren waren aan te wijzen, die hen deden vervreemden van de groep, waartoe zij oorspronkelijk behoorden. In beide gevallen brengt dit mee, dat deze personen in onvoldoende mate deel hebben aan de constructieve elementen, die wij in de wijk meenden te kunnen aanwijzen. Zeer sterk spreekt dit bij de familie Cornelissen, die besproken werd in verband met Wijk C. Hier kwam de vader uit een kermisreizigersmilieu en de moeder uit een verpauperd arbeidersgezin. Geen van beiden maakten zij dus deel uit van de sociale groep, die in hoofdzaak de bevolking van Wijk C uitmaakt. Toch vond er aanvankelijk een schijnbaar vèrgaande aanpassing plaats aan deze wijkgemeenschap, waar zij zich na hun huwelijk vestigden. Toen zich echter na ongeveer 20 jaren ernstige moeilijkheden begonnen voor te doen, kwam aan den dag, dat deze aanpassing slechts uiterlijk geweest was. De man keerde tengevolge van de strubbelingen in het gezin terug tot het zwerversbestaan uit zijn jeugd. De vrouw legde weinig ondernemingsgeest aan den dag, toen zij voor de noodzaak gesteld werd, bijverdiensten te zoeken voor haar gezin. Vooral bij de zoons springt duidelijk in het oog, hoever zij staan beneden het peil van den gemiddelden Wijk C-bewoner. Zij missen geheel de activiteit en den handelsgeest, die hun buurt-

genooten in zoo hooge mate kenmerken. Nu en dan gaan ze wel met handel, maar deze draagt een weinig reëel karakter. Eenmaal getrouwd leggen zij niet de minste zorg aan den dag voor hun gezin. Typisch is ook, dat, waar zij een meisje uit Wijk C huwen, dit steeds komt uit een gezin, waarop de buurtbewoners neerkijken. Geminacht door hun omgeving komen de jongens Cornelissen in aanraking met personen van zeer slecht allooi, tegen wier invloed zij geen weerstand bezitten. Met het uiteenvallen van hun gezin raken zij langzamerhand ook geheel los van hun oorspronkelijke woonwijk en rondzwerfend in allerlei logementen duiken zij tenslotte onder in de groote steden.

Bij de tweede door ons behandelde Wijk C-familie is de situatie juist andersom. Hier zijn de beide ouders uit de wijk afkomstig, maar vinden wij in de mentaliteit afwijkende trekken. Terwijl de moeder het type van de Wijk C'sche koopvrouw vertegenwoordigt, behoort de vader tot de groep der geschoolde arbeiders. Het gezin Karelsen zelf draagt het stempel, door de vrouw daarop gedrukt. In den levensloop van de zoons zijn echter invloeden aan te wijzen, uitgeoefend door den vader, met de bedoeling zijn zoons in te schakelen in de groep, waarmee hij zelf in nauwe aanraking was gekomen, nl. die der geschoolde arbeiders. Zoo zijn de kinderen uit dit gezin, op één na, met niet-Wijk C'ers gehuwd en hebben de meeste zoons een geschoold beroep. Onder invloed van deze beide factoren zijn zij vertrokken uit Wijk C. Toch kan allermintst gezegd worden, dat zij zich hebben weten in te voegen in de groep der arbeiders. Dat zij hier ondanks uiterlijke aanpassing niet in geslaagd zijn, is gelegen in het feit, dat zij de mentaliteit hunner moeder hebben. Zij missen de discipline en de stabiliteit, die geëischt worden van den arbeider, wil hij zich met succes op zijn plaats handhaven. De jongens Karelsen zijn losbollen, die geen verantwoordelijkheid aanvaarden ten opzichte van hun werk en niet door regelmatig arbeid in het onderhoud van hun gezin voorzien. In het ouderlijk gezin gewend aan royaliteit, schrikken zij er, als zij eenmaal zelfstandig zijn en aangewezen op hun eigen verdiensten, niet voor terug op oneerlijke wijze zich geld te verschaffen om hun behoeften te kunnen bevredigen.

Ook in de overige gevallen kon aangetoond worden, hoe in het algemeen de leden der crimineele families den invloed ondergingen van criminogene tendenzen, die gelegen waren in de algemeene situatie, zooals die gevonden werd in de wijkgemeen-

schap, waarin zij verkeerden, of zelfs in verhoogde mate daarvoor vatbaar bleken te zijn, terwijl daartegenover de constructieve elementen in hun bestaan bleken te ontbreken.

DE IDEËELE GEMEENSCHAPPEN

Wij zagen reeds, dat de beteekenis van de wijkgemeenschappen de laatste 50 jaar langzamerhand verdrongen is door den toenemenden invloed van ideëele gemeenschappen. Bij de bespreking der wijken kon er op gewezen worden, hoe deze invloed een sterk normatief vormende beteekenis had. Het is nu de vraag, in hoeverre de crimineele families hieraan deel gehad hebben, dat wil zeggen in hoeverre er een binding is ontstaan tusschen hen en deze gemeenschappen, waardoor zij de normatief vormende kracht daarvan ondergingen.

Een zeer belangrijke rol kon worden toegekend aan de arbeidersbeweging, die den arbeiders een zeker standsbesef heeft bijgebracht en daarmee hun persoonlijk gevoel van eigenwaarde heeft versterkt. Dit laatste is een belangrijke verheffende factor voor het maatschappelijk gedrag. De leden van de crimineele families zijn maar ten deele opgenomen in deze nieuwe groepeerings. Door geringe vakbekwaamheid of door ongeschiktheid tot regelmatigen arbeid slaagden zij er niet in zich tot het peil van den arbeidersstand op te werken of zich daar te handhaven. De meeste van hen behooren tot de ongeschoolde ongeorganiseerden, die het minst waardevolle deel van deze groep uitmaken; daarnaast zijn er vaak factoren in hun gezin of in hun persoonlijke aanleg, die het tot stand komen van een voldoende sterke binding met deze groep verhinderen of doorkruisen, zooals dat werd uiteengezet bij de familie Karelsen.

Daar het klassebewustzijn in de eerste plaats gepropageerd is door het socialisme, zijn we hiermede tevens gekomen aan de politieke groepeerings. Activiteit op dit terrein komt onder de leden der families slechts sporadisch voor. Er zijn enkele gevallen aan te wijzen, waarin personen, die grootendeels door eigen schuld met de bestaande orde overhoop liggen, hun heil zoeken bij extreem georiënteerde groepen en vanuit de daar opgedane gezichtspunten op de samenleving een negatieve critiek oefenen, die veelal verband schijnt te houden met een in hun karakter wortelend querulantisme. Jacobus Gerritsen is hiervan een zuiver voorbeeld.

Constructieve werking van politieke overtuiging is weinig

aan te wijzen. Opvallend is ook in dit opzicht hoe weinig arbeiders uit de onderzochte groep lid zijn van een vakbond.

Bij de bespreking der verschillende wijken wezen wij op den gunstigen invloed, die naast de arbeidersbeweging is uitgegaan van den evangelisatiearbeid vanwege de kerkgenootschappen. Hierbij moeten we in de eerste plaats vaststellen, hoe bij de crimineele families de kerkelijke gebondenheid practisch geheel ontbreekt⁴. Ter illustratie zij het geval van Kees Keesen vermeld, op wiens formulieren door de R.K. Reclasseeringsvereniging jaren lang slechts vermeld kon worden, dat hij zijn laatste Paschen gehouden had in 1911, met de opmerking, dat hij toen in de gevangenis zat.

Van belang in dit verband is het groote aantal gemengde huwelijken, dat vooral onder de jongere generatie wordt aangetroffen, en dat, op zich zelf reeds een aanwijzing voor het losstaan van de kerkelijke gemeenschap, het geheel los worden van dezen band nog bevordert, vooral wat betreft de uit deze huwelijken geboren kinderen.

CRIMINEELPOLITIEKE BETEKENIS

Uit de hier getrokken conclusies, dat het niet of niet voldoende deel hebben aan groepen met een normatief vormende kracht een factor is, die er toe leidt, dat een persoon met een gegeven aanleg in gegeven omstandigheden eerder tot criminaliteit zal komen dan iemand, die wel geremd wordt door normen, overgenomen van de groep waartoe hij zich rekent, volgt, dat de bestrijding der criminaliteit er op gericht moet zijn aan de eene zijde de normatief vormende werking van deze groepen te versterken en

⁴ Ook E. WIGHT BAKKE komt in „The unemployed man” tot de conclusie, dat de kerk een zeer ondergeschikte plaats inneemt in het leven van de Engelsche arbeidersbevolking, onder welke hij, in verband met zijn onderzoekingen, geruimen tijd verkeerde: „If anything is clear it is that the churches in Greenwich do not represent a community force finding expression in a community institution and filling a community function. Neither from the point of view of its dominant influence in the lives of the majority of the individuals nor of its wrestling with the problems which to a majority of citizens seem important as objects of united action can the church life of Greenwich be described as a community activity.” (pag. 208).

Onder de Nederlandsche arbeiders is de situatie overeenkomstig, voorzoover het de Protestanten onder hen betreft. Wat de Roomsche Katholieken aangaat, is de positie van de Kerk zoo geheel anders, dat het bovenstaande niet zonder meer op hen van toepassing geacht mag worden.

aan de andere zijde hun werkingssfeer zooveel mogelijk uit te breiden en te verdiepen.

Over de bestrijding der misdadigheid door middel van beïnvloeding van het *gezin* is reeds zooveel gezegd en geschreven, dat wij niet zullen pogen daar nog iets aan toe te voegen. Slechts zouden wij willen opmerken, dat in die gevallen, waar in het gezin elk constructief element ontbreekt, onzes inziens een resoluut ingrijpen op grond van de Kinderwetten het eenig mogelijke middel is en dat dit zoo vroeg mogelijk toegepast behoort te worden; wij zijn ons echter zeer wel bewust van de moeilijkheid om, wanneer men zich tegenover de situatie bevindt — in plaats van, zooals wij, achter de feiten aan te komen —, te beoordeelen of er werkelijk niet gerekend kan worden op constructieve elementen in het gezin, dan wel of verlichting van de ergste moeilijkheden een herstel kan meebrengen⁵. Zoo leek bv. de toestand in het gezin Albertsen omstreeks 1912 vrijwel hopeloos, terwijl de vrouw, zoodra zij steun begon te krijgen van haar oudsten zoon, al haar krachten verzamelde om van haar huishouden nog te maken wat er van te maken was. Verwijdering van de kinderen uit het huiselijk milieu zou hier, vooral ten opzichte van de vrouw, een ernstige fout geweest zijn. Tegenover dit geval staan echter vele anderen, waar ingrijpen zeer gewenscht zou zijn geweest en door de volgende ontwikkeling van de situatie ook alleszins gerechtvaardigd.

Vroegtijdig ingrijpen heeft ook dit voordeel, dat de band met het ouderlijk gezin dan veel radicaler wordt doorgesneden, waarbij echter de uiterste zorg moet worden in acht genomen, dat het kind persoonlijke bindingen met anderen kan vormen, om zooveel mogelijk dit gemis te vergoeden, opdat het niet na beëindiging der voogdijopvoeding alleen op de wereld staat en dan soms bij gebrek aan beter toch weer steun zoekt bij de ouders, uit wier omgeving het ten koste van zooveel moeite en verdriet is verwijderd.

⁵ Een practische moeilijkheid is bovendien gelegen in de omstandigheid, dat het juist in vele gevallen, waarin de kinderen bijzondere last geven, zeer bezwaarlijk is een Voogdijinstelling bereid te vinden de voogdij te aanvaarden. Het ware te wenschen, dat ook voor voogdijkinderen, evenals voor de ter beschikking gestelden, een Rijksgesticht in het leven geroepen werd, dat dergelijke gevallen zou kunnen opnemen. Een minder kostbare voorziening zou het verleenen van extra subsidie zijn voor dergelijke gevallen.

Zoo levert het materiaal enkele gevallen op van jongens, die, op grond van een door hen gepleegd misdrijf ter beschikking van de Regeering gesteld, na beëindiging van de dwangopvoeding onmiddellijk weer naar huis trokken, en bij wie het effect van de opvoeding, uitgezonderd het blijven hangen van enkele uiterlijke dingen, spoedig was uitgewischt. Waar de band met het ouderlijk gezin zoo sterk is, zou tegen deze ontwikkeling zelfs de best georganiseerde nazorg niet op kunnen. De jongens Jansen bv. keeren onmiddellijk na hun ontslag terug naar het ouderlijk huis en vervallen in dit milieu na korten of langen tijd opnieuw tot criminaliteit.

Ook in verband met de reclasseering van volwassenen dient steeds in aanmerking genomen te worden, dat de reclassent deel uitmaakt van een bepaalde groep en dat niet alleen de betrokkene zelf, maar ook het geheele gezin, waarvan hij deel uitmaakt, in de reclasseeringspoging betrokken behoort te worden, omdat hij nu eenmaal niet of zeer moeilijk te onttrekken is aan de factoren, die in het gezin werkzaam zijn. Bij reclasseeringspogingen doet zich echter in het algemeen deze moeilijkheid voor, dat de reclasseerder bijna steeds behoort tot een andere sociale groepeerings dan de reclassent. Deze laatste beschouwt hem dus onvermijdelijk als een vreemde, wiens oordeel geen vanzelfsprekend gezag heeft, doch dit slechts ontleent aan de waardeering, die de reclassent heeft voor den reclasseerder, berustend op persoonlijke factoren en de binding, die tusschen hen ontstaan is. Men tracht dit bezwaar wel te ondervangen door de reclasseerders te zoeken in den kring, waartoe de reclassenten behooren. Ook hierbij doen zich echter moeilijkheden voor. Aan den eenen kant beschikken deze personen vaak niet over voldoende gezag, omdat ze niet genoeg staan boven dengene, over wien zij toezicht uitoefenen. Aan den anderen kant bestaat de mogelijkheid, dat zij, die wel overwicht bezitten, juist op grond van de factoren, die hun dit verschaffen, tevens eenigermate als vreemd beschouwd worden door den reclassent, zoodat dan evenmin het doel bereikt wordt.

Daar de *wijken*, zooals reeds in de inleiding uiteengezet werd, geen organisatorische eenheid vormen, en de eigen tradities onder den invloed van verschillende factoren eerst langzamerhand ontstaan zijn, is het uiterst moeilijk langs den weg van nieuwe wijkvorming te komen tot een effectieve beïnvloeding. De wijken vormen nu eenmaal een historisch gegroeide

eenheid en kunnen niet kunstmatig tot stand gebracht worden. Wel kan er bij de voorzieningen inzake volkshuisvesting rekening gehouden worden met de tendenzen, die in de hier besproken buurten bleken te werken. Zoo zij er bijvoorbeeld nog eens op gewezen, hoe belangrijk de mogelijkheid tot uitoefening van effectief politietoezicht is, en op den ongunstigen invloed, die moet uitgaan van het feit, dat in een bepaalde buurt allerlei ongunstige elementen worden samengetrokken, zooals dat in de Noteboomenlaan het geval was. Veeleer behoort er naar gestreefd te worden, dat de bevolking van een buurt in haar eenheid toch een zekere differentiatie zal opleveren, zooals dat in Wijk C het geval was, waar men in een homogene bevolking desniettemin niveaueverschillen vond.

Op geheel ander plan staat natuurlijk het samenbrengen van een sociaal zwakke groep in een bepaald complex, waardoor men een zekere reclasseering beoogt. Voorbeelden hiervan zijn de woningen voor de sociaal zwakken op het Houtplein te Utrecht en de Gemeentewoningen voor asocialen (op grooter schaal ook „Het Blauwe Zand” te Amsterdam). Maar hier staan de bewoners onder contrôle en wordt voortdurende zorg besteed aan de opvoeding van het gezin, terwijl het de bedoeling is, gezinnen, die zich in maatschappelijken zin hersteld hebben, te doen afvloeien naar de gewone buurten.

Zijn de mogelijkheden, liggend op het terrein van de wijk, dus beperkt, anders is dit ten aanzien van de *ideëele gemeenschappen*.

Voor de beoordeeling van deze mogelijkheden dienen wij uit te gaan van het ervaringsfeit, dat juist de milieus, waarvan in het voorafgaande sprake was, slechts met uiterst losse banden aan de bestaande ideëele gemeenschappen gebonden zijn, ja, er practisch nagenoeg los van staan.

De oorzaak hiervan is niet ver te zoeken. Deze gemeenschappen, onverschillig of men nu neemt de kerkgenootschappen, de arbeidersbeweging of de jeugdbeweging, ontleenen hun bindende en stuwende kracht aan een bepaalde ideologie. De belangstelling der hier behandelde families ging echter nimmer boven de direct grijpbare realiteit uit. Waar nu de ouders zelf geen deel hebben aan eenigerlei ideëele gemeenschap, kunnen de door hen gestichte gezinnen niet de belangrijke functie vervullen van intermediair tusschen de opgroeiende kinderen en deze gemeenschappen. Dit is te ernstiger, omdat een krachtig normatief

besef niet los gedacht kan worden van de principieele grondslagen, waarop ook de ideëele gemeenschappen zijn opgebouwd.

Uit deze uiterst moeilijke impasse geraakt men alleen dan, wanneer de mogelijkheid bestaat om de beginselen dezer gemeenschappen te gieten in dusdanige vormen, dat zij zelfs door de hier bedoelde kringen kunnen worden verwerkt. Denkt men dit probleem verder door, dan moet men onzes inziens tot de slotsom komen, dat de binding tusschen deze milieus en de ideëele gemeenschappen slechts tot stand kan worden gebracht, wanneer deze laatsten een aantal persoonlijkheden opleveren, die temidden van deze groep of althans in nauw contact daarmede, in staat zijn hun de beginselen waar het hier om gaat, *voor te leven*, dat wil zeggen, de abstracte ideeën in hun handel en wandel als het ware te concretiseeren en daardoor bevattelijk te maken. Dagelijksch contact op voet van sociale gelijkheid is hier eveneens een zeer voorname factor. De arbeidersbewegingen hebben — uiteraard niet als systeem doch als het ware automatisch, door hun bestaan zelf — hiervan al iets weten te verwezenlijken. Zoo is ook de grootste propaganda voor de drankbestrijding gemaakt door die personen, die, zelf voortgekomen uit de kringen, tot welke zij zich in hoofdzaak richtte, tot geheelonthouding kwamen. Bij de kerkgenootschappen wordt een ontwikkeling in deze richting bevorderd, wanneer de geestelijkheid zelf in de wijk woonachtig is (b.v. de R.K. geestelijkheid in Wijk C), of wanneer bepaalde, tot de kerk in nauwe relatie staande instellingen onder de wijkbevolking een zekere kern hebben kunnen vormen.

Een ruim terrein blijft hiernaast over voor de vrije jeugdvorming van allerlei richting, die hier eveneens moet worden aangepast aan de behoeften en de mentaliteit van deze bevolkingsgroepen. Waar deze, wat betreft de jeugdige werkloozen, hand in hand kan gaan met de werkloozenzorg, kan hier ook belangrijk werk verricht worden door de arbeidersorganisaties, waardoor de band met de beroepsgroep aanmerkelijk kan worden versterkt. In deze lijn ligt ook de werkzaamheid van de bureaux voor beroepskeuze. Door te trachten de jongens de weg te wijzen tot voor hen passend werk, waarin zij kans van slagen hebben, kan de binding aan het door hen uitgeoefend vak in hooge mate versterkt worden en daarmede hun maatschappelijke zelfwaardering, die een zoo groote rem is tegen sociale afglijding.

LEDEN DER CRIMINEELE FAMILIES

Huwelijksleeftijd, in verband met de periode waarin het huwelijk werd gesloten.

1e generatie

Huw. gesl. in:	—18		18 t. 20		20 t. 23		23 t. 25		25 t. 30		30 e.o.		Tot.	
	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.	m.	vr.
1880-1890					2	1				1			2	2
1890-1900			1		2	1				1	1		3	3
1900-1910					1	2	1			1	1		3	3
1910-1920					1	1				1	1		2	2
Totaal			1		6	5	1			4	3		10	10

2e generatie

1900-1910			1	1	2	1							3	3
1910-1920	1			4	5	2	3	2	1				9	9
1920-1930	3	1		4	8	6	4	2	5	3			18	18
1930 en later	2			5	4	1	4	1	3	2	1	1	12	12
Totaal	6	2		14	19	10	11	6	9	5	1	1	42	42

2e en 3e generatie tezamen

1880-1890					2	1				1			2	2
1890-1900				1	2	1				1	1		3	3
1900-1910			1	1	3	3	1	1		1	1		6	6
1910-1920	1			4	6	3	3	2	1	1	1		11	11
1920-1930	3	1		4	8	6	4	2	5	3			18	18
1930 en later	2			5	4	1	4	1	3	2	1	1	12	12
Totaal	6	2		15	25	15	12	6	9	9	4	1	52	52
Percent.	11.6	3.8		28.8	48.1	28.8	23.1	11.6	17.3	17.3	7.7	1.9	100	100

AANGEHUWDEN DER CRIMINEELE FAMILIES

Huwelijksleeftijd, in verband met de periode waarin het huwelijk werd gesloten.

1880-1890				1	3	3	1						4	4
1890-1900	1					4			1		2		4	4
1900-1910				3	3	9	8	1	3	1	2	2	16	16
1910-1920		1		5	7	7	3		3				13	13
1920-1930			3	4	3	6	1	2	5		3	3	15	15
1930 en later				4	2	8	4	1	13	7	3	2	22	22
Totaal	1	1	3	17	18	37	17	4	25	8	10	7	74	74
Percent.	1.3	1.3	4.1	22.9	24.3	50.0	22.9	5.4	33.8	10.9	13.6	9.5	100	100

Bij vergelijking der percentueele verdeling blijkt voor de *mannen*, dat de leden der crimineele families over het algemeen op zeer veel jeugdiger leeftijd een huwelijk aangaan dan de aangehuwden dier families. Bijna de helft der eerstgenoemde groep huwt op een leeftijd van 20 tot 30 jaar, tegen $\frac{1}{4}$ deel van de groep der aangehuwden; van deze laatste trouwt echter bijna de helft op leeftijden van 25 jaar en ouder (crimineele families slechts $\frac{1}{4}$ deel).

Ten aanzien der *vrouwen* is het beeld anders. Bij de aangehuwden bevindt zich de helft van de groep in de leeftijds categorie 20 tot 23 jaar en groepeerde de rest zich hieromheen. De vrouwen der crimineele families echter huwen òf jonger (niet minder dan 40.4% in de leeftijdsgroepen tot 20 jaar!) òf ouder (28.9% in de categorieën 23 tot 30 jaar, tegen 16.3% bij de aangehuwden).

Uit het bovenstaande vallen twee conclusies te trekken, geheel in overeenstemming met hetgeen in den tekst gebleken is:

1. Bij de mannelijke leden der crimineele families duidt de uitgesproken tendens tot huwen op jeugdigen leeftijd op een gebrek aan sociaal verantwoordelijkheidsgevoel.
2. Bij de vrouwelijke leden der crimineele families blijkt, dat zij òf zeer jong huwen (noodhuwelijken!) òf juist op later leeftijd, hetgeen soms veroorzaakt wordt doordat een minder goede reputatie hen tot weinig begeerde huwelijkspartners maakt, zoodat zij tenslotte genoeg moeten nemen met een man uit de milieus der crimineele families.

LEDEN EN AANGEHUWDEN
DER CRIMINEELE FAMILIES
Gerangschikt volgens het kerkgenootschap
waartoe man en vrouw behoorden.

Crimineele families
1e generatie

Huw. gesl. in:	Prot.	R.K.	m. Prot. vr. R.K.	m. R.K. vr. Prot.	Tot.
1880-1890		1		1	2
1890-1900	3				3
1900-1910	1	1		1	3
1910-1920	1	1			2
Totaal	5	3	2	10	

2e generatie
(6 gevallen onbekend)

1900-1910		2	1		3
1910-1920	5	2	1	1	9
1920-1930	9	1	4	1	15
1930 en later	3	3	3		9
Totaal	17	8	9	2	36

	<i>1e en 2e generatie tezamen</i> (6 gevallen onbekend)					<i>Aangehuwden</i> (17 gevallen onbekend)				
1880-1890		1		1	2	2	1			3
1890-1900	3				3	1	3			4
1900-1910	1	3	1	1	6	4	2	7	2	15
1910-1920	6	3	1	1	11	4	5	1	1	11
1920-1930	9	1	4	1	15	3	4	4	1	12
1930 en later	3	3	3		9	3	6	2	1	12
Totaal	22	11	9	4	46	17	21	14	5	57
Percent.	47.8	23.9	19.6	8.7	100	29.8	36.8	24.6	8.8	100
			28.3					33.4		

Waar in den tekst op verschillende plaatsen duidelijk de des-integreerende werking van naar godsdienst gemengde huwelijken bleek, is het opvallend hier te constateeren, dat bij de aangehuwden het aandeel der gemengde huwelijken grooter is dan bij de crimineele families. De uiterst kleine cijfers laten echter geen verdergaande conclusies toe.

Progenituur in 1e generatie

Familie	Aantal kinderen					Opmerkingen
	zoons		dochters			
	crim.	niet-crim.	crim.	wan- gedrag	niet-crim.	
Cornelissen	6	1	—	—	2	
Karelsen	5	2	1	—	6	Van de overige 6 kinderen uit deze familie (w.o. 1 zoon) zijn geen gegevens bekend.
Keesen	3	2	—	—	3	
Jansen	8	—	—	—	1	1 zoon en 1 dochter zijn kinderen uit 1e huwelijk v. d. man.
Gerritsen	4	—	—	—	1	2 zoons illegitieme voor- kinderen v. d. vrouw.
Albertsen	3	2	—	1	6	
Willemsen	4	—	2	1	5	
Klaassen	4	2	—	—	5	2 dochters nog — 10 j., 3 zoons civielr. onder toez. gesteld.
Hendriksen	4	3	—	—	4	3 dochters en 2 zoons op jeugdige leeftijd aan ouderl. macht ontr.
Leenderts	4	—	2	4	—	3 dochters civielr. onder toez.
	45	12	5	6	33	benevens 6 kinderen Ka- relsen.

Progenituur in 2e generatie

Stamgezin	Aantal kinderen				Opmerkingen
	jongens		meisjes		
	+10 j.	-10 j.	+10 j.	-10 j.	
Cornelissen	3	1	—	7	3 kinderen op jeugdige leeftijd en 1 later aan ouderl. macht onttrokken.
Karelsen	9	7	9	3	een dochter had omgang met een gehuwden man; een andere werd civielrechtelijk onder toez. gesteld.
Keesen	14	4	13	—	3 zoons reeds veroordeeld van wie 2 recidivist; 1 dochter eveneens veroordeeld; 1 dochter geh. met zoon uit fam. Karelsen.
Jansen	3	4	2	3	
Gerritsen	5	8	9	4	1 zoon veroordeeld tot tuchtschool.
Albertsen	—	3	2	5	
Willemsen	9	7	6	11	2 zoons wegens diefstal resp. veroordeeld en ter beschikking gesteld; 1 dochter onttrokken aan ouderl. macht.
Klaassen	3	1	1	1	
Hendriksen	—	—	—	—	
Leenderts	—	1	2	2	
	46	36	44	36	

NAAMLIJST DER GEZINNEN, MET OPGAVE VAN DE
WIJK WAARIN ZIJ WOONACHTIG WAREN.

FAMILIE CORNELISSEN.

Cornelissen-van den Bosch	Wijk C.
Cornelissen-van Os	Wijk C.
Cornelissen-van Waalwijk	Wijk C, later zwervend.
Cornelissen-van Heusden	buiten Wijk C.
Van Veghel-Cornelissen	buiten Wijk C.

FAMILIE KARELSEN.

Karelsen-van Breda	Wijk C.
Van Bergen-Karelsen	Wijk C.
Karelsen-van Maastricht	buiten Wijk C.
Karelsen-van Oosterhout	buiten Wijk C.
Karelsen-van Tholen	buiten Wijk C.
Karelsen-van Tilburg	buiten Wijk C.
Van Heerlen-Karelsen	buiten Wijk C.
Van Zevenbergen-Karelsen	buiten Wijk C.
Karelsen-Keesen	Roode Brug.

FAMILIE KEESEN.

Keesen-van Arnhem	Roode Brug.
Keesen-van Elst	Roode Brug en te Amsterdam.
Keesen-van Wageningen	Roode Brug.
Terborg-Keesen	Roode Brug.
Van Zutphen-Keesen	Roode Brug.
Keesen-van Apeldoorn	buiten omgeving Roode Brug.
Keesen-Groenlo	buiten omgeving Roode Brug (tijd. in Geuzenbuurt).
Keesen-van Nijmegen	buiten omgeving Roode Brug.
Van Doesburg-Keesen	buiten omgeving Roode Brug.

FAMILIE JANSEN.

Jansen-van Druten	Roode Brug.
Jansen-van Geldermalsen	Roode Brug.
Jansen-van Tiel	Roode Brug.
Jansen-van Bommel	Roode Brug en Geuzenbuurt.
Jansen-van Vianen	buiten omgeving Roode Brug (tijd. in Geuzenbuurt).
Jansen-van Zwolle	buiten omgeving Roode Brug.

FAMILIE GERRITSEN.

Gerritsen-van den Haag	Noteboomenlaan.
Van Schiedam-Gerritsen	Noteboomenlaan.
Gerritsen-van Alphen	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Gerritsen-van Gouda	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Gerritsen-van Leiden	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Gerritsen- { van Delft	buiten omgeving Noteboomenlaan.
{ van Stompwijk	buiten omgeving Noteboomenlaan.

FAMILIE ALBERTSEN.

Albertsen-van Dordrecht	Noteboomenlaan.
Albertsen-van Ridderkerk	Noteboomenlaan.
Albertsen-van Beyerland	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Van Gorinchem-Albertsen	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Albertsen-van Sliedrecht	Roode Brug.

FAMILIE WILLEMSSEN.

Willemsen-van Middelburg	Noteboomenlaan en oude stad.
Van Hulst-Willemsen	Noteboomenlaan en andere wijken.
Van Sluis-Willemsen	Noteboomenlaan en andere wijken.
Willemsen-van Vlissingen	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Willemsen-van Zierikzee	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Van Goes-Willemsen	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Van Heinkenszand-Willemsen	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Van Oostburg-Willemsen	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Van Terneuzen } -Willemsen	buiten omgeving Noteboomenlaan.
Van den Hoek }	

FAMILIE KLAASEN.

Klaasen-van Amsterdam	Noteboomenlaan en andere wijken.
Klaasen-van Hilversum	verschillende wijken.

FAMILIE HENDRIKSEN.

Hendriksen-van Alkmaar verschillende wijken.

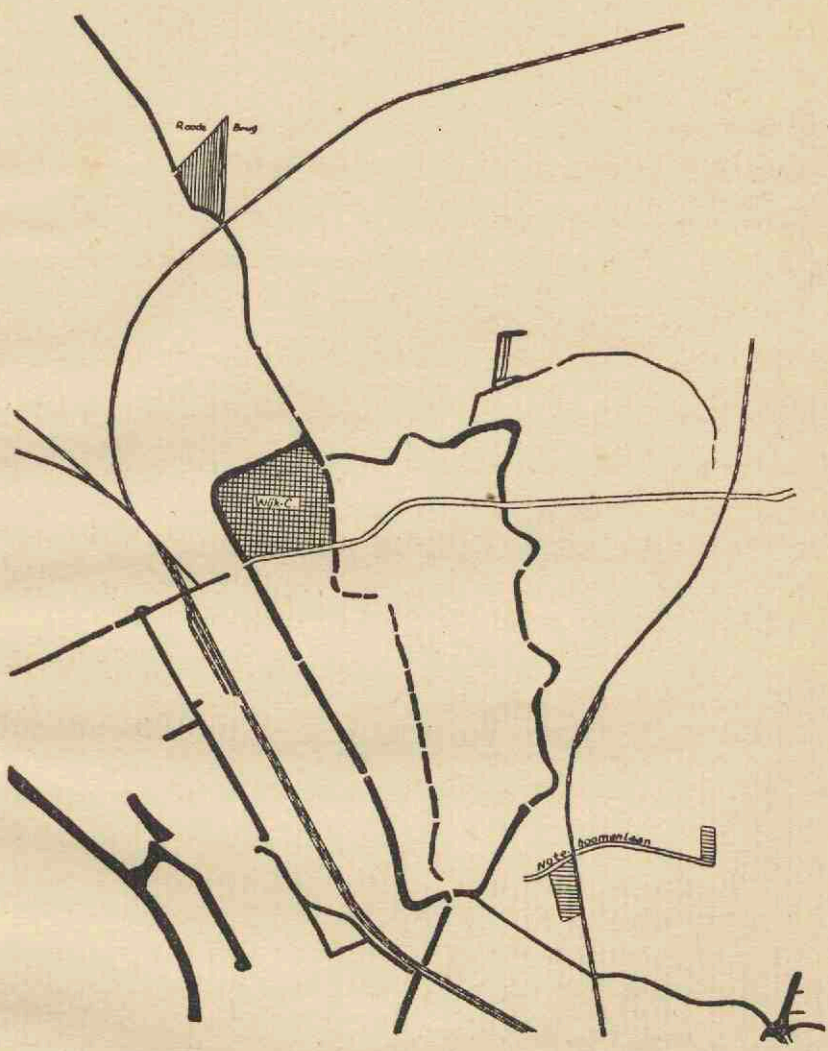
FAMILIE LEENDERTS.

Leenderts-	{ van Bloemendaal	verschillende wijken.
	{ van Haarlem	verschillende wijken.
Van Breukelen-Leenderts		verschillende wijken.
Van Haarlem-van Zaandam		verschillende wijken.
Leenderts-van Utrecht		omgeving A'damsche straatweg.
Keesen-Leenderts		omgeving A'damsche straatweg.
Van Purmerend-Leenderts		voorn. Ondiep.

LITERATUURLIJST

- ADRIANI, J. H., Voorlezingen over armenzorg en maatschappelijk werk. Zutphen 1932.
- ASCHAFFENBURG, G., Das Verbrechen und seine Bekämpfung. Heidelberg 1923.
- BAKKE, E. WIGHT, The unemployed man. London 1933.
- BERG, J. H. C. v. D., in het Jaarboekje der Vereeniging „Oud Utrecht”, 1937.
- BONGER, W. A., Criminalité et conditions économiques. Amsterdam 1905.
- , Inleiding tot de Criminologie. Haarlem 1932.
- BROWN, G., Social causes and cures for delinquency. In: Yearbook of the National Probation Association, New-York 1930.
- BURT, C., The young delinquent. London 1927.
- COLPÉ, D., l'Influence des taudis sur la délinquance juvénile dans l'arrondissement de Louvain. In: l'Ecrou, Jg. 19, pag. 22-60 en 167-211.
- DOUGALL, W. Mc., The group mind. Cambridge 1927.
- , An introduction to social psychology. Londen 1921.
- DUGDALE, The Yukes. New-York 1877.
- GEDENKBOEK van de Vereeniging „Het Oranjepark”.
- GRÜNFELDT, E., Die Peripheren; ein Kapitel Soziologie. Amsterdam 1939.
- GÜNZLER, R., Das Problem der „abgesunkenen Familien”, im Zusammenhang mit der Fürsorge-erziehung. In: Deutsche Sonderschule, Jg. 4, H. 9, 1937.
- HARTORFF, W., Jeugd zonder werk. Arnhem 1934.
- HUDIG, J. C., De criminaliteit der vrouw. Utrecht 1940.
- KEMPE, G. TH., Criminaliteit en wangedrag. In: „De Tijd”, avondblad 27 Januari 1940.
- KEMPE, G. TH. en VERMAAT, J., Criminaliteit in Drenthe. Utrecht 1939.
- KROLZIG, G., Der Jugendliche in der Grossstadtfamilie. 1930.
- LEVENBACH, E., Maatschappelijke verhoudingen. Haarlem 1936.
- MAYER, H., Kriminalpolitik als Geisteswissenschaft. In: Zeitschr. f. d. ges. Strafrechtsw. Bd. 57 H. 1/2, pag. 1-27, 1937.

- MEDEDEELINGEN, gedaan op de eerste algemeene vergadering van de Vereniging tot Verbetering der Volksgezondheid, op 9 Augustus 1866.
- MENNICKE, C. A., Sociale psychologie. Utrecht 1935.
- POLLITZ, P., Die Psychologie des Verbrechers. Leipzig 1925.
- POSTMA, H., De samenstelling van het gezin in verband met het anti-sociaal gedrag van het meisje. In: Mensch en Maatschappij. Jg. 7, 1931, p. 258.
- , De oorzaken van antisociaal gedrag bij kinderen, liggende in de samenstelling van het gezin. Rede voor de Ned. Ver. v. Geestelijke Volksgezondheid, Mei 1931.
- PRAE-ADVIES van H. C. NIJKAMP, „De woningvoorziening in verband met grootte en samenstelling van het gezin”, voor het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw. 1931.
- RADA, M., Das reifende Proletariermädchen. Wien-Leipzig 1931.
- SALOMON, A. en BAUM, M., Das Familienleben in der Gegenwart. Berlin 1930.
- SHELTEMA, J., Iets over de Uitzetting van en de Verbeteringen en Verfraayingen in en om de Stad Utrecht, door een Inwoner. Utrecht 1828.
- , Overzicht van de voornaamste Verfraayingen, Veranderingen en Verbeteringen, welke sedert de jaren 1820 te Utrecht zijn tot stand gebracht.
In: Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht, 1e Deel, 1e St. no. 6, 1835.
- SCHENK, W., Wangedrag van kinderen. Baarn 1935.
- SCHNELL, K., Anlage und Umwelt bei 500 Rückfallsverbrechern. Leipzig 1935 (Krim. Abh. Heft 22).
- SHAW, C. and MCKAY, H., Social factors in juvenile delinquency.
In: Report on the causes of crime, vol. II. Washington 1931.
- SNELLEN, H., Voordracht over Utrecht's achterbuurten, gehouden op de Alg. Vergadering van de Ned. Vereeniging tot Verbetering der Volksgezondheid, 25 Februari 1868.
- STUMPFL, FR., Erbanlage und Verbrechen. Berlin 1935.
- Ive VERSLAG van de toestand der drie Maatschappijen tot Verbetering der Woningen voor Arbeidenden en Minvermogenden, te Utrecht (periode: 1 Mei 1862 tot 1 Mei 1875).
- VIKANDT, A., Familie, Volk und Staat. Stuttgart 1936.
- VUUREN, L. VAN, Rapport betreffende een onderzoek naar de sociaal-economische structuur van een gebied in de provincie Utrecht. Utrecht 1938.
- WIESE, L. VON, Das Dorf als soziales Gebilde. München 1928.

Plattegrond van Utrecht waarop aangegeven de drie behandelde wijken

STELLINGEN

I.

Beroep op overmacht moet falen, wanneer men zich door voorafgaand handelen of nalaten, opzettelijk of door onachtzaamheid, gebracht heeft in een situatie, waarin men niet anders meer kan dan een strafbaar feit plegen.

II.

De limitatieve opsomming van commune misdrijven en overtredingen, die onder bepaalde voorwaarden voor krijgstuchtelijke afdoening in aanmerking komen, in art. 2, sub 2° en 3°, resp. 4° van de Wet op de Krijgstucht, is zeer onvolkomen.

III.

Het is wenschelijk, dat een regeling tot stand kome, volgens welke de vervangende vrijheidsstraf door minderjarigen kan ondergaan worden in aan door de Overheid te stellen voorwaarden voldoende particuliere gestichten.

IV.

Ten onrechte meent ERVIN HACKER (Die Kriminalität der Kantons Zürich, pag. 179) dat crimineelgeografisch onderzoek uitsluitend mogelijk is in een gebied met een naar nationaliteiten gemengde bevolking.

V.

De bestaande regeling van het echtscheidingsproces geeft geen voldoende waarborg voor de behartiging van de belangen der minderjarige kinderen.

VI.

De in Jurisprudentie en literatuur toegelaten „huwelijksmakelaar” is in strijd met het denkbeeld, dat onze Wetgever zich in het algemeen van een „makelaar” heeft gevormd.

VII.

Van vervallenverklaring van het beroep van „makelaar” (art. 71 Kh.) moet hooger beroep worden mogelijk gemaakt.

